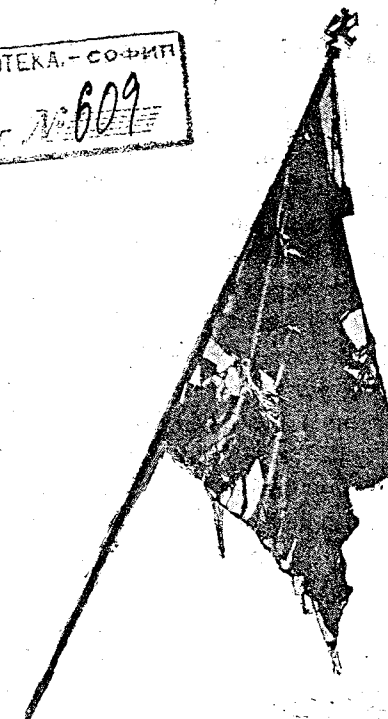
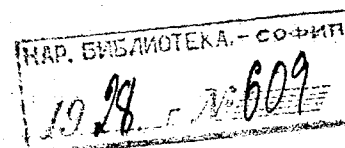

У. А. 5/45

23 п. ШИПЧЕНСКИ ПОЛКЪ

ВЪ ВОЙНАТА СЪ ТУРЦИ И СЪЮЗНИЦИ—1912-13 Г.

Полковата святиня.

Написалъ
Генералъ о. з. ИВАНЪ ПАШИНОВЪ
Бившъ командиръ на сѣщия полкъ.

СОФИЯ
Печатница на Арм. В.-Изд. Фондъ
1928

139

ПРЕДГОВОРЪ

Презъ 1912 — 913 години въ войната ни съ Турция, а после и въ тая съ съюзниците ни, на менъ се падна честъта да поведе славнитъ Шипченци, достойни потомци на своитъ предци — великитъ бранници при Шипка, къмъ полето на честъта, въ славната юнашка борба за свободата и обединението на българския народъ.

Имайки голъмото желание да направя единъ скромень приносъ къмъ Българската Военна История, като непосредственъ участникъ въ тази велика епопея, написахъ настоящата военна история на 23-й Шипченски полкъ. Дано поколѣнната почерпятъ поука отъ славнитъ дѣла на тия достойни борци, които проникнати отъ беззаветната любовъ къмъ Родината, съ своето велико самопожертвование, летейки отъ победа къмъ победа, умираха за да поднесатъ свободата на своя поробенъ братъ.

При написванието на тая история съмъ се ръководилъ отъ реляциитъ и дневниците на ротитъ, дружинитъ, полка и бригадата, а също тъй и отъ оперативнитъ и административни заповѣди по полка.

Генералъ о. з. *Ив. Пашиновъ.*

Бившия царъ на българитъ
Негово Величество Фердинандъ I

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА

Негово Величество Борисъ III
Царь на българитѣ

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА

Министър на войната — генералъ лейтенантъ Ив.
Вѣлковъ — бившъ Началникъ Щаба на Източния
секторъ

Командующия III армия — Генералъ Ивановъ Н.

Началника на войскитѣ на Източния секторъ — ген.-майоръ Вазовъ Г.

Командира на полка — полковникъ Пашиновъ Ив.

ЧАСТЪ I.

Войната съ турцитѣ

I ГЛАВА.

Мобилизация.

Този, който въ бой умре,
въ смъртта ще оживей!
Пенчо Славейковъ,

1. Сформиранieto на полка.

Съгласно указъ № 11 отъ 19 януарий 1889 год., отъ съществуващитѣ до тогава 12 пехотни полкове въ четири дружиненъ съставъ, се сформираха 24 пехот. полкове, въ две дружиненъ съставъ. Въ числото на новосформирванитѣ 24 полка влѣзе и 23 Шипченски полкъ, съставенъ отъ III и IV дружини на 12 Балкански полкъ, който пъкъ съ Височайши Указъ № 61 отъ 1885 год бѣ формиранъ отъ южно българската милиция.

Дружинитѣ отдѣлени отъ 12 пех. Балкански полкъ за съставянето на 23 полкъ, съгласно заповѣдта по Военното Ведомство отъ 1889 год., влѣзоха въ полка съ всичкия наличенъ комплектъ — офицери, подофицери и редници, заедно съ цѣлото си имущество. Комплектуването на полка съ новобранци ставаше отъ 23 полково военно окръжие, въ което влизаха Казанлъжската околия и частъ отъ Габровската.

Името „Шипченски“ се даде на полка съ сщия Височайши Указъ за увѣковечаване славата на Шипченската епопея на 9, 10 и 11 августъ 1877 год. при отбраната на Шипченския проходъ, отъ кждето блѣсна първия лжчъ на свободата ни.

Понесли съ гордостъ това славно име, гордитѣ старопланинци и смѣлитѣ синове на китната и благоуханна Розова долина очакваха съ трепетъ момента, въ който ще покажатъ на своитѣ бащи и дѣди — героитѣ на Шипка, че и тѣ могатъ да поднесатъ на Родината нечувана прослава съ своя боевъ щикъ,

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА

2. Мобилизацията на полка.

До обявяването на мобилизацията — 17*) Септемврий 1912 г., занятията въ полка по подготовката на войниците вървяха редовно и успешно. На този ден, сряда, всички офицери бяха събрани въ 15 часа въ офицерското събрание на занятия. Щеше да се направи една кабинетна мобилизация, т. е. да се запознаят офицерите какъ ще се приложи въ изпълнение мобилизационния планъ на полка и на една строева рота въ случай на мобилизация. За целта още на 15. IX. бѣше дадена мобилизационната записка на командира на 2-а рота капитанъ Поповъ, съ всички писмени приложения, за да я разучи и направи докладъ предъ всички офицери. Тѣ бѣха предупредени, че това, което ще докладва капитанъ Поповъ, ще бѣде същото и при една действителна мобилизация.

Докладътъ продължи до 18^{1/2} часътъ. Презъ време на доклада се повдигнаха доста много въпроси, на които командирътъ на полка даваше разяснения. По този начинъ всички офицери се запознаха добре съ мобилизацията на полка и ротата. Следъ свършването на упражнението всички офицери напуснаха радостни събранието съ пожелания, дано въ близко бъдаще да работятъ върху една действителна мобилизация, която въ сжщностъ е и била вече обявена, но въ полка още не се знаеше.

Вечерта на 20 ч. и 22 м. командирътъ на полка получи две бързи телеграми отъ началника на дивизията. Първата гласеше: „На основание Височайшия указъ № 5 обявява се обща мобилизация на армията. Първиятъ оперативенъ день да се счита отъ 12 часа по пладне на 17. IX“. Съ втората се съобщаваше: „Прикриването мобилизацията и съсредоточаването на дивизията да стане по планъ А, съгласно заповѣдта по дивизията, изпратена до полка съ тайно предписание отъ 14. X. 1911 година.“

Въ изпълнение на тѣзи две телеграми въ 20^{1/2} часа командирътъ на полка събра всички офицери и подофицери въ щаба на полка, където, следъ като ги поздрави съ обявяването мобилизацията на армията, прочете имъ телеграмите. Гръмогласно „ура“ процѣпи вечерната тишина. Щастливи, че тѣмъ се падна честта да отмѣстятъ на петвѣковния тиранъ за нечуваниѣ звѣрства и тормозъ върху дѣди и предѣди и че ще дадатъ свобода на своятъ братъ тамъ задъ Рила и Родопите, Шипченци съ людъ възторгъ посрещнаха вѣстята, че момента за кървавата борба съ друговѣрца е дошелъ. Следъ това се раздадоха мобилизационните записки съ всички приложения. Дадоха се още нѣкой и други указания за предстоящата усилена работа и всички бѣха

*) Датитѣ сж по стария стиль.

разпуснати. Въодушевени отъ желанната вѣстъ, всѣки заста на своя постъ и трескаво заработи за бързото стѣкмяване на полка. Затихналитѣ казармени помещения се съживиха, буренъ ентусиазмъ обхвана всички. Патриотични пѣсни ехтѣха до късна нощъ, а страшното българско „ура“ се носеше на северъ къмъ стария горделивъ Балканъ, възправилъ се далечъ съ навѣсено чело, унесенъ въ хайдушки блѣнъ, подобно старъ воинъ поставенъ на стража надъ младо воинство.

3. Мирновремения съставъ на полка.

Мобилизацията свари полка въ следния съставъ офицери и долни чинове:

1. Щабъ офицери	5
2. Оберъ офицери	31 — два на границата.
3. Лѣкари	2
4. Чинovníци	3
5. Подофицери	78
6. Ефрейтори и редници	804

4. Списъкъ на офицерите които мобилизацията свари въ полка:

1. Полковникъ Пашиновъ Иванъ — командиръ на полка.
2. Подполковникъ Ханджиевъ Никола — помощникъ на командира на полка.
3. Майоръ Маневъ Петъръ — домакинъ на полка.
4. Майоръ Бойдевъ Теню — командиръ на 1-а дружина.
5. Майоръ Семовъ Сава — командиръ на 2-а дружина.
6. Капитанъ Златаровъ Коста — командиръ на 1-а рота.
7. „ Начевъ Атанасъ — командиръ на 2-а рота.
8. „ Димитриевъ Димитъръ — командиръ на 3-а рота.
9. Капитанъ Митушевъ — командиръ на 4-а рота.
10. „ Георгиевъ Коста — командиръ на 5-а рота.
11. „ Василевъ Василь — командиръ на 6-а рота.
12. „ Христовъ Рачо — командиръ на 7-а рота.
13. „ Панчевъ — командиръ на 8-а рота.
14. „ Шкодревъ — Командиръ нестроева рота.
15. „ Тамахяровъ — командиръ на картечната рота.
16. Капитанъ Поповъ Тачо — младши офицеръ въ 2-а рота.
17. „ Мархоловъ Стефанъ — младши офицеръ въ 7-а рота.
18. Капитанъ Сотировъ — младши офицеръ въ 6-а рота.
19. „ Колевъ Желѣзко — младши офицеръ въ картечната рота.

20. " Палийски — адютант на полка.
21. " Темистоклиевъ — младши офицеръ въ 1-а рота.
22. Капитанъ Павловъ — младши офицеръ въ 2-а рота.
23. Поручикъ Ангеловъ — на границата.
24. " Драгиевъ — младши офицеръ въ 6-а рота.
25. " Стояновъ — на границата.
26. " Серафимовъ — младши офицеръ въ 6-а рота.
27. " Цаневъ — младши офицеръ въ 8-а рота.
28. Подпоручикъ Манолевъ — младши офицеръ въ 4-а рота.
29. " Ивановъ — младши офицеръ въ 8-а рота.
30. Подпоручикъ Нейковъ — младши офицеръ въ 6-а рота.
31. Подпоручикъ Пеневъ — младши офицеръ въ 5-а ротъ.
32. " Касжровъ — младши офицеръ въ 3-а рота.
33. Подпоручикъ Клисуровъ — младши офицеръ въ 5-а рота.
34. Подпоручикъ Кжнчевъ — младши офицеръ въ 3-а рота.
35. Санит. майоръ Поповъ Ст. — старши полкови лѣкарь.
36. Санитаренъ подпоручикъ Бакърджиевъ — младши лѣкарь *)
37. Чиновникъ капелмайсторъ Ходжевъ
38. " Оржжеенъ техникъ Калчевъ.
39. " Полкови ковчезникъ Кротошевъ

5. Мобилизационното назначение на офицеритѣ.

Съ обявяването на мобилизацията офицеритѣ, които имаха мобилизационно назначение, веднага заеха мѣстата си както следва:

Въ полка:

1. Майоръ Маневъ П. — командиръ на 4-а дружина
2. " Бойдевъ Т. — " " 1-а "
3. " Семовъ С. — " " 2-а "
4. Подполков. Янковъ Г. — " " 3-а "
5. Капитанъ Златаровъ — " " 1-а рота
6. " Поповъ Т. — " " 2-а "
7. " Димитриевъ Д. — " " 3-а "
8. Подпоруч. Манолевъ — " " 4-а "
9. Капитанъ Георгиевъ — " " 5-а "
10. Подпоруч. Нейковъ — " " 6-а "

*) Преместенъ въ 8-й арт. полкъ заедно съ обявяването на мобилизацията.

11. Подпоруч. Ивановъ — командиръ на 8-а рота
12. Капитанъ Павловъ — " " 9-а "
13. Подпоруч. Пеневъ — " " 10-а "
14. Капитанъ Колевъ — " " 11-а "
15. " Митусевъ — " " 12-а "
16. Подпоруч. Касжровъ — " " 13-а "
17. Поручикъ Цановъ — " " 14-а "
18. Капитанъ Мархоловъ — " " 15-а "
19. " Панчевъ — " " 16-а "
20. " Тамахяровъ — " картечната рота.
21. " Палийски — адютант на полка.
22. " Шкодревъ — заведующъ прехраната на полка.
23. Капитанъ Христовъ — Командиръ на нестроевата рота
24. Поручикъ Драгиевъ — въ щаба на дивизията.
25. " Ангеловъ — въ пограничната рота.
26. " Стояновъ — въ пограничната рота.
27. Санитаренъ майоръ Поповъ — старши полк. лѣкарь.
28. Ходжевъ — капелмайсторъ на полка.
29. Калчевъ — оржжеенъ техникъ на полка.
30. Кротошевъ — полкови ковчезникъ.

Въ 3 и 4 дружини отъ 52 пех. полкъ:

1. Подполковникъ Хаджиевъ — командиръ на 3-а дружина.
2. Капитанъ Велевъ — командиръ на 9-а рота.
3. " Сотировъ — командиръ на 10-а рота.
4. Подпоручикъ Клисуровъ — командиръ на 11-а рота.
5. " Кжнчевъ — командиръ на 13-а рота.
6. Капитанъ Темистоклиевъ — командиръ на 15-а рота.
7. Поручикъ Серафимовъ — командиръ на картечната рота.

6. Развърщанieto на полка.

Предъ пладне на 18 Септемврий — първия оперативенъ день, полкътъ отъ две дружиненъ съставъ, единъ картеченъ взводъ, нестроева рота, музиканска команда и щаба на полка, се развърна, споредъ мобилизационния планъ, въ четири дружиненъ съставъ, картечна рота, нестроева рота, музиканска команда. Щабътъ на полка се мобилизира напълно, споредъ щатова за военно време съ хора и коне.

Първитѣ полуроти отъ I и II дружини останаха за кадъръ на ротитѣ отъ сжщитѣ дружини, а вторитѣ полуроти — за кадъръ на ротитѣ отъ III и IV дружини. Освенъ това полкътъ формира за себе си една телефонна команда, санитаренъ персоналъ и единъ парковъ взводъ отъ четири отдѣления.

Едновременно съ развърщането на полка, той сформира и мобилизира III и IV дружини за 52 пех. полкът. Кадърът за тези две дружини беше отрано определен от ротите според мобилизационния план на полка — по един подофицер за фелдфебел и по 9 души ефрейтори и редници. За него полкът сформира още половина картчена рота, половина нестроева рота и половина парков възводъ.

Мобилизацията на частите от 52 п. полкът се извърши от отделения от полка офицерски кадър — под наблюдението и ръководството на командира на 23-й п. Шипченски полкът.

Освен мобилизацията на полка и 52 полуполкът, полкът сформира и мобилизира: 23-а допълняща дружина и I и II опълченски дружини. За кадър на допълнящата дружина бяха останали и назначени всички слабосилни подофицери и редници намърени от медицинската комисия за такива, които не ще могат да издържат тежестта на походите и войната.

7. Военновременния състав на полка.

Хора и добитък

До завършването на мобилизационния период, включително и шестия оперативен ден, от 17 до 22 Септември в полка се явиха запасни: офицери 65, лъкари 4, офицерски кандидати 30, подофицери 567, ефрейтори и редници 10986. Конне: строеви ездитни 73, впрегнати 362 и товарни 504.

От всички явили се полкът задържа за себе си: щаб офицери 1, обер офицери 27, офицерски кандидати 18, чиновници 1, подофицери 384 ефрейтори и редници 4075 души. Ездитни коне 42, впрегатни 294 и товарни 341, или всичко 677 коня.

За III и IV дружини от 52 полкът се назначиха: щаб офицери 2, обер офицери 18, лъкар 1, офицерски кандидати 7, подофицери 189 и ефрейтори и редници 2162 души. Конне ездитни 19, впрегатни 32 и товарни 163.

Въ 23 допълняща дружина се назначиха: щаб офицери 1, обер офицери 7, офицерски кандидати 3, подофицери и редници 2595 души. Впрегатни и ездитни коне 24.

Въ I и II опълченски дружини се назначиха: обер офицери 9, офицерски кандидати 2, долни чиновници до 42 год. възраст 1034 души; въ II опълченска дружина до 45 год. възраст 773 запасни долни чиновници. Впрегатни коне 24.

Явяването на запасните почна на втория оперативен ден 18 Септември 13¹/₂ часа. Те пристигаха на групи, по села, с пѣсни, гайди, кавали, цигулки и пр. окичени с цвѣта, радостни и всички ентузиазирани.

Този ден се явиха: 1 щаб офицер, 18 обер офицери, 2 лъкари, 1 чиновник, 247 подофицери, 22 офицерски кандидати и 3240 ефрейтори и редници.

На третия оперативен ден — 19 септември пристигнаха: 1 щаб офицер, 18 обер офицери, 133 подофицери и 4157 ефрейтори и редници.

На четвъртия ден пристигнаха: 6 обер офицери, 1 лъкар, 107 подофицери и 1485 ефрейтори и редници.

На 5 и 6 оперативни дни — 21 и 22 Септември, се явиха: 2 щаб офицери, 9 обер офицери, 1 лъкар, 5 офицерски кандидати, 11 подофицери и 1855 души долни чиновници. Всяка строева рота от полка получи средно по 218 запасни долни чиновници.

Добитъкът (коне и мулета) се приеха 939 за всички части.

Списък на запасните офицери и офиц. кан. назначени въ 23-й п. Ш. полкът.

I-а дружина:

1. Зап. подпоручик Бончев Ст. — адютант въ дружината.
2. Зап. подпоручик Владев Н. — младши офицер въ 1-а рота.
3. Офицер. кандид. Койчо Андрѣев — мл. офицер въ 1-а рота.
4. Офицер. кандид. Хесапчиев Х. — мл. офицер въ 2-а рота.
5. Зап. подпоручик Попов Недѣлчо — мл. офицер въ 2-а рота.
6. Зап. подпоручик Попов Ан. Иванов — мл. офицер въ 3-та рота.
7. Зап. офицер. к-тъ Мускоров Иван — мл. офицер въ 3-та рота.
8. Зап. подпоручик Георгиев Балю — мл. офицер въ 4-та рота.
9. Зап. офицер. к-тъ Сутринков Т. — младши офицер въ 4-а рота.

II-а дружина:

10. Зап. офицер. к-тъ Бояджиев Петко — адютант на дружината.
11. Зап. подпоручик Георгиев Коста — мл. офицер въ 5-а рота.
12. Зап. офицер. к-тъ Димов Б. Николов — мл. офицер въ 5-та рота.
13. Зап. подпоручик Попов Димитър — мл. офицер въ 6-а рота.

14. Зап. подпоручикъ Савовъ Станчо — мл. офицеръ въ 6-а рота.
15. Зап. подпоручикъ Сосковъ Мил. — командиръ на 7-а рота.
16. Зап. офицер. к-тъ Станчевъ Хр. Стефановъ — мл. офицеръ въ 7-а рота.
17. Зап. подпоручикъ Близнаковъ Н. — мл. офицеръ въ 8-а рота.
18. Зап. подпоручикъ Братоевъ Стефановъ Ангелъ — мл. офицеръ въ 8 а рота.

III-а дружина:

19. Зап. подпоручикъ Топузовъ Станчо — адютантъ на дружината.
20. Зап. подпоручикъ Казанджиевъ Ст. — мл. офицеръ въ 9-а рота.
21. Зап. подпоручикъ Тафровъ Георги — пом. заведующъ прехраната.
22. Зап. офицер. к-тъ Стаматовъ Дечко — мл. офицеръ въ 10-а рота.
23. Зап. подпоручикъ Манчевъ П. — мл. офицеръ въ 10-а рота.
24. Зап. подпоручикъ Стоковъ Г. — мл. офицеръ въ 11-а рота.
25. Зап. подпоручикъ Мандажиевъ — мл. офицеръ въ 11-а рота.
26. Зап. подпоручикъ Таралежковъ П. — мл. офицеръ въ 12-а рота.
27. Зап. подпоручикъ Тотевъ Колю — мл. офицеръ въ 12-а рота.

IV-а дружина:

28. Зап. офицер. к-тъ Коевъ Петъръ — адютантъ на дружината.
29. Зап. подпоручикъ Едревъ Андрѣй — мл. офицеръ въ 13-а рота.
30. Зап. офицер. к-тъ Касжровъ М. — мл. офицеръ въ 13-а рота.
31. Зап. подпоручикъ Стоковъ П. — мл. офицеръ въ 14-а рота.
32. Зап. подпоручикъ Петковъ Т. — мл. офицеръ въ 14-а рота.
33. Зап. подпоручикъ Христовъ Дечо — мл. офицеръ въ 15-а рота.
34. Зап. офицер. к-тъ Димовъ П. Николовъ — мл. офицеръ въ 15-та рота.
35. Зап. подпоручикъ Кржчановъ — мл. офицеръ въ 16-а рота.

36. Зап. подпоручикъ Георгиевъ Костадинъ — Мл. офицеръ въ 16-та рота.

Санитаренъ персоналъ.

37. Зап. sanit. подпор. Миневъ Ст. — дружиненъ лѣкаръ на I-а дружина.
38. Зап. sanit. подпор. Божковъ А. — дружиненъ лѣкаръ на II-а дружина.
39. Зап. sanit. подпор. Джамбазовъ Я. — Дружиненъ лѣкаръ на III-а дружина.

Нестроева рота.

40. Зап. редникъ Таневъ Г. Костовъ — полкови аптекаръ.
41. Свѣщеникъ Петъръ Теневъ — полкови свѣщеникъ.
41. Добров. Иосифъ Соколски — монахъ.
43. Зап. подпоручикъ Вановъ Ст. — Командиръ на парковия взводъ.

Картечна рота.

44. Зап. подпоручикъ Пеневъ Иванъ — младши офицеръ въ картечната рота.

Отъ Военното училище изпратени въ полка.

45. Офицерски кандидатъ Буковъ Владимиръ — младши офицеръ въ 4-а рота.
46. Офицерски кандидатъ Найденовъ Тодоръ — младши офицеръ въ 2-а рота.
47. Офицерски кандидатъ Гюлевъ Тодоръ — младши офицеръ въ 3-а рота.
48. Младши пор. юнкеръ Вуцовъ Михаилъ — младши офицеръ въ 3-а рота.
49. Младши пор. юнкеръ Буковъ Василь — младши офицеръ въ 14-а рота.
50. Младши пор. юнкеръ Пармаковъ Тодоръ — младши офицеръ въ 10-а рота.
51. Младши пор. юнкеръ Богдановъ Никола — младши офицеръ въ 7-а рота.

9. Списъкъ на явилитѣ се запасни офицери и офицерски кандидати назначени въ 3-а и 4-а дружини на 52 п. полкъ.

1. Зап. подпоручикъ Георгиевъ Петъръ — адютантъ на 52 п. полкъ.
2. Зап. подпоручикъ Х. Ангеловъ Хрисанда — командиръ на нестроевата рота.
3. Санит. редникъ Д-ръ Миневъ Михаилъ — дружиненъ лѣкаръ.

4. Зап. Офицер. к-тъ Георгиевъ Иванъ — адютантъ на 3-а дружина.

5. Зап. подпоручикъ Габровски Н. — мл. офицеръ въ 9-а рота.

6. Зап. офицер. к-тъ Минчевъ М. — мл. офицеръ въ 9-а рота.

7. Зап. подпоручикъ Тодоровъ Стеф. — мл. офицеръ въ 10-а рота.

8. Зап. подпоручикъ Георгиевъ Христо — мл. офицеръ въ 10-а рота.

9. Зап. офицер. к-тъ Бояджиевъ Н. — мл. офицеръ въ 11-а рота.

10. Зап. офицер. к-тъ Маневъ Н. — мл. офицеръ въ 11-а рота.

11. Зап. подпоручикъ Христовъ В. — мл. офицеръ въ 12-а рота.

12. Зап. Подпоручикъ Георгиевъ П. — мл. офицеръ въ 12-а рота.

13. Зап. Подполковникъ Семовъ Иванъ — командиръ на 4-а дружина.

14. Зап. подпоручикъ Х. Генчевъ Генчо — адютантъ на 4-а дружина.

15. Зап. санитаренъ редникъ Д-ръ Драгневъ С. — дружиненъ лѣкаръ на 4-а дружина.

16. Зап. офицеръ к-тъ Върбановъ Хр. — мл. офицеръ въ 13-а рота.

17. Зап. подпоручикъ Манолевъ К. — мл. офицеръ въ 13-а рота.

18. Зап. подпоручикъ Георгиевъ А. — мл. офицеръ въ 14-а рота.

19. Зап. подпоручикъ Кудевъ Тодоръ — мл. офицеръ въ 14-а рота.

20. Зап. офицер. к-тъ Семерджиевъ Х. — мл. офицеръ въ 14-а рота.

21. Зап. подпоручикъ Мариновъ Борисъ — мл. офицеръ въ 15-а рота.

22. Зап. подпоручикъ Анастепуловъ Г. — мл. офицеръ въ 15-а рота.

23. Зап. подпоручикъ Пеню Баевъ — командиръ на 16-а рота.

24. Зап. подпоручикъ Куюмджиевъ А. — мл. офицеръ въ 16-а рота.

25. Зап. подпоручикъ Узуновъ Денчо — мл. офицеръ въ 16-а рота.

26. Мл. порт. юнкеръ Георгиевъ Т. — мл. офицеръ въ 11-а рота.

27. Мл. пор. юнкеръ Гждю Гждевъ — мл. офицеръ въ 10-а рота.

10. Списъкъ на явилитъ се офицери и запасни офицерски кандидати, назначени въ 23-а допълняюща дружина.

1. Зап. подполковникъ Панайотовъ — командиръ на дружината.

2. Зап. офицер. к-тъ Карагитлиевъ — адютантъ на дружината.

3. Зап. офицер. к-тъ Сарафовъ Гл. — заведующъ прехраната.

4. Зап. капитанъ Димовъ Ангелъ — командиръ на 1-а рота.

5. Зап. подпоручикъ Тошевъ Атанасъ — мл. офицеръ въ 1-ва рота.

6. Зап. подпоручикъ Хаджиевъ Христо — мл. офицеръ въ 2-а рота.

7. Зап. подпоручикъ Зелковъ Спасъ — мл. офицеръ въ 3-а рота.

8. Зап. офиц. к-тъ Порязовъ — мл. офицеръ въ 3-а рота.

9. Зап. поручикъ Топузовъ — командиръ на 4-а рота.

10. Зап. капитанъ Цанковъ — командиръ на 5-а рота.

11. Зап. поручикъ Кжнчевъ — командиръ на 6-а рота.

11. Списъкъ на явилитъ се запасни офицери и офицерски кандидати назначени въ I и II опълченски дружини.

1. Зап. офицер. к-тъ — Куйковъ К. — адютантъ на 1-а дружина.

2. Зап. подпоручикъ Окчуларски — заведующъ прехраната на 1-а дружина.

3. Зап. подпоручикъ Русчевъ Тодоръ — мл. офицеръ въ 1-а рота.

4. Зап. подпоручикъ Поповъ Янко — Командиръ на 2-а рота.

5. Зап. подпоручикъ Мариновъ Мирчо — командиръ на 3-а рота.

6. Зап. подпоручикъ Димовъ Павелъ — командиръ на 4-а рота.

7. Зап. офицер. к-тъ Хаимовъ — адютантъ на II-а дружина.

8. Зап. подпоручикъ Колевъ Нено — командиръ на 5 рота.

9. Зап. подпоручикъ Загоровъ Иванъ — командиръ на 6-а рота.

10. Зап. подпоручикъ Славовъ Петко — командиръ на 7-а рота.

11. Зап. подпоручикъ Смиловъ Минчо — командиръ на 6-а рота.

12. Стъкмяването на полка.

Една от най-трудните задачи за бързата мобилизация на полка и сформираният при него части бѣше стѣкмяването имъ съ облѣкло и снаряжение.

Мобилизацията свари полка съ следующето количество облѣкло и снаряжение: шинели 5715, куртки 4804, шаечни панталони 4128, ботуши 2906, чифта, царвули 3263 чифта, фуражки 5266.

Раници новъ и старъ образецъ 5618, сухарни торби 1248, поясни паласки 26020, презраменни паласки 8084, погонни ремици 7787, платнища съ принадлежноститѣ 3602.

Отъ санитарното имущество почти нищо нѣмаше. Отъ дивизията отговориха, че нѣма нищо да се отпусне, а каквото може да се реквизира отъ градскитѣ аптеки въ гр. Казанлъкъ.

Съ изброеното количество облѣкло и снаряжение трѣбваше да се стѣкми полка и полуполка.

На полка се раздадохъ: шинели 4425, куртки 4370, шаячни панталони 4080, фуражки 4385, ботуши 2851, царвули 2000, раници 4351, сухарни торби 805, поясни паласки 8014, презраменни паласки 4007, погонни ремѣци 4007 и платнища 3559. На нестроевата рота и санитарната команда нищо не се даде.

На III и IV дружини отъ 52 п. полкъ се раздаде: шинели 1315, куртки 432, шаячни панталони 43, ботуши 43, поясни паласки 4006, презраменни 2003, погонни ремѣци 2003.

Раздаването на облѣклото и снаряжението отъ складоветѣ на полка почна рано сутринта на 18 IX, като се получаваше отъ ротитѣ по реда обявенъ въ инструкцията къмъ мобилизационнитѣ записки на полка, и се свърши до петия оперативенъ день — 21 IX включително. Полкътъ бѣше стѣкменъ повече отъ удовлетворително, но полуполкътъ — не, а за допълняющата и опълченска дружина не можеше и дума да става — на тѣхъ се раздадохъ само поясни ремѣци, поясни паласки и презрамени паласки.

Недостига на облѣклото, снаряжението и пр. бѣше голѣмъ и се дължеше на бившитѣ до тогава правителства, които не предвиждаха ежегодно въ бюджетитѣ на военното министерство нуждитѣ суми и кредити за приготвяне на голѣмъ запасъ облѣкло, снаряжение, санитарни материали и пр. необходими за военно време. Много отъ войницитѣ заболяха тежко по болницитѣ, а други измръха по домоветѣ си, понеже презъ дългитѣ походи при есеннитѣ дъждове и студени зимни нощи бѣха необлечени, необути и непокрити. Освѣнъ това, въ лошо облеченитѣ части не можеше да се поддържа тъй необходимата дисциплина — отдѣлния войникъ и строя губяха войнишкия си видъ и духъ. Но въпреки тия голѣми материални затруднения и лишения, мобилизацията

на полка и формиранитѣ при него части се извърши бързо благодарение на възторга и ентузиязма, съ които се посрешна тя.

13. Походитѣ на полка.

Съ тайна заповѣдь по дивизията се заповѣдваше: „Съсрѣдоточаванieto на частитѣ отъ дивизията и прикриване на мобилизацията да стане по планъ А.“

Въ изпълнение на тѣзи заповѣди на 23. IX, седмия оперативенъ день, при много добро време, полкътъ въ съставъ: 5 щабѣ офицери, 50 оберъ офицери, 4 лѣкари, 4 чиновника, 20 офицерски кандидати, 384 подофицери, 4517 ефрейтори и редници, въоръжени съ 4007 манлихерови пушки, 15 карбини и 4 картечници и отъ 52 полкъ III и IV дружини въ съставъ: 2 щабѣ офицери, 24 оберъ офицери и 2 лѣкари, 7 офицерски кандидати, 189 подофицери, 2162 ефрейтори и редници, въоръжени съ 2003 — пушки, въ 7¹/₂ часа предъ пладне бодри и весели потеглиха отъ казармитѣ и квартирнитѣ райони, за плаца Съръ-Аланъ, източно отъ града, където цѣлото казанлъшко гражданство и околното селско население се бѣше стекло, за да изпрати своитѣ мили синове, бащи, мжже, братя и внуци.

Бѣше чудно хубаво септемврийско утро. Мекитѣ слънчеви лъчи освѣтляваха колкото мила, толкова и тържествена картина. Цѣлиятъ площадъ бѣше преизпълненъ съ хора. Абсолютна тишина при такова грамадно мнозинство. Чуваха се само горещитѣ молитви и пѣснитѣ на свещеницитѣ. Отслужваше се напѣтственъ молебенъ отъ цѣлото градско духовенство за даруване побѣда на българското орѣжие.

Въ стройни редици бѣха построени шипченци, обкичени съ цвѣта, съ блѣснали отъ възторгъ и ентузиязмъ очи. Щастливитѣ погледи на утрешнитѣ герои търсѣха тия на сирота майка, свидно либе, млада жена или невръстни дѣца, усмихнали се презъ сълзи, защото тѣ даваха въ даръ на родината своитѣ скъпи синове и бащи и защото родината има нужда отъ тѣхъ. Горещи молитви се изтрѣгваха отъ всѣко майчино сърдце къмъ Този, който ще доведе тѣхнитѣ свидни чеда, покрити съ слава и лаври.

Молебенътъ се свърши. Командирътъ на полка съ твърди стѣпки се изкачи на малката височинка. Където бѣше отслуженъ молебенъ. Срещналъ върнитѣ, изкрящи отъ свещенъ пламъ погледи на своитѣ шипченци, съ прочувствени думи той имъ описа славната задача, която имъ предстои да разрешатъ. И слѣдъ като имъ пожела отъ сърдце славни, нечувани бойни подвизи, отстъпи мѣсто на архиерейския намѣстникъ. Последниятъ съ хубави трогателни слова, даде гореща благословия на шипчанци за здраве, смѣлостъ и бодростъ по

пътя на победата, Националният химъ извести на малкия планински градец и на гордия балканъ, че младитъ му защитници тръгватъ, за да занесатъ свобода на своя братъ. Отсѣчени команди, гръмогласно „ура“, майчини благословии и пожелания; и сивитъ редици поеха друмъ за южнитъ предѣли на родината, тамъ кждѣто страдаха родни братя.

При село Тулово, частитъ бѣха посрѣщнати отъ населението на околнитъ села съ менци вода, вино, храна, цвѣта и пр. При това село се даде голѣма почивка и обѣдъ.

Въ 14¹/₂ часа полкътъ и полуполкътъ тръгнаха за с. Змеево, кждѣто бѣха посрѣщнати и пропуснати отъ началника на дивизията. Населението и на това село даде същия сърдеченъ приемъ, както и Туловчани. Тукъ, следъ топла вечеря, полкътъ и полуполкътъ преношуваха, разположени въ квартири.

На 24 Септемврий 7 часа, при хубаво есенно утро, съ обѣдъ на ржцѣ, полкътъ и следъ него полуполкътъ, тръгнаха по шосето Стара-Загора — Търново-Сейменъ, съ голѣма почивка при село Оборито и ношуване на квартиро-бивакъ въ с. Срѣдецъ. Времето и пътя макаръ и да бѣха добри, похода бѣше тежъкъ, уморителенъ и дълъгъ 30 км. Имаше доста войници изостанали, линейкитъ се препълниха съ раници, затова отъ селата се наеха кола, за превозване на ранецитъ и на войницитъ съ подбити крака. Сутринята на 25 септемврий въ 7 часа полкътъ и полуполкътъ съ обѣдъ на ржцѣ продължиха марша за Търново-Сейменъ, кждѣто пристигнаха и се разположиха: полка на квартиро-бивакъ, а полуполка на квартири.

На 26 Септемврий въ 3 часа полкътъ и полуполкътъ тръгнаха за да завършатъ последнитъ си маршрути: първиятъ — за село Шишманово, а вториятъ — за гр. Харманли. Вънъ отъ града се даде малка почивка, следъ която при най-голѣма тържественостъ командирътъ на полка предаде едното знаме на полуполка, за отнасянето му на 52 полкъ, съ пожелание да бжде покрито съ слава. Следъ тази церемония полкътъ и полуполкътъ съ взаимно „ура“ се раздѣлиха най-сърдечно.

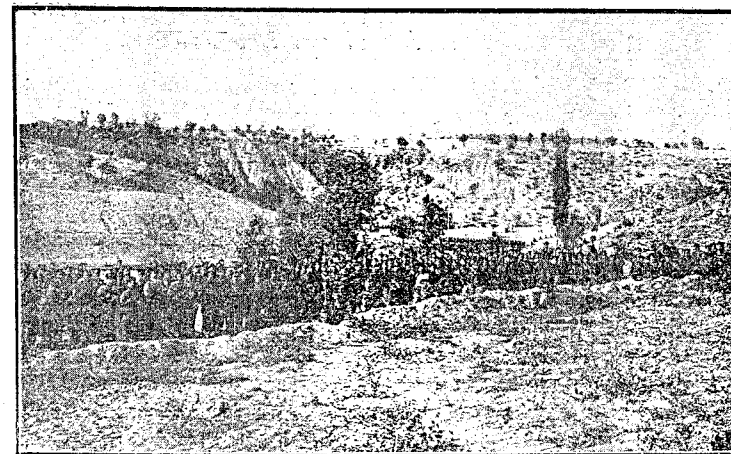
Къмъ 12 часа Шипченци пристигнаха въ с. Шишманово и се разположиха на бивакъ източно отъ селото. На войницитъ се даде пълна почивка, необходима имъ следъ четири дневния непрекъснатъ походъ, също и за привеждане на материалната частъ въ редъ. Въ това село полкътъ пристигна на 10 оперативенъ день, тъй както бѣше опредѣлено въ плана за съсредоточаването на дивизията. На другия день се направи прегледъ на войницитъ, оржжието и бойнитъ припаси.

На 28 Септемврий, съгласно заповѣдта по бригадата, полкътъ тръгна въ 7 часа отъ бивака си при с. Шишманово по пътя с. Сюлименчево — Арабаджи-Кьой за с. Хаджи-Кьой. При преминаването презъ с. Арабаджи-Кьой, къмъ полка се

присъедини 2-о с. с. артилерийско отдѣление отъ 3-и с. с. полкъ.

При кръстопътъ — Хаджи-Кьой — с. Сюлименчево — с. Саранлий се даде голѣма почивка, която продължи до 14 часа. Преди тръгване полкътъ бѣше построенъ въ каре и се отслужи молебень, по случай изпращането на I и II дружини на границата, въ подкрепа на пограничната стража. Следъ молебена командирътъ на полка напомни длъжноститъ на всички чиновове, задачитъ които имъ предстоятъ да изпълнятъ, пожела имъ побѣда, слава и отличие. После всички офицери и войници цѣлунаха кръста, този кръстъ, който е цѣлуванъ отъ бранницитъ на Шипка, донесълъ имъ толкова слава и величие, и въ опредѣленото време при взаимно „ура“ II дружина се отби и отправи за с. Саранлии.

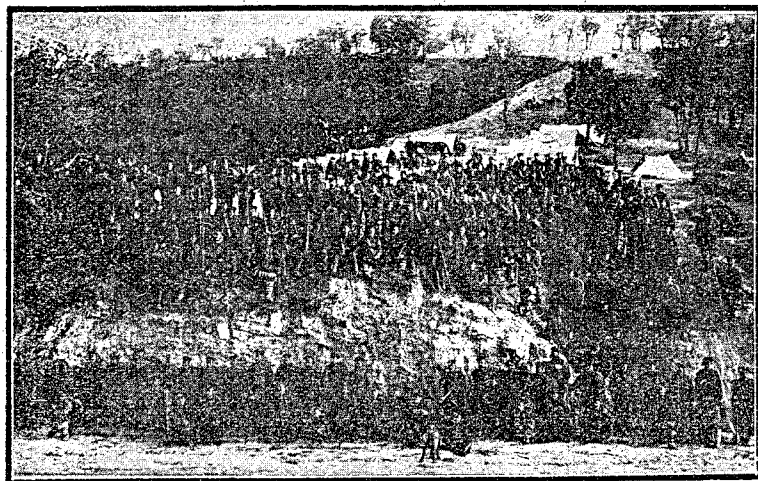
Въ 18 часа полкътъ съ 3-тѣ дружини, картечната рота и с. с. артилерийско отдѣление пристигна въ с. Хаджи-Кьой. Трета и четвърта дружини се разположиха на бивакъ западно отъ селото, а първа дружина следъ една малка почивка се отправи за село Бунаклий — Момково, кждѣто пристигна въ 19¹/₂ часа.

14-а рота предъ бивака на 4 дружина при с. Хаджи-Кьой.

29 Септемврий. Първиятъ дъждовенъ есененъ день. Преди пладне командирътъ на полка, заедно съ дружиннитъ командири, началника щаба на бригадата, началника на артилерийското отдѣление и батареинитъ командири, направи огледъ на мѣстността и на пътя до постъ № 16 на границата. Отъ тази дата до обявяването на войната — 5 октомврий квартирното разположение на полка остана същото: III и IV

дружини и картечната рота въ Хаджи-кьой, I дружина въ с. Бунаклий и II дружина въ с. Саранлий, като авангардни дружини на бригадата, на които бѣше възложена охраната на

12 рота предъ бизакътъ си при с. Хаджи-кьой.

лѣвия квартиренъ районъ на дивизията отъ рѣка Марица до с. Гюдюлеръ включително. Въ лѣво отъ II дружина охраняваше 12 полкъ, а въ дѣсно по една дружина отъ първа бригада.

На 2 Октомврий се получиха първитѣ донесения отъ първа дружина за появяване, на малки турски части задъ граничитѣ села: Юскюдаръ, Мустраклий, Черменъ, Паша-Кьой и Мустафа Паша. На 3 и 4 Октомврий се донесе отъ командира на I дружина, че предъ казармитѣ на Мустафа-Паша имало натрупана пехота: въ с. Димитри-Кьой имало единъ таборъ; на югъ отъ с. Българско Лефке въ канаритѣ били скрити войски и по височинитѣ на Дерзишка могила се забелязвали нѣколко орджия. Турското население съ всичкия си добитъкъ и храни се пренесло къмъ Одринъ.

Презъ това време, до обявяването на войната, занятията се водѣха усърдно. Духътъ на войниците и офицеритѣ бѣше превъзходенъ — всички съ нетърпение очакваха обявяването на войната, вѣрвайки непоколебимо въ победата.

II ГЛАВА.

Обявяването на войната.

1. Настѣпване къмъ Одринъ.

На 4 Октомврий къмъ 22 $\frac{1}{2}$ часа командирътъ на полка, който бѣше повиканъ въ бригадата, се завърна въ бивака съ радостната вестъ, че войната съ турцитѣ е обявена. Понеже бѣше късно, всички чинове спѣха юнашки сънъ, за това желанната новина се съобщи на офицеритѣ и войниците на другия день сутринята. Само на дежурния офицеръ се дадоха нареждания за предстоящия походъ, за храната, часа на утрената заря и за построиването на полка.

5 Октомврий! Историческа дата въ новата ни история, защото въ този день младата 35 годишна България подло измамвана дълги години отъ турчина, се яви на свѣтовната сцена, като освободителка на своя измъченъ братъ, тамъ въ поробени Македония и Тракия.

Наредени въ стройни редици Шипчанци, безъ I-а и II-а дружини, въ 8 $\frac{1}{2}$ ч. сутринята, бѣха поздравени отъ командира на полка съ обявяването на войната. Бурниятъ ентузиазмъ, по-красноречивъ отъ всичко, бѣше отговора имъ. Всички се поздравляваха съ радостната вестъ; войниците носѣха своитѣ началници на ржце, а нескончаемото грѣмогласно „ура“, целеше въздуха носейки се далечъ на югъ. . . . Съ развълнуванъ гласъ командирътъ на полка прочете следующата Височайша заповѣдъ по действащата армия отъ 5 Октомврий 1912 година издадена въ гр. Стара-Загора:

Офицери, подофицери и войници!

Нечуванитѣ страдания на нашитѣ сънародници въ сѣседната Отоманска империя, които отдавна терзаеха сърцата ни, предизвикаха справедливо негодуванието на нашия народъ. Следъ като се изчерпиха всички мирни сръдства за да се подобри до колкото е възможно живота на тѣзи мжченици — наши братя по кръвъ и вѣра, ние, вѣрни изразители на народнитѣ тежнениа, не можехме да останемъ безучастни къмъ воплитѣ имъ, и подпомогнати отъ нашия възлюбленъ народъ, заповѣдваме на нашата храбра армия да премине границата и да встѣпи въ борба съ вѣковния врагъ.

Офицери, подофицери и войници!

Нашето дѣло е свято и човѣколюбиво. Въ тѣзи сѣдбоносни минути за нашето възлюблено Отечество, Ние сме увѣрени, че всичкитѣ чинове отъ армията ще се проникнатъ отъ важността на тѣхната задача и ще оправдаятъ надеждитѣ, които народа възлага на тѣхъ.

Офицери, подофицери и войници.

Напредъ съ помощта на оржжието и кръста! Нека Богъ на правдата да подкрепи дѣсницата ни!

На прѣобразната съ собствената рѣка на Негово Величество написано

Фердинандъ I

А и времето, като че ли бѣ решило да създаде още по-добра обстановка за тѣй желанната вѣстъ. Приятното октомврийско слънце милваше бодритѣ бранници по челата, шепнѣйки имъ тихо за тамъ, където ги чака слава и величие, за сладката смъртъ на героя, за священная борба, за величавитѣ подвизи, за които сж повикани. Следъ отслужване молебена и патриотическата речъ на командира на полка, съгласно заповѣдта по бригадата, съ която се заповѣдваше на полка да се съсредоточи при село Саранлий и чака заповѣдта за атакуване, той, съ членъ отрядъ 9-а рота, с. с. артилерийско отдѣление и картечната рота между дружинитѣ, тръгна отъ бивака си въ 10 часа по пѣтя за с. Хаджи-кой — Саранлий. На командира на II-а дружина се съобщи по телефона да бжде готовъ за присъединяване къмъ полка. На I-а дружина съ 4-а погранична рота се предаде да съдейства за атакуването на с. Българско Лефке по посока на кота 124, като влезе въ връзка съ 1 бригада.

Полкътъ пристигна въ село Саранлий въ 12 часа. Въ това село бѣше съсѣдоточенъ 12 Балкански полкъ и въ 13 часа, съгласно сжщата заповѣдъ по бригадата, на нея се заповѣдваше да настѣпи и заеме височината кота 113 и съдейства за заемането на Мустафа паша и пр. Бригадата съ авангардъ три дружини и картечната рота на 12 Балк. полкъ, две батареи и единъ ескадронъ конница, подъ началството на командира на сжщия полкъ, тръгна по пѣтя за село Ешибейлии — с. Ения — с. Българско Лефке. Главнитѣ сили: останалата дружина отъ 12 полкъ, една с. с. батарея, тритѣ дружини отъ полка и картечната рота подъ началството на командира на 23 полкъ, тръгнаха въ 13¹/₂ ч. по пѣтя на авангарда. Въ 19 ч. полкътъ въ състава на главнитѣ сили премина границата съ победоносното българско „ура“. Селото Ешибейлии бѣше напустнато отъ жителитѣ му. Съ бавно движение и неоправдани чести спирания на авангарда, къмъ 19¹/₂ часа полкътъ се спре на бивакъ северно отъ село Българско Лефке, а Балканския полкъ се разположи на бивакъ при сж-

щото село съ мѣрки на охранение. Частитѣ отъ бригадата до спирането имъ за нощуване не срѣгнаха никжде противникъ. Той бѣше отстъпилъ на изтокъ.

Командирътъ на полка съ офицеритѣ на 3 и 4 дружина по случай обявяването на войната, 5. X.

На 6 Октомврий рано сутринта се получи заповѣдъ отъ бригадата, да се продължи походно-настъпателното движение. Полкътъ, пакъ въ състава на главнитѣ сили, подъ прикритието на авангарда отъ 12 Балкански полкъ, въ 7 часа и 10 минути тръгна по пѣтя на авангарда: с. Българско Лефке — с. Мустраклъж — с. Каикъ-кой — с. Карахадъръ.

Въ село Мустраклъж се даде голѣма почивка. Въ 17¹/₂ часа полкътъ пристигна и се разположи на бивакъ северно отъ село Карахадъръ. На бивака пристигна и I дружина. Тукъ въ това село бѣше заловенъ отъ войницитѣ на нестроевата рота първия турски пленникъ, скритъ въ дерето, където нестроевата рота се бѣше разположила на бивакъ.

Презъ нощта завалѣ проливенъ дъждъ, който разкаля още повече лошитѣ междуселски пѣтища и затрудни много движението на следующия день. На 7 октомврий дъждътъ продължи да вали. Полкътъ престоя при това село до 15¹/₂ часа, когато, съгласно заповѣдта по бригадата, въ авангардъ съ I и II дружина, половинъ ескадронъ конница и една с. с. батарея, съ преденъ отрядъ две роти и половинъ ескадронъ конница, тръгна отъ Карахадъръ за с. Дуванджа, където къмъ 17¹/₂ часа пристигна и се разположи източно отъ селото.

Движението от село Карахадър за село Дуванджа беше много бавно. Войниците газеха до колѣне въ калъ. Колелата на орждията потъваха до главинитѣ. Всички чинове бѣха измокрени до коститѣ. Съ измокрени крака I и II дружини от полка прекараха нощта въ постове и на позиция, а III и IV дружини — при главнитѣ сили, на бивакъ, върху мократа земя.

8 Октомврий. Дъждътъ престана. Повѣя хладниятъ дъхъ на ранната есенъ. Зашумолѣха въ залисъ листата, сякашъ бѣха дочули въ нощта неочаквана вѣстъ за близка зима и още по-близка смъртъ. Къмъ 8 часа командирътъ на бригадата заедно съ командиритѣ на полковетѣ и началника на артилерийското отдѣление прегледаха мѣстността и избраха позиция. Тя бѣше раздѣлена на 2 участъка. Полкътъ съ III и IV дружини зае дѣсния участъкъ и започна укрепяването му а лѣвия се зае отъ Балканския полкъ. Къмъ пладне работата се прекрати, тъй като съ заповѣдъ по бригадата се съобщаваше, че следъ боя на I бригада при селата Кадж-Кьой и Булдурь-кьой противникътъ отстъпилъ къмъ Одринъ. На дивизията е възложено обкръжаването на западния фронтъ на Одринската крепостъ, а на бригадата се заповѣдваше да премине на дѣсния брѣгъ на рѣка Марица, по направения воененъ мостъ при чифлика Паша-кьой, и се разположи при село Кадж-кьой.

Полкътъ въ състава на главнитѣ сили въ 14 $\frac{1}{2}$ часа тръгна по пѣтя на авангарда и къмъ 17 $\frac{1}{2}$ часа пристигна при военния мостъ, югозападно отъ чифлика Паша-кьой. Тамъ се събра цѣлата бригада, която трѣбваше да чака довършването на моста. Въ 18 ч. мостътъ беше готовъ, построенъ на козли и отъ подръченъ материалъ, взетъ отъ селото Паша-кьой. По него най-напредъ премина щаба на бригадата и на Балканци, а следъ тѣхъ — и ротитѣ. Едва що бѣха преминали I и 2 роты отъ Балканския полкъ, моста се скъса по срѣдата. Поправката му продължи до 22 $\frac{1}{2}$ часа, следъ което преминаването продължи. Шипченци започнаха преминаването въ 1 $\frac{1}{2}$ часа и последната дружина се прибра въ с. Кадж-кьой едва въ 7 часа на другия день.

Маршътъ на полка отъ Дуванджа до Кадж-кьой бѣше бавенъ, понеже се изгуби много време въ чакане да се довърши моста и да преминатъ Балканци. Ротитѣ го минаваха въ едноредиченъ разреденъ строй за не по-малко отъ 10 минути. Войниците цѣла нощ не спяха.

Въ село Кадж-кьой полкътъ се разположи на квартиро-бивакъ. На 9 Октомврий бѣше дадена пълна почивка на Шипченци, които бѣха въ маневрени войски на дивизията. Турцитѣ къмъ 9 $\frac{1}{2}$ часа откриха артилерийски огънь и преминаха въ настѣпване. Частитѣ отъ I и III бригади, които бѣха на позиция по височинитѣ източно и югоизточно отъ

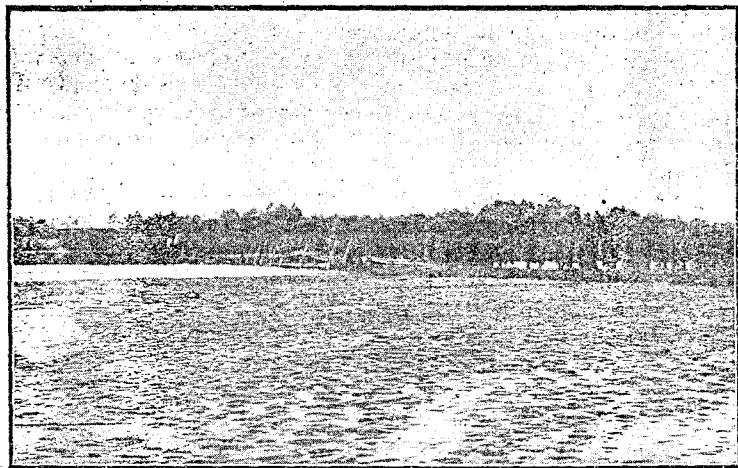
село Кадж-кьой, завързаха бой съ противника. Съ напредване на времето боя ставаше все по-горещъ. Артилерийския и пушеченъ огънь се усилваше, догдето се обърна въ нескончаемъ грѣмъ. Шипченци горѣха отъ желание да взематъ участие въ този бой и бѣха готови да литнатъ напредъ, но редъ за тѣхъ не дойде. Къмъ 15 часа стрелбата почна да намалява и къмъ 17—18 часа съвсемъ престана. Противникътъ бѣше битъ и съ голѣми загуби отстъпи по цѣлия фронтъ въ крепостта.

На 10 Октомврий рано сутринта завалѣ отново дъждъ. И презъ този день полкътъ се намираше на квартиро-бивакъ въ село Кадж-кьой въ маневрени войски. Къмъ 11 часа командирътъ на полка заедно съ дружинитѣ командири и началника на артилерийското отдѣление прегледаха мѣстността и пѣтищата до позицията, на която предишния день се разигра боя. Къмъ 20 $\frac{1}{2}$ часа почна да се чува силна артилерийска канонада по посока къмъ североизточния фронтъ на Одринската крепостъ, която продължи до 3—4 часа на 11 Октомврий. По това време се зачу пушечна стрелба и по посока на преднитѣ наши части по Юрушкитѣ и Коюнлийскитѣ височини а следъ половинъ часъ се подаде сигналъ „тревога“ отъ началника на дивизията. Литнаха смелитѣ планинци напредъ безъ да обръщатъ внимание на дребния дъждецъ, голѣмата калъ, тъмната нощъ и бързо настѣпиха къмъ позицията, кждето се построиха въ сборенъ редъ задъ висотитѣ 141 и 151. Тамъ престояха до 11 часа очаквайки всѣки моментъ да кръстосатъ най-сетне своятъ вѣренъ ножъ съ този на противника, но напраздно. По заповѣдъ отъ дивизията I и III дружини и картечната рота се върнаха въ селото, а II и IV дружини останаха на бивакъ задъ височината 151. Сутринта на 12 Октомврий и последнитѣ се прибраха къмъ полка, който прекара цѣлия день въ очаквателно положение и почивка.

На 13 Октомврий, къмъ 7 часа, се получи заповѣдъ отъ бригадата, на която се заповѣдваше да се съсредоточи на около 4 клм. югозападно отъ с. Еспетлий, въ долината по пѣтя за чиф. Бургуджикъ — с. Сейменлий. Въ изпълнение на тѣзи заповѣдъ точно въ 8 ч. съ две с. с. батареи полкътъ тръгна отъ селото, съ авангардъ III дружина, по пѣтя Кадж-кьой — Булдурь-кьой — Бургуджикъ и къмъ 11 часа пристигна на опредѣленото мѣсто, кждето се разположи на бивакъ. Следъ пладне завалѣ проливенъ дъждъ, който продължи цѣла нощъ. Късно презъ нощта почнаха да пристигатъ понтонни кола, запрегнати съ слаби дребни коне, които можеха да изтеглятъ голѣмитѣ тежки кола, загънали до главинитѣ на колелетата въ калъ. За изкарването имъ дадоха се въ помощъ две роты отъ полка, които едва докараха нѣколко коли до бивака.

Другият ден, 14 Октомври, полкът имаше почивка. За откарване на понтоните до рѣка Арда рано сутринта се дадоха въ помощ още две роти. А към 17 часа се изпрати I дружина съ картечната рота и една батарея за с. Дели-Елестъ, като авангардъ, за да мине рѣката, щомъ моста бѣде готовъ и заеме позиция на височината южно отъ с. Семенлии, отъ гдето да прикрива постройката на мостоветѣ. На 15 Октомври, съгласно заповѣдта по бригадата, заповедваше се на Шипченци да преминатъ р. Арда по построените воени мостове между с. с. Семенлии и Кумарлж, да заематъ височините южно отъ Семенлии и осигурятъ преминаването на дивизията.

Въ 7 часа, начело на бригадата, съ авангардъ II дружина и една батарея, полкътъ трѣгна отъ бивака си за мѣстото, където се строяха воените мостове. Тамъ авангардътъ и главните сили се събраха къмъ 8½ часа. Мостоветѣ бѣха готови: западния за пѣхотата, а източния за артилерия, обози и добитъкъ. Полкътъ премина презъ моста и съгласно заповѣдта по бригадата съ I и II дружини зае лѣвия участъкъ на 3½ клм. югоизточно отъ с. Семенлии. Трета дружина и картечната рота бѣха оставени въ полкова подрѣжка, а IV дружина — въ маневрени войски на бригадата. Презъ нощта отъ предните дружини се изпратиха по една рота въ предни постове. Нощта мина тихо и спокойно. Само нейде далечъ къмъ изтокъ се чуваше артилерийска канонада. На 16 Октомври сутринта ротите отъ предните постове се прибраха и се пристъпи къмъ усиление на позицията.

Преминаването на полка по моста на р. Арда

Узнали чрезъ шпионажъ, че е отслабенъ западния секторъ съ прехвърлянето на 1 и 2 бригади на дѣсния брѣгъ на

р. Арда. Турците нападнаха 3 бригада, която бѣше останала сама въ този секторъ на позиция по височините източно отъ селата Юрушъ и Коюнлии. Боятъ се почна рано сутринта. Къмъ 7 часа се дадоха нѣколко артилерийски истрела по разположението на 3 бригада, предвестници на страшното, но краткотрайно сражение, що се разигра следъ малко. Заедно съ артилерийската стрелба се откри и пушечна такава, която отъ моментъ на моментъ се усиляваше, докато стигна до барабанна. Адски пукотъ и трескъ, гъстъ барутенъ димъ покори скоро мѣстността. Стана ясно, че турците настѣпваха да атакуватъ 3 бригада. Треперящи отъ вълнение, стиснали пушките си, Шипченци бѣха готови да се хвърлятъ на помощ на своите храбри бойни другари, които геройски отстояваха своите позиции. Въ разгара на боя къмъ 13 ч. бързо премина презъ моста Хасковския отрядъ съ две артилерийски отделения, въ подкрепа на III бригада. За съдействие на сѣщата, по настояване на командира на полка предъ командира на бригадата, къмъ 15 часа бѣше изпратена близо до село Доуджаросъ батареята на капитанъ Горановъ и IV дружина отъ полка. Хасковскиятъ отрядъ, Шипчанци и батареята съ своя бързъ огънь оказаха силно влияние на противника. Тѣ забавиха настѣпването му и къмъ 18 часа той бѣше обърнатъ въ бѣгство, като остави много убити и ранени на бойното поле.

17 Октомври полкътъ прекара на заетата позиция, като продължи да я укрепява и въ това положение пренощува на нея.

На 18 Октомври, съгласно заповѣдта отъ бригадата, въ 1½ часа Шипчанци последователно се снеса отъ позицията си и преминаха на лѣвия брѣгъ на р. Арда, а въ 19 часа се разположиха на бивакъ около селото Болдуръ-кѡй.

На 19 и 20 Октомври полкътъ престоя на квартировъ бивакъ въ сѣщото село, като употреби времето си за почивка и за привеждане материялната частъ въ редъ.

2. Отиването на полка на източния секторъ.

Цѣлия денъ 20 Октомври полкътъ престоя въ очакване да получи нѣкое бойно назначение. Той завиждаше на Балканци, които се удостоиха да получатъ такова, защото тѣ отидоха да смѣнятъ 51 п. полкъ. Къмъ 20 ч. въ щаба на полка се получи по телефона заповѣдъ по бригадата, която гласеше: „Шипчанци съ 10 Родопски полкъ, вмѣсто 12 Балкански полкъ, и 2 артилерийско отделение, на 21 того да се прехвърлятъ на лѣвия брѣгъ на р. Тунджа, гдето да замѣнятъ I бригада отъ 9 Плевенска дивизия. Началенъ пунктъ кръстопътъ: Мустафа-паша — Одринъ и чифлика Паша-кѡй — Дуванджа“. По такъвъ начинъ Шипченци заедно съ Родопци излизаха отъ своята дивизия и влизаха въ състава на

новосформируваната 11 такава. Тръгването тръбваше да стане на 21 того от началния пункт, като се следва пжтя: чифлика Паша-кой, село Дуванджа, село Паша-Махле и пр. с голѣма почивка при развалинитѣ на село Секюнь, а ношуване въ село Етапъ-къой.

Въ изпълнение на тази заповѣдь въ 21 часа полкътъ тръгна отъ квартиробивака си. Бѣше студена и тъмна октомврийска нощъ. Равномѣрния плисѣкъ на дъжда, който непрестанно валѣше, се смѣсваше съ дрънкането на оржията, разнообразявано съ грубитѣ любезности по адресъ на времето. Калѣта бѣше ужасна. Шипченци вървѣха растегнати по единъ, мокри до кости, потънали въ калъ до колѣне, изморени не толкова отъ дългото вървене, колкото отъ лошия пжтъ, защото имаше мѣста, кждето бързината на марша не надминаваше половинъ километъръ въ часъ. Освенъ това станаха и наранявания вследствие подхлъзвания. Падайки, войницитѣ се нараняваха въ снаряжението на предидущитѣ. Скоро изморенитѣ Шипченци тръбваше да помагатъ на артилерията, която бѣше въ още по-окаяно положение. Нейнитѣ орждия бѣха затънали въ калѣта до главинитѣ на колелетата. Конетѣ падаха смъртно изморени, следъ като напрегаха напразно сетни сили да измъкнатъ своя товаръ. Веднага всѣко оржие и зарядна ракла получиха въ помощъ по ѣдинъ взводъ отъ полка, и тогава макаръ и бавно, при взаимни усилия на хора и животни, артилерията започна да се движи. Особено мъчно ставаше преминаването на деретата. Тамъ човѣкъ просто не можеше да гледа ужаснитѣ мжки на хора и животни.

На лѣвия брѣгъ на Марица полкътъ престоя до 6 часа, за да чака Родопския полкъ, който въ сжщия часъ започна преминаването на моста. Въ 6¹/₂ часа авангарда отъ полка — I-а и II-а дружини, картечната рота и една батарея съ преденъ отрядъ 1 и 2 роти, тръгна отъ началния пунктъ по дадения маршрутъ. Трета дружина отъ полка, назначена въ странично прикритие, тръгна въ сжщия часъ съ авангарда по пжтя: Паша-къой, Виранъ, Карашлий, Ахъръ-къой и пр. съ ношуване въ с. Етапъ-къой. IV дружина остана въ главнитѣ сили на бригадата.

Времето презъ деня се поправи, обаче пжтищата бѣха повредени и разкаляни. Поради това авангарда съ голѣма разтегнатостъ къмъ 11¹/₂ часа пристигна въ село Юскидеръ, гдето по необходимостъ се даде голѣма почивка до 14 часа. Презъ време на движението къмъ 16 часа се получи заповѣдь отъ бригадата, съ която се съобщаваше, че последната ще ношува въ село Хаджи-къой и рано сутринѣта ще продължи марша за Етапъ-къой. Въ село Хаджи-къой авангарда пристигна въ 13¹/₂ часа. I-а дружина се разположи на квартиробивакъ съ една рота въ предни постове, II дружина,

картечната рота — на бивакъ северно отъ селото, IV дружина безъ 15 и 16 роти, оставени въ помощъ на артилерията, — на квартири въ селото, а III-а дружина — на квартиробивакъ въ селото Етапъ-къой. Отъ селото Юскидеръ до селото Хаджи-къой умората бѣше голѣма. Почвата, като черноземъ се лепѣше по обувкитѣ и затрудняваше още повече движението. Мѣсто за бивакъ около селото нѣмаше никжде. За това дружинитѣ по ротно се разположиха изъ двороветѣ подъ палатки, следъ като бѣха заети всички кжщи, плѣвни и обори. 15-а и 16-а роти, които бѣха останали въ помощъ на артилерията, пристигнаха сутринѣта въ селото, безъ да могатъ да си отдѣхнатъ. Обоза на полка остана въ село Юскидеръ.

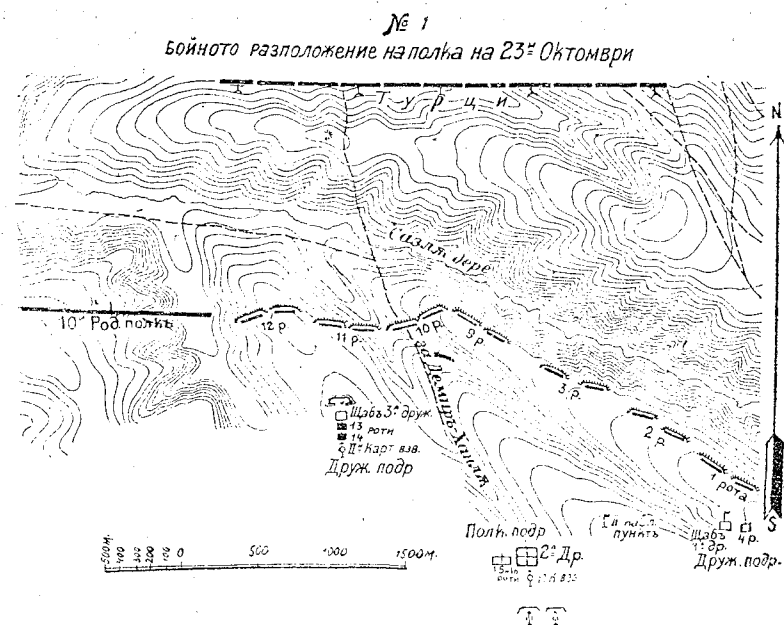
На 22 Октомврий, съгласно заповѣдѣта по бригадата, полкътъ въ авангардъ съ I и IV дружини, картечната рота и батареята, съ преденъ отрядъ 13 и 14 роти, тръгна въ 7 часа по пжтя с. Фикелъ, — с. Ченгене-къой — с. Акъ-бунаръ — с. Ортакача. Въ дѣсно странично прикритие бѣше изпратена II дружина, която се движеше въ страни на главнитѣ сили на около 1¹/₂ км. Въ селото Ортакача, кждето бѣше голѣмата почивка, полка пристигна къмъ 16¹/₂ часа и се разположи на квартири въ южната половина на селото. Домакинския обозъ обаче бѣше останалъ много назадъ и не се знаеше кога ще пристигне. Хлѣбъ и храна нѣмаше. По молбата на командира на полка до началника на 9 Плѣвенска дивизия, отъ интенданството на последната се отпуснаха 2500 хлѣба и 20 говеда, съ които отчасти полкътъ може да се понахрани.

3. Пристигането на полка въ източния секторъ и заемане позиция.

(Скица № 1)

На 23 Октомврий полкътъ въ състава на главнитѣ сили тръгна въ 7 часа следъ авангарда по пжтя за Кючюкъ Гердели, с. Демирханлъж и къмъ 10 часа пристигна на около 600—700 крачки северно отъ чифлика Кючюкъ Гердели, кждето се даде почивка на войницитѣ. Тукъ на командира на полка се предаде отъ командира на бригадата, че полкътъ ще смѣни 4 Плѣвенски полкъ, който заемаше позиция по височинитѣ югозападно отъ сжщия чифликъ. Командирътъ съ дружиннитѣ командири замина да прегледа и приеме позицията. Тамъ двамата командири на полковетѣ се срѣцнаха. Едновременно съ преглеждането на позицията ставаше и определянето на участъцитѣ между дружинитѣ на полка. Така: на I дружина се опредѣли участъка — височинитѣ югозападно отъ чифлика Кючюкъ Гердели; на III дружина — височинитѣ югозападно отъ с. Демирханлъж, а II и IV дружини и картечната рота се оставиха въ полкова подрѣзка, съсредоточена задъ Белгийския чифликъ, западно отъ с. Демирханлъж.

Когато дружинитъ заемаха участъците си, бѣха забелѣзани отъ противника, който не закъснѣ да открие артилерийски огънь по тѣхъ. Най-напредъ той обстрелва I дружина, подиръ нея — полковата подрѣжка задъ Белгийския чифликъ и самия чифликъ, следъ това III дружина, обаче не причини никакви загуби. Къмъ 14^{1/2} часа командирътъ на III дружина донесе, че се забелѣзватъ по посока на село Мусубейли на 2^{1/2} клм. неприятелска верига и сгъстени части и молѣше да се усили участъка му. Отъ полковата подрѣжка се изпратиха 13 и 14 роты и единъ картеченъ взводъ. II дружина се изпрати по заповѣдь въ с. Кючюкъ Гердели за бригаденъ резервъ. Мѣстото за превързочния пунктъ се опредѣли въ с. Демирханлъ, а на домакинския обозъ — въ чифлика Кючюкъ Гердели.

Този день бѣше първия, въ който полкътъ бѣше обстрелванъ. Дружинитъ предъ позицията си бѣха поставили по една рота въ предни постове и по една въ дежурна часть на позицията, а съ по 2 роты въ дружинна подрѣжка на бивакъ задъ позицията. Вечерно време, отъ 18 до 20 часа, дружиннитъ подрѣжки се изваждаха да укрепяватъ и усъвършенствуватъ земленитъ работи започнати отъ 4 Плѣвенски полкъ.

На 24 октомврий съ заповѣдь по бригадата се заповѣдваше: „10 Родопски полкъ да заеме позиция — лѣвия участъкъ — гребена на дѣсния брѣгъ на рѣката Хаджи-Омеръ, между пѣтя на северъ отъ чифлика Кюшенъ до пѣтя Мусубейли — Демирханлъ, а 23 полкъ съ две дружини и две с. с. полски батареи да заеме позиция — дѣсния участъкъ — отъ пѣтя Мусубейли — Демирханлъ до пѣтя Кючюкъ-Гердели — Кара-Исуфъ“. Въ изпълнение на горната заповѣдь I дружина съ 3 роты зае позиция по височинитъ западно отъ Мусолинъ дере, между пѣтищата Мусубейли — Демирханлъ и Кючюкъ-Гердели — Демирханлъ; II дружина зае позиция съ 3 роты въ дѣсно отъ I дружина до пѣтя Кара-Исуфъ — Кючюкъ-Гердели; III и IV дружини се смѣниха отъ 10 Родопски полкъ, прикрито се изтеглиха и се съсредоточиха задъ дѣсния флангъ въ участъка на полка, за маневрени войски на бригадата. За полкова подрѣжка се отдѣлиха по една рота отъ I и II дружини, които се съсредоточиха задъ позицията, западно отъ Кючюкъ Гердели. Превързочния пунктъ се опредѣли въ Кючюкъ-Гердели. Полковия обозъ остана съсредоточенъ северно отъ Кючюкъ-Гердели, а парковия взводъ и отдѣлението отъ дивизионния лазаретъ — въ с. Ортакача. (Скица № 2 — стр. 40).

III ГЛАВА

Действия за обкръжаване крепостта.

1. Демонстрация със огън.

25 Октомврий, ден на късна есен, дъждовен, мрачен и вятровит. Тежки оловени облаци се бяха свели ниско надъ Одринското поле. Дълги редици от сиво прегърбени фигури бързо копаеха — дружините продължаваха укрепяването на позицията, охранявайки се с предни постове от по една рота. Към 12 часа по телефона от бригадата се предаде телефонограма, с която се съобщаваше, че се води бой между противника и нашите войски по двата бръга на ръка Марица, в който бой частите от 8 дивизия се стараят да завземат Картал-Тепе и да умаломощат противника на Папаз-тепе. За да се попречи на противника да прехвърля войски от източния фронт към западния, на бригадата се заповядваше да произведе демонстрация с цел да привлече вниманието на противника, като се открие редка пушечна стрелба по 5 патрона на пушка, само от предните постове и по 3 снаряда на орджие в продължение на 1 час. Демонстрацията да се извърши между 6 и 7 часа сутринта. Тази заповед се предаде на дружините командири от бойната част. На 26 октомврий в 6 ч. се почна стрелбата, но тя не произведе очаквания ефект. Противникът не обърна внимание, понеже беше далеч и не отговори на нашия огън.

2. Демонстрация със настъпване.

Към 12 часа по телефона от бригадата се предаде радостната новина: „Нашите войски на 25 того превзеха Папаз и Картал тепета на дъсния бръг на Марица. Нашата конна бригада действа между Арда и Марица. В тази минута неприятелът от крепостта Одрин настъпва, с цел да си заеме обратно изгубеното. За да не се даде възможност на противника от Одрин да пренесе войски към въпросните тепета, на бригадата се заповядва да произведе демонстрация против източния фронт на Одринската крепост, като даде вид, че ще атакува крепостта, но в същност да не се увлича в решителна атака.“

На полка, с три дружини и картечната рота, се заповядваше да настъпва право пред себе си, северно от пътя Мусубейли — Демирханлъ и премине на дъсния бръг на Сазлъ-дере, където да се спре и окопае. Съ първа и втора дружини в бойна част в 13 часа и 35 минути полка настъпва от позициите си необезпокояван от противника и в 14 часа и 15 минути зае втория гребен на дъсния бръг на Сазлъ-дере — където почна да се окопава. Трета дружина и картечната рота в полкова поддръжка се спреха зад първия гребен на дъсния бръг на същото дере. Четвърта дружина, в маневрени войски на бригадата, се установи в долината на левия бръг на Сазлъ-Дере.

Противникът с около две дружини заемаше позиция по гребена на Баалар-Съртъж и се окопаваше, обаче той се разбъга, щом като беше обстрелян от нашата полска батарея. По-късно с крепостни оръдия от батареите около форта Айваз Баба, той започна да обстрелва бойното разположение на полка, без да нанесе загуби и поражения.

3. Възвръщането на полка на старото място.

Към 18 часа от бригадата се получи заповед: „полкът да отстъпи на левия бръг на Сазлъ-Дере и заеме старите си позиции“. Преди да изпълни заповедта, командирът на полка изпрати адютанта си при командира на бригадата да му доложи, че положението на полка на новозаемащата позиция е повече от добро, че той се е окопал и че ако се настоява на заповедта, това ще бъде в вреда на дисциплината и духа на полка. Към 20 часа адютанта се завърна с донесение, че командира на бригадата не се съгласява полкът да остане на заетата позиция, а да отстъпи и заеме предишните си такива. Заповедта се изпълни при най-неблагоприятни условия: голъма кал и тъмна нощ. Дружините и ротите, след дълго лутане, едва към полунощ намършиха и заеха старите си позиции и то благодарение на противника, че осветляваше местността с прожектори.

4. Заповед за атакуване форта Айваз Баба

В това време — 23^{1/2} часа, когато командирът на полка провървяваше дружините от бойната част дали са заели позициите си и дали са приведени в ред, понеже при отстъпването имаше голъмо размъсване между ротите и взводовете, получи се заповед от бригадата, с която се съобщаваше, че на последната е възложено да атакува и превземе на нож още тази нощ форта Айваз Баба. 3

изпълнение на тази тежка задача се заповѣдваше бригадата да се съсредоточи по следующия начинъ:

Бойна частъ: полковникъ Пашиновъ — отъ 23 полкъ две дружини, отъ 10-й Родопски полкъ две дружини, всичко четири дружини да се съсредоточатъ отъ двете страни на пътя Одринъ—Кючукъ Гердели, който минава на единъ километъръ отъ чифлика на западъ отъ рѣка Сазлж Дерѣ,

Маневрени войски: полковникъ Топузовъ — две дружини отъ 10 Родопски полкъ, две дружини отъ 23 Шипченски полкъ, едно артилерийско отдѣление, двѣ гаубични батареи — да се съсредоточатъ въ чифлика Кючукъ Гердели. Отъ двата полка да се сформира една охотническа команда отъ офицери и долни чинове, която да се изпрати къмъ фортовата линия за разузнаване. Съгласно тази заповѣдь се направиха надлежнитѣ разпореждания, обаче невъзможността да се постигне поставената цѣль бѣше очевидна. Трѣбваше да се сформира бойната частъ, да се изпратятъ две дружини въ чифлика Кючукъ Гердели за маневрени войски, да се сформира охотническа команда и да се извърши едно нощно нападение въ една непозната мѣстность. Форта Айвазъ Баба бѣше далеко отъ позицията на полка на около 10—12 километра. Това разстояние трѣбваше да се премине презъ нощта, да се атакува фортъ, на който мѣстонахождение не се знаеше, освенъ по картата, неизвестна бѣше сжщо и прилежащата мѣстность, както и подстѣпите и въоръжението на форта. Необходимата артилерийска подготовка не бѣше направена, липсваше какъвто и да е инструментъ за преодоляване срѣщнатитѣ препятствия и пр. Понеже дружинитѣ отъ 10 Родопски полкъ назначени въ бойна частъ не се явиха до 3 часа, командирътъ на полка изпрати 14-а рота въ рекогносцировъченъ отрядъ.

На 27 Октомврий къмъ 4 часа бойната частъ и маневриращитѣ войски бѣха съсредоточени на опредѣленитѣ мѣста споредъ заповѣдта по бригадата и се очакваше донесението отъ командира на рекогносцировъчната рота, която бѣше отишла на гребена на югъ отъ Кара Исуфъ, за да се реши дали трѣбва да се атакува форта или само да се премине на дѣсния брѣгъ на Сазлж-дерѣ. Донесенията почнаха да се получаватъ, когато бѣше съмнѣло. Първото се получи въ 8½ часа, второто въ 9 и 20 минути и третото къмъ 10 часа. Отъ тритѣ донесения се разбра, че предъ фортовата линия има силни неприятелски части.

Къмъ 10 часа командирътъ на полка бѣше повиканъ въ щаба на бригадата отъ началника на 11-а дивизия — генералъ Велчевъ, съ когото въ 11 часа излѣзоха на позицията, отъ кждето следъ направения огледъ на мѣстността, запознаването му съ положението на частитѣ и опредѣлянето по картата участъцитѣ на полковетѣ и на артилерията, начал-

никътъ на дивизията възложи командването на бригадата на командира на полка, понеже командирътъ на бригадата бѣше заболѣлъ и му заповѣда, щото бригадата да премине на дѣсния брѣгъ на Сазлж-дерѣ.

Командирътъ на 10 Родопски полкъ, който сжщо бѣше повиканъ, получи направо заповѣдь отъ началника на 11 дивизия, да заеме гребена на дѣсния брѣгъ на Сазлж-дерѣ, на югъ отъ пътя Демирханлъ—Мусубейли.

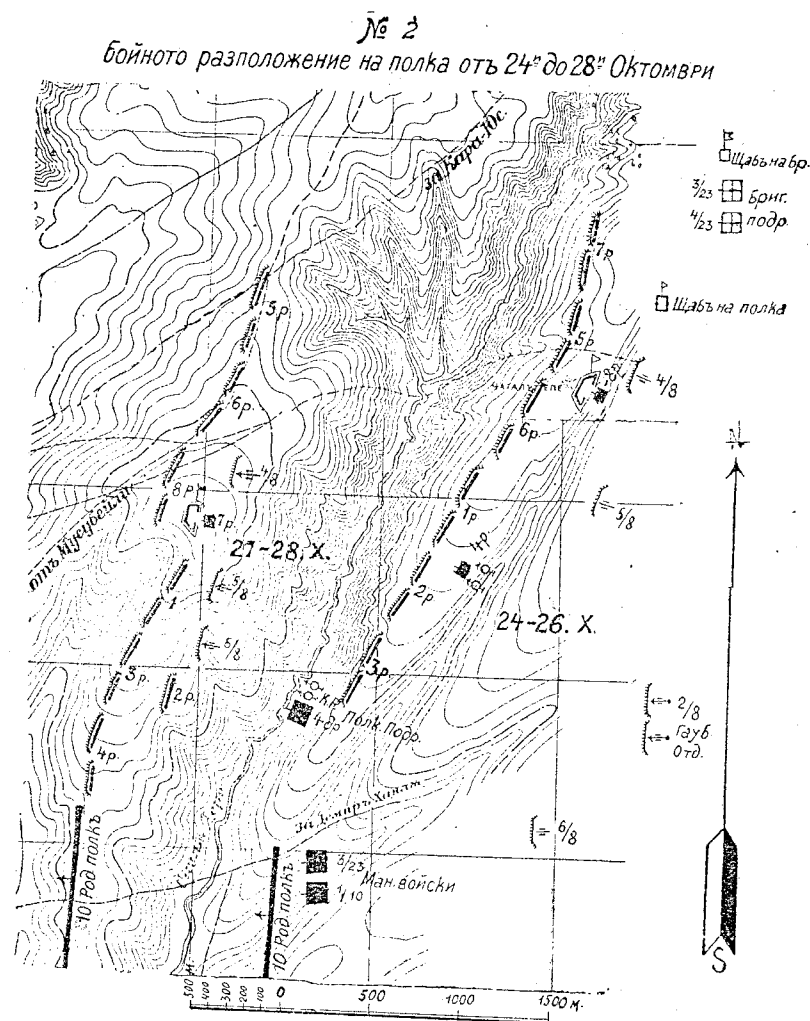
Следъ направенитѣ разпореждания въ 15 часа първа и втора дружини настѣпиха и безпрепятствено заеха гребена на дѣсния брѣгъ на Сазлж-дерѣ, кждето започнаха да се окопаватъ. Четвърта дружина и картечната рота останаха на лѣвия брѣгъ на дерето въ полкова подрѣжка. Трета дружина заедно съ една дружина отъ 10 Родопски полкъ остана въ маневрени войски на бригадата въ долината на лѣвиятъ брѣгъ на дерето до пътя Демирханлъ—Мусубегли. Къмъ 16 часа противникътъ откри артилерийски огънь по позицията на полка безъ да му нанесе загуби. Въ това положение полкътъ остана да ношува и продължи усиляването на позицията си. (Скица №2 — Стр. 40).

Презъ този денъ се узна, че оттеглянето на бригадата на 26 отъ дѣсния на лѣвия брѣгъ на Сазлж-дерѣ е станало по инициативата на командира на сжщата, понеже е намиралъ за доста опасно стоенето на частитѣ подъ огъня на крепостта и считалъ, че е постигната цѣльта да се привлече вниманието на противника къмъ източния фронтъ.

Обаче послѣдствията отъ проявената инициатива се отразиха неблагоприятно на чиноветѣ отъ частитѣ на бригадата, а въ часность и на полка. Защото началникътъ на 11 дивизия, освенъ че не одобри връщането на бригадата, но считайки, че крепостта е слабо заета и невъоръжена, даде заповѣдь бригадата да се съсредочи и поведе атака срещу форта Айвазъ Баба, който да превземе на ножъ още сжщата нощъ. Заповѣдта бѣше повторена въ 20 часа и потребена въ 1½ часа. Вслѣствие на тази заповѣдь полковетѣ отъ бригадата се измориха отъ безспирното лутане презъ нощта на 26—27 Октомврий.

На 28 Октомврий разположението на полка бѣше следующото: дружинитѣ отъ бойната частъ: първа дружина — въ лѣвия участъкъ съ първа, третя и четвърта роти въ първа линия, втора рота въ дружинна подрѣжка; втора дружина — въ дѣсния участъкъ, съ 5, 6 и 8 роти въ първа линия, а 7 рота въ дружинна подрѣжка. Картечната рота на позицията между дружинитѣ. Последнитѣ продължаваха да усвършенстватъ окопитѣ си и да охраняватъ позицията си. Преди плад-не противникътъ на два пъти откри артилерийски огънь по участъка на полка. Нѣколко снаряди попаднаха въ окопитѣ на 11-а дружина безъ да причинятъ загуби. Нашитѣ батареи

не отговори. Към 12 часа само гаубичното отделение откри огън по редута в групата укрепления на Маслака, где се

забележаваше, че неприятелски пехотни части се окопават. Завързва се един малък артилерийски двубой, резултата на който беше замълчаването на неприятелските батареи и избъгва-

нето на пехотата му. От наша страна имаше ранени двама войника от 2 рота на полка и двама прислужника от 5 батарея.

5. Заемане гребена Шарапъ Йолу.

(Скица № 3).

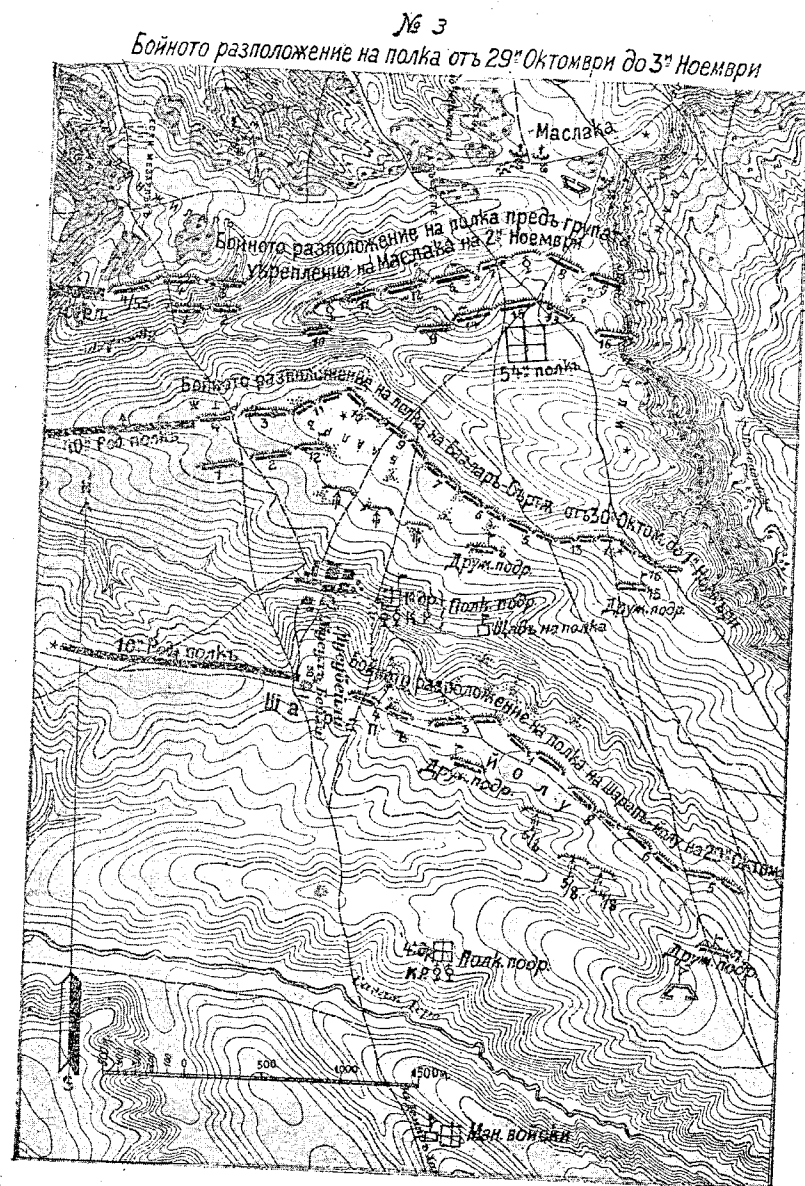
Въ 14 часа командирът на полка пое командването на полкът си, понеже командирът на бригадата беше оздравял. Въ 21 часа се получи заповед по бригадата, с която се заповядваше на полка, под прикритието на нощната тъмнина да заеме рътът Шарапъ Йолу, които е непосредствено на изток от село Мусубеглии, а именно от върха, на който се допира дѣсният му фланг, до пътя с. Мусубеглии — с. Демирханлъ.

Въ изпълнение на тази заповед, под прикритието на нощната тъмнина Шипченци заеха гребена Шарапъ Йолу. Заемането му стана по ротно, като при всѣко освѣтляване от прожекторитѣ на крепостта, войницитѣ залѣгаха. Първа дружина зае лѣвия участък на север от пътя Мусубеглии—Демирханлъ, а втора дружина—въ дѣсно от I дружина. Четвърта дружина премина на дѣсният брѣг на Сазлъ дере и застана въ полкова поддръжка въ долината зад първия гребенъ. Съ заемането гребена Шарапъ Йолу веднага се започна укрепването, което продължи до разсъмване.

Този денъ беше третия от какъ войницитѣ бѣха постоянно въ движение и работа, безъ да могат да си починатъ, защото презъ нощта копаеха окопи, които едва що свършени трѣбваше да ги напуснатъ и копаятъ нови.

Следъ боеветъ съ първа армия турцитѣ се бѣха оттеглили въ крепостта и долината на Сазлъ дере беше очистена. Преднитѣ имъ постове на изток от крепостта достигаха до крайнината на лозята източно от Одринъ. Когато обаче частитѣ от бригадата започнаха да настѣпватъ, то и турцитѣ започнаха споредъ нуждата да усилватъ своитѣ предни части.

На 29 Октомврий полкътъ осѣмна на същата позиция. Времето се развали, завалѣ дѣждъ, който много попречи за укрепването на позицията. Къмъ 8 часа се получи отъ командира на бригадата телефонограма, с която се заповядваше да се усъвършенствуватъ окопитѣ, понеже се предполага, че частитѣ ще останатъ по-дълго време на заетата позиция. Тази заповедъ се приведе въ изпълнение, като къмъ 17 часа се докараха около 10 кола слама и 20 кола дърва необходими за укрепяване и усъвършенствуване на окопитѣ, което продължи цѣла нощъ. Дружинитѣ отъ бойната частъ се смениха: III дружина смѣни I, която отиде за маневрени войски, а IV дружина — II, която остана за полкова поддръжка.

6. Заемането на ржта Бааларъ-Сжртж.

(Скица № 3).

Утрото на 30 Октомври завари полка въ усилена работа по усъвършенствуване на окопитѣ. Въ 14 часа, когато всичко бѣше готово, противникътъ откри артилерийски огънь по окопитѣ на полка отъ батареитѣ на Маслака. Веднага се подаде „тревога“, следъ която III и IV дружини заеха окопитѣ си. Въ 16 часа отъ бригадата се получи телефонограма, съ която се съобщаваше, че противникътъ е предприелъ атака противъ Карталъ-Тепе, гдето действуваше 30 Шейновски полкъ. За да се подпомогне на последния, ще се предприеме демонстративенъ бой отъ войскитѣ на северозападния и източненъ сектори. На бригадата се заповѣдаваше да изпрати две роти отъ преднитѣ дружини, които да настѣпятъ съ рѣдки вериги предъ фронта си и да дадѣтъ видъ, че ще атакуватъ фортовата линия на крепостта. Артилерията сжщо да открие огънь. Предъ форта на полка, прибуленъ съ лека мъгла, се очертаваше тъмния силуетъ на гребена Бааларъ Сжртж, на който смѣлитѣ бойци следъ два дена щѣха да получатъ своето бойно кръщение. Горната заповѣдъ се приведе въ изпълнение съ изпращането на 9 и 14 роти. Следъ прекратяването на нашия артилерийски огънь, къмъ 18 часа, когато вечерната тъмнина леко се спускаше на морната земя, ротитѣ достигнаха и заеха гребена Бааларъ Сжртж, 9 рота западно отъ село Мусубеглии, а 14 рота северно отъ сжщото село. Когато ротитѣ по заповѣдъ отъ бригадата се връщаха назадъ, понеже споредъ заповѣдта това бѣше само единъ демонстративенъ бой, началника на 11 дивизия, освенъ че не одобри, но отмени връщането на ротитѣ и заповѣда, щото къмъ тѣхъ да се присъединятъ и дружинитѣ и тази нощъ полкътъ да атакува форта при Маслака. 10 Родопски полкъ ще съдействува на атаката, като заеме височинитѣ южно отъ батареитѣ № 59 и 60.

Съ тази заповѣдъ се даваше на полка да атакува пакъ неизвестенъ нему фортъ презъ нощта, защото неговото мѣстонахождение се знаеше само по картата. Колкото бѣше важно неговото вземане, толкова бѣше необходимо да се знае още презъ деня каква е мѣстността предъ и около него, подстѣпнитѣ предъ него, да се предупредятъ дружинитѣ командир, да имъ се дадатъ обектитѣ и пр.

Въ изпълнение на горната заповѣдъ, командирътъ на полка веднага предаде на дружиннитѣ командири, щото рекогносцировъчнитѣ роти да се върнатъ отново назадъ и да заематъ обратно гребена Бааларъ Сжртж, като къмъ тѣхъ се присъединятъ и дружинитѣ. Следъ дадената заповѣдъ командирътъ на полка повика на позицията II дружина съ картечната рота и заедно съ тѣхъ въ 21 часа тръгна по посока на гре-

бена Бааларъ-Сжртж, кждето намѣри IV дружина. Отъ нея той узна, че тя и III дружина нѣматъ връзка помежду си, защото поради нощната тъмнина се отклонила отъ посоките и по такъвъ начинъ се създаде голѣма междина помежду имъ. Освенъ това III дружина не била влѣзла въ връзка съ Родопци. Междината между дружинитѣ се запълни отъ II дружина. Когато окончателно се зае гребена Бааларъ-Сжртж, изпратиха се въ рекогносцировъчни отряди 10 и 16 роти къмъ укрепления на Маслака, за да проверятъ дали сж заети тия укрепления и какъ.

Къмъ 21 часа 16 рота донесе, че не можла да напредне повече отъ 1 1/2 клм. понеже противникътъ отъ крепостта обстрелваше силно мѣстността. Въ 23 часа 10 рота донесе, че и тя не успѣла да напредне поради нощната тъмнина и че свързка между дружинитѣ и съседната рекогносцировъчна рота не можла да установи. За всичко това, къмъ 1 часа на 31 Октомврий се донесе въ дивизията съ копие до бригадата съ следущото донесение: „Полкътъ въ съставъ 3 дружини и картчната рота окончателно зае гребена на Бааларъ-Сжртж. Изпратенитѣ две рекогносцировъчни роти по посока на укрепления № № 59 и 60, разкриха, че противника е разположилъ стражевое си охранение на 1 1/2 клм. отъ полка, поради което тѣ не сж могли да напреднатъ, толкова повече, че самитѣ рекогносцировъчни роти не сж могли да влѣзатъ въ връзка помежду си. Заповѣдахъ ротитѣ да се върнатъ при дружинитѣ си. Тази нощъ позицията Бааларъ-Сжртж се усилява съ окопи Телефонна свързка съ дружинитѣ нѣма по липса на кабелъ. III дружина не се е свързала още съ 10 „Родопски полкъ. Не е установена връзката и съ 57 полкъ. При нощното настѣпване за заемане на Бааларъ-Сжртж полкъ биде обстрелванъ съ крепостенъ огънь безъ загуби. Заповѣдахъ ротитѣ да се окопаятъ и на разсъмване да се прибератъ задъ окопитѣ си, за да не бждатъ забелѣзани отъ противника“.

Отъ това донесение се разбра, че началникътъ на дивизията е одобрилъ действията на полка, защото въ 2 часа и 20 м. съ телефонограма до командира на 10 Родопски полкъ, съ копие до командира на 23 Шипченски полкъ, се заповѣдваше да продължава действията съобразно съ тѣзи на 23 Шипченски полкъ.

Сутринта на 31 Октомврий чиноветѣ отъ полка безъ да сж имали възможность да починатъ нито моментъ, усмнаха на позицията Бааларъ-Сжртж, обстрелвани отъ силенъ крепостенъ артилерийски огънь, който продължи до 10 часа. А презъ цѣлия день се води пушечна стрелба между нашитѣ и неприятелски патрули. Съ заемането на гребена Бааларъ-Сжртж, дружинитѣ веднага пристѣпиха къмъ укрепяване на

участѣитѣ си. Разположението на дружинитѣ бѣше следното: (Скица № 3).

IV дружина, съ 13, 14, 16 роти въ първата линия, заемаше дѣсния участъкъ край пѣтя Одринъ — Кара-Юсуфъ 15 рота въ това време бѣше въ прикритие на артилерията.

III дружина съ 9, 10 и 11 роти въ първа линия, заемаше лѣвия участъкъ между пѣтищата Одринъ — Мусубейлий и Маслака — Мусубейлий. 12 рота остана въ дружинна поддржка.

II дружина съ 5, 6 и 7 роти въ първа линия заемаше срѣдния участъкъ между 3 и 4 дружини, а 8 рота въ дружинна поддржка.

I дружина и картчната рота — въ полкова поддржка въ долината северно отъ с. Мусубейлий.

Голѣмата физическа умора, поради безспирната и безъ почивка работа за правене на окопи дѣня и нощя, изтощи чиноветѣ отъ полка, а недостатъчната храна, (цѣли 11 дѣна се даваше по половинъ хлѣбъ, а по липса и на такъвъ — варено жито или царевича) предизвика появяването на масови стомашни заболявания. Освенъ това, лежането въ мокритѣ окопи непокрити съ слама по липса на такава, докарало много простуди, войницитѣ отслабнаха съвършено; въобще, имаше готова почва за появяване на лоши зарази. Вследствие на всичко това, съ рапортъ отъ 31 Октомврий се донесе на командира на бригадата за положението на Шипченци, съ молба да се ходайствува за смѣната имъ. Обаче на това донесение не се обърна внимание.

На 1 Ноемврий къмъ 4 часа се получи отъ бригадата телефонограма, съ която се съобщаваше, че на Родопския полкъ е възложено на разсъмване да заеме височинитѣ западно отъ Кумъ-дере. Въ случай на нужда полкътъ ще бжде подържанъ отъ 53 полкъ. Вследствие на тази заповѣдъ веднага бѣше предадено на дружиннитѣ командири и картчната рота да заематъ окопитѣ и бждатъ готови.

Къмъ 5 1/2 часа се зачу въ лѣво къмъ Родопци пушечна а следъ малко и картчната стрѣлба, която постепенно се засилваше и достигна до ураганна.

Тази стрелба бѣше подета отъ 10 и 11 роти на полка. На разсъмване се забележа настѣпване на неприятелска патрулна верига по посока на III дружина отъ полка. Къмъ 7 часа стрелбата утихна. Съобщи се по телефона, че Родопци заели посоченитѣ имъ височини.

Въ 10 часа, се получи отъ бригадата заповѣдъ, основана на заповѣдта на началника на сектора, съ която се заповѣдваше да се изпратятъ отъ полка два разузнавателни отряда, които да отидатъ и разузнаятъ: единия по посока на батареитѣ № № 59 и 60, а другия по посока на градския водопроводъ и батарея № 58. Целта на разузнаването —

да се провери заети ли сж тѣзи батареи или не. Следъ направеното разузнаване отъ разузнавателни патрули се донесе, че предъ Малъ-тепе, североизточно отъ него, батареитѣ № № 59 и 60, закритото укрепление и батарея № 58 сж силно заети отъ пехотни части, картечници и орджия, които въ тоя моментъ силно обстрелватъ дѣсния флангъ на полка. Въ 11 часа, въ отговоръ на това донесение отъ бригадата се съобщи, че щомъ е положително, че укрепленията и батареитѣ сж заети отъ противника, рекогносцировката се явява излишна. При удобно време, когато противникътъ престане да стреля, или когато се стъмни, да се изпратятъ патрули за по-добро разузнаване. Когато намалѣ и утихна неприятелскиятъ огънь, изпратиха се силни офицерски и подофицерски патрули. Отъ донесенията имъ, проверени отъ командира на полка, се потвърди, че предъ групата укрепления на Маслака, които сж заети силно съ пехотни части и артилерия, има и телена мрежа. Освенъ това, предъ тая група се забелязвали заети стрелкови окопи, отъ кждето билъ откритъ залповъ огънь по рекогносцировъчните отряди, които не могли да се приближатъ повече отъ 1500 крачки.

Къмъ 14 часа, по заповѣдь отъ бригадата, въ помощъ на IV дружина отъ 10 Родопски полкъ, която заемаше висотата Ески Кумлукъ, намирайки се доста изолирана и опасявайки се да не бжде атакувана, понеже ѝ липсвали подрѣзки, изпратиха се отъ полка 3 и 4 роти подъ командата на дружинния си командиръ. Къмъ 19 часа, по заповѣдь отъ бригадата, и другитѣ две роти — 1 и 2 отъ сжщата дружина се изпратиха да запълнятъ явилата се междина между фланга на полка и Родопци, понеже неприятелътъ къмъ нея насочваше голѣми войскови части. Въ това положение полкътъ замръкна на позицията си като цѣлия денъ бѣше обстрелванъ съ артилерийски огънь отъ крепостта. Нашата артилерия спокойно стоеше на позициитѣ си.

8. Описание на бойното поле.

(Гледай картата на Одринъ)

Мѣстността на изтокъ отъ Одринъ е хълмиста и представлява редъ плоски гребени съ посока отъ северъ къмъ югъ. По главнитѣ отъ тѣзи гребени сж: Демирханлийското плато — между рѣкитѣ Гаджа-Омуръ и Сазлж дере; Шарапъ-йолу — между Сазлж-дере и Мусубейлийската долина; Бааларъ-съртж — между тази последната долина и Кумъ-дере; Маслака, Малъ-тепе и пр. и пр. дерета и гребени и най-после главния гребенъ, върху който е построена фортовата линия, която загражда града Одринъ отъ къмъ източната страна. Всички тѣзи възвишения сж почти голи и представляватъ за крепостта редица предни позиции, върху които

отбраняющия се при активна отбрана би могаль по-дълго време да задържи настѣпването на атакующия далечъ отъ крепостната фортова линия. За атакующия пъкъ съ постепенното имъ заемане и укрепяване тия гребени могатъ да служатъ за упорни пунктове за по-нататъшното движение напредъ.

Рѣкчикитѣ, които протичатъ въ този секторъ, сж повечето поройни и лѣтно време пресѣхватъ; за пехотата сж проходими навсѣкжде, а за артилерията само по пѣтищата. Почвата е повечето песъчлива и черноземъ, която въ дъждовно време се силно разкалва, лепне по обувкитѣ и прави движението много трудно. На около 30 см. до 1 м. дълбочина чернозема престава и почвата, става варовито пѣсчлива, вследствие на което копането и правенето окопи отъ тази дълбочина надолу става много трудно. Пѣтищата, като се изключи шосето Одринъ Цариградъ, всички други сж обикновени почвени и при силни дъждове движението по тѣхъ е извънредно трудно. Населени мѣста — много малко. Селата сж малки, съ не повече отъ 30—90 кѣщи.

За отбраната на източния секторъ турцитѣ имаха 7 дълго трайни редутѣ (фортове) и 16 междинни батареи, които сж изнесени на около 2-4 клм. отъ крайнината на г. Одринъ. Освенъ това, на височината Маслака и на около 2 клм. предъ линията на фортоветѣ сж построени, като преденъ пунктъ, отъ който се силно фланкира долината на Кумъ-дере, единъ редутъ и 3 батареи. Тази група се силно поддържа съ артилерийски огънь отъ линията на фортоветѣ, а особено отъ форта „Айвазъ-баба“, който се намира на около 2 клм. северозападно отъ нея и съставлява най-задната частъ отъ цѣлата система укрепления на този секторъ. Всичката мѣстностъ се бие съ пушеченъ, картеченъ и артилерийски огънь отъ окопитѣ северно и южно отъ Малъ-тепе. Никакви закрития нѣма по хълмоветѣ, освенъ лозята, които могатъ да скриятъ отдѣлни хора, но не и настѣпването на цѣлъ полкъ.

9. Атака за завладяване Маслака.

(Скица № 3)

2-й Ноемврий.

Времето бѣше облачно, но изобщо добро. Този денъ бѣше денътъ на бойното кръщение на полка. Денъ, въ който полка бѣ нареченъ отъ противника „лудия полкъ“ (дели-алай), защото и той разбра, че атаката, която се поведе, бѣше неподготвена и като такава скжпо струваше на Шипченци.

Полкътъ срещу този денъ заемаше позиция дълга 4 клм. Тя се простираше по гребена на Баларъ Съртж отъ вод

провода до 1 км. на юг от пътя Мусубейли—Сапунджиларь—Одринъ.

IV дружина съ 13, 14 и 16 роти в бойната линия заемаше дясния участък, а 15 рота, която беше оставена в прикритие на артилерията на Шарапъ-Йолу, зае позиции на височината западно от 16 рота. Трета дружина съ съ 10, 11 и 12 роти в бойната линия, а 9 рота в поддръжка, заемаше левия участък между пътищата Мусубейли—Сапунджиларь—Одринъ и Мусубейли—Маслака—Одринъ. II дружина съ 5, 6 и 7 роти в бойната линия, 8 рота в поддръжка, заемаше средния участък между двете дружини. Две роти от I дружина бяха изпратени в помощ на Родопци, а останалите две роти заемаха празнината между тях и полка. Картечната рота—в полкова поддръжка, се намираше в дерето на северозапад от с. Мусубейли. Щаба на полка на север от Мусубейли в долината задъ позицията на II дружина.

Към 4 часа от бригадата се получи телефонограма, съ която се съобщаваше, че противникът днес рано ще предприеме вилзак към Родопци. Това съобщение се предаде на дружинните командири за да заемат окопите си и бъдат готови. Веднага след предаването на телефонограмата, в лъво от участъка на полка от веднаж избухна силна пушечна стрелба, която се обърна в ураганна. Явно беше, че турците нападنا Родопци. Шипченци трепнаха, момента, в който щяха да се срещнат с противника, наближаваше. На дружините се заповяда да заемат окопите си, а на картечната рота съ по един възвод да заеме позиция в участъците на III и IV дружини. След дадените разпореждания командирът на полка замина за позицията, обходи дружините и намъри, че всички роти бяха заели окопите си, напомни на дружинните и ротни командири, че ще откриват огън само на близки разстояния. Предъ II, III

IV дружини не се забелъзваше противникът. Огън беше открила само 11 рота, която беше на фланга на бойното разположение и 3 и 4 роти от I дружина, които бяха още по в лъво от 11 рота, между двата полка. Командирът на първа дружина, като допускаше, че турците сж настъпили противъ предните му роти, привлече близо до тях дружинната поддръжка (1 и 2 роти,) за да бъдат готови съ ножъ да посрещнат противника. Нощта беше много тъмна, нищо не се виждаше, чуваше се само един ужасен тръсъкъ. След малко пристигна патрулът, изпратен до Родопския полкъ да разбере какво става там, той доложи, че турците настъпват срещу Родопци. Понеже дружината бе в отстъп на Родопци, за да им помогне, командира на дружината даде за-

повъдъ да се открие огън срещу огневата линия на противника.

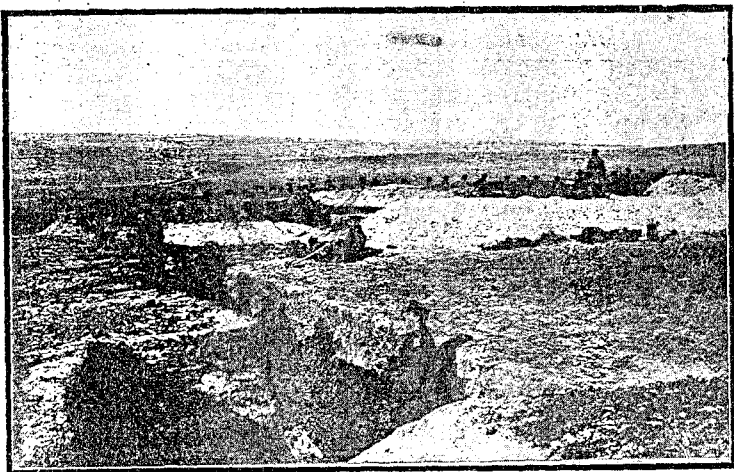
Разсъмваше се. Веригите на турците ясно се виждаха по източните и с.-източни склонове на височината Сапунджиларь, на около 1000 крачки предъ окопите на I дружина. Част от турската верига беше съ фронтъ срещу дясния фланг на Родопци и го фланкираше съ огън. След като се запозна и командира на IV дружина отъ 53 полкъ, (дошла на разсъмване на позицията между Родопци и I дружина) съ разположението на неприятеля и нашите части, командира на I Шипчанска и командира на IV др. отъ 53 полкъ се споразумеха да настъпят: IV дружина в фланг на турците, а I дружина — в дясно от нея по посока на височината Сапунджиларь.

Въ 7 часа IV дружина отъ 53 полкъ настъпи в фланг на турците, а първата дружина отъ полка съ бойна частъ 3 и 4 роти — към върха Сапунджиларь. Първа рота задъ 4, а 2—задъ дясния фланг на 3—в дружинна поддръжка. Стройните редици бързо се понесоха напредъ. За моментъ те се изгубиха в долината на Кумъ-дере. Но ето ги, сивите фигури започнаха да се катерят нагоре по източните склонове на височината Сапунджиларь. Смъртоносен огън ги посрещна. Шрапнелите съ тръсъкъ се пръскаха и малките куршумчета безмилостно се забиваха в телата на храбрите. Броят на убитите и ранените растеше постоянно. Нищо обаче не беше в състояние да спре смелците, те лътя напредъ. Предъ това бясно настъпване противникът напусна позициите си към 7 часа и отстъпи в окопите по билото на височината Сапунджиларь. Когато дружината съ предните роти достигна на около 400 крачки до окопите на противника и по такъв начинъ се вдаде като клин напредъ, командирът на полка я спрѣ; дружината започна да се окопава, като продължи боя. Въ подкрепа ѝ се изпритиха две роти отъ III дружина.

Към 7 и 1/2 часа противникът откри силен артилерийски огън по левия участък на позицията, който се заемаше отъ III дружина. Въ това време първия картечен възвод съ ротния командир капитанъ Поповъ Тачо излизаше на позиция в левия участък, който се обстрелваше силно съ пушечен и артилерийски огън. Невъзмутимъ, безстрашивъ капитанъ Поповъ вървѣше напредъ, като даваше спокойно заповѣди за заемане на позицията. Това негово държание беше отлично и обърна вниманието на командира на полка, който се намираше на същата позиция.

Към 8 — 9 часа на позицията пристигна началника на източния секторъ генералъ-майоръ Велчевъ съ щаба си и се настани в един отъ окопите на 6 рота. Тамъ заповяда

на командира на същата рота поручикъ Нейковъ, бѣгомъ да предаде на командира на полка да настѣпи съ цѣлия полкъ, защото момента билъ важенъ, противникътъ напускалъ преднитѣ окопи и отстъпвалъ. Въ този моментъ присигна командирътъ на полка и му се представи. Безъ да дочака доклада му, началника на дивизията заповѣда на командира на полка по-скоро да даде заповѣдъ да настѣпятъ напредъ и останалитѣ дружини отъ полка и да атакуватъ укрепленията на Маслака. Време за опредѣляне обектитѣ, които дружинитѣ ще атакуватъ, не даваше, защото момента билъ скоротеченъ и важенъ и като таквъ, не трѣбвало да да се изпуска. Заповѣдта бѣше изпълнена: ординарци се изпратиха да предадатъ на дружинитѣ командири да настѣпятъ веднага съ дружинитѣ си и да атакуватъ групата укрепления на Маслака.

6 рота преди атаката.

Бѣше 9 часа. Чуваха се кѣси команди и последни настѣпления за важния моментъ, който предстоеше на Шипченци. Бойцитѣ бѣха готови, стиснали здраво пушкитѣ си — вѣрни другари по пътя на смъртта и славата. Съ блѣснали очи, въ които се четеше смелостъ, бодростъ и затаена жажда за мѣстъ, тѣ чакаха момента, когато ще се понесатъ на тамъ, кѣдето ги чакаше врагътъ. Чу се заповѣдта, що ги понесе напредъ. Силно изтракване на снаряжението при изкачването надъ окопитѣ и въ мигъ надъ насипитѣ се появиха множество приведени сиви същества, облечени въ изкаляни шинели, брадясали, черни, съ огнени очи, сѣкашъ това бѣха не хора, а нѣ какви страшни земни духове, дошли да отпразнуватъ тър-

жеството на правдата. Като вихъръ полетѣха тѣ напредъ. Съ страшенъ пушеченъ, картеченъ и орждеенъ огънь ги посрещна добре защитения противникъ. Колонитѣ залегнаха, отново станаха и прибѣгнаха напредъ, като оставяха задъ себе си навѣки залегнали другари, или смъртно ранени братя. Съ страшенъ грѣмъ се прѣскаха гранатитѣ между бранницитѣ, като ги разкъсваха и зариваха съ камъни и прѣстъ. Покрити съ калъ, смесена съ съсирена кръвъ, съ опушени отъ барутния димъ лица, тѣ вървѣха напредъ — всѣка дружина къмъ своя обектъ:

II дружина, следъ като понесе голѣми загуби, достигна на около 600 м. отъ групата укрепления на Маслака и батареитѣ № № 59 и 60. Тамъ ротитѣ спрѣха и започнаха бързо да се окопаватъ. Земята врѣше отъ страшния огненъ и желѣзенъ дѣждъ, що се изсипваше върху колонитѣ, които стрелѣха и същевременно копаѣха, прикривайки се задъ тѣлата на мъртвитѣ вече храбреци.

I дружина, която още сутринта бѣше заела позицията, се намираше на около 400 крачки предъ неприятелскитѣ окопи по височината Сапунджиларъ, подкрепена съ 10 и 11 роти отъ III дружина. Първата отъ тѣхъ бѣше заела позицията на дѣсно отъ I дружина, а втората остана за поддръжка на същата.

III дружина, останала само съ 9 и 11 роти, се бѣше понесла по посока южно отъ Малъ-тепе, отъ кѣдето противникътъ косѣше съ своя убийственъ огънь.

Ротитѣ бързо залегнаха и започнаха да копаятъ. Неприятелътъ сѣкашъ искаше да имъ помогне въ усилената работа, обсипвайки ги съ гранати, които бесприно дѣлбаеха земята; въ тия страшни ями десетки бранници намѣриха своята смъртъ. Тукъ турския крушумъ не пощади и храбреца Несторъ Колевъ, редникъ отъ 11 рота, който невъзмутимъ всредъ този адски грѣмъ спокойно стреляше и убиваше всѣки неприятелски войникъ, подалъ се изъ окопитѣ. „Не хабя крушумитѣ на вѣтъра, г-нъ подпоручикъ,“ засмѣно казваше той на взводния командиръ подпоручикъ Мандажиевъ П. „Кой имъ е кривъ, като искатъ да видятъ какво правиме тукъ.“ Обаче следъ като неговиятъ вѣренъ мѣрникъ повали десетина души, вражеския крушумъ прониза ржката на храбрия стрелець. Несторъ приbledнѣ, стисна жѣби и отново се прицели безъ да обръща внимание на ржката си и на настояванията на взводния си командиръ да отиде на превръзка. Когато обаче кръвта бързо обагри скѣсания ржавъ на изкаляния шинелъ и ржката му изтрѣпна отъ люта болка, едва сега той прѣкъсна стрелбата. И подавайки съ миль другарски жестъ лопатката си на взводния си командиръ, за да се предпазва съ нея, запълзѣ къмъ превързочния пунктъ, цедейки презъ жѣби проклятия къмъ ония, що станаха причина да излезе отъ строя.

IV дружина, въ бойна частъ 13, 14 и 15 роти, а 16 въ поддръжка, дала скъпи жертви подъ убийствения огънь фланговъ и фронталенъ отъ Айвазъ-баба и батареитъ на Маслака, съ нѣколко прибогвания, безъ временно окопаване, въ 12 часа се спре на западния край на лозята, задъ II дружина, където се окопа.

Картечната рота, бѣше разделена по взводно при III и IV дружини. Силниятъ грѣмъ на орждията, що непрекъснато сипеха железно, взривовѣтъ на снарядитъ и пуканията на шрапнелитъ затъмнѣваха небето. Първиятъ картеченъ взводъ смело настѣпи напредъ и чрезъ последователно прехвърляне на картечницитъ и приспособяване къмъ мѣстността достигна и зае позиция въ лѣво отъ 11 рота. Съ фланговъ огънь — мерникъ 800—900 крачки, той немилостиво започна да коси противника, докато дружинитъ безпирно стреляха и въ скоро време неприятелскитъ вериги, залегнаха въ лозята предъ Сапунджиларъ, отстѣпиха къмъ окопитъ си. Вториятъ картеченъ взводъ, при сѣщия огънь, настѣпи храбро напредъ и приспособявайки се къмъ мѣстността, пристигна безъ загуби въ лозята. Тукъ взводния командиръ, фелдфебеля Стефанъ Диневъ, излизайки предъ взвода да огледа мѣстността за избиране на позиция, биде пронизанъ отъ неприятелски куршумъ. Смъртна тревога обхвана всички — взвода остана безъ водачъ. Въ мигъ запасния младши подофицеръ Христо Илиевъ пое командуването му и го поведе напредъ. Взвода достигна въ участъка на II дружина, зае позиция между 7 и 8 роти и откри огънь съ мерникъ 600—800 крачки по преднитъ окопи на противника, като го накара да замълчи и се оттегли на втората линия окопи.

Страшна бѣше отпредъ стоящата долина Кумъ-дере, що дѣлѣше противника отъ Шипченци, получила името „Долината на смъртта“, защото по всѣки войникъ, който се опитваше да я премине, се даваше отъ крепостта орждеенъ изстрелъ.

Въ това положение полкътъ водѣше борба съ противника. Заелъ съ силни части пехота и артилерия групата укрепления на Маслака и окопитъ предъ Малъ-Тепе, той обстрелваше силно съ пушеченъ и артилерийски огънь дружинитъ, вследствие на което движението имъ се спре. Полкътъ остана на собственитъ си сили, понесълъ чувствителни загуби, неподкрепенъ отъ никакви прѣсни сили. Полската наша артилерия не бѣше въ състояние да се бори съ крепостната и да привлече неприятелскитъ огънь върху себе си, за да облекчи настѣпването на полка, поради което той не можа повече да напредне и замръкна на сѣщитъ позиции. За всичко това се донесе на началника на сектора съ донесение отъ позицията източно отъ Маслака на около единъ километръ, какво че групата на Маслака не е още заета. II

дружина е предъ батареитъ № № 59 и 60 на около 600—700 м., IV дружина е въ отстѣпъ задъ нея въ дѣсно, III дружина е срещу Малъ-Тепе на разстояние на около 800 крачки, а I дружина се намира южно отъ Малъ-Тепе и действува въ връзка съ дружината отъ 53 п. полкъ. Противникътъ заема съ пехота и артилерия групата укрепления на Маслака и силно обстрелва съ пушеченъ и артилерийски огънь дружинитъ, които сж срещу него. Напредването е невъзможно, защото се показатъ двама или повече войници, неприятеля открива силенъ огънь по тѣхъ. Полкътъ е цѣлъ въ бойната линия безъ никакви поддръжки. За да се заематъ групата укрепления необходимо е атаката да бѣде подготвена съ артилерийски огънь.

Къмъ 15 часа на позицията, при командира на полка, въ най-силния огънь, пристигна командира на бригадата съ щаба си, изпратенъ отъ началника на сектора, съ заповѣдъ да се прогонятъ шепата стрелци залегнаха на Малъ-Тепе, които пречатъ на движението напредъ. Веднага следъ пристигането си той получи и писменна заповѣдъ отъ началника на сектора, съ която му се заповѣдваше, щото съ частитъ на полка, находящи се при укрепленията Маслака, до довечера непременно да прогони неприятелскитъ стрелци, които сж заседнали при Малъ-Тепе, като се знае, че неизпълнението на тая заповѣдъ спира по-нататъшното развитие на операциитъ по съответния му планъ.

Командирътъ на бригадата следъ като се увѣри въ горчивата истина, че не шепата стрелци на Малъ-Тепе сж които спиратъ движението на полка напредъ, а силенъ пехотенъ и крепостенъ огънь, който се сипѣше върху Шипченци и фланкираше долината предъ групата укрепления на Маслака и Малъ-Тепе, която долина, за да се премине непременно трѣбваше да бѣде задавенъ предварително огънятъ на противника отъ нашата артилерия, която пъкъ не бѣше въ състояние да се бори съ неприятелската, донесе на началника на сектора: „Противникътъ съ силни пехотни и артилерийски части заема групата укрепления на Маслака. Частитъ отъ 23 Шипченски полкъ — II и IV дружини се намиратъ на около 800 крачки отъ укрепленията № № 59 и 60. Долината между гребена и Малъ-Тепе се силно фланкира отъ групата укрепления. Преминването на долината безъ да се разрушатъ батареитъ е много рискувано. При все това обаче ще дамъ заповѣдъ за атака. III дружина, която настѣпва, се е спрѣла срещу могилата Малъ-Тепе на около 800 метра. I дружина действува въ връзка съ 10 полкъ. Полкътъ не разполага съ никакви поддръжки, цѣлиятъ е въ бойната линия. Моля за всѣки случай да ми се дадатъ поне 2 дружини за поддръжка на 23 полкъ“.

Към 16 часа се получи заповед от командира на бригадата, който се беше вече върнал на Бааларь-Схртж, с която се заповядваше на полка до вечерта да заеме Малъ-Тепе и групата укрепления на Маслака. Въз отговор на донесението на командира на полка до началника на сектора, получи се заповед от командира на III бригада от 9 дивизия, с която се заповядваше:

1) Артилерията ще подготви атаката на укрепление Маслака.

2) 54 полк ще усили бойната част и съвместно с 23 полк ще атакува това укрепление.

3) След заемането частите да се укрепят и затвърдят. Отстъпление от заетото не се допуска.

Тази заповед се получи когато на дружините се предаваше вече заповедта за движение напред. Известието че атаката на укрепление ще бъде подготвена с артилерийски огън само забави настъпването, но не увери никого въ възможността на подготовката, защото на всеки бѣше ясно, че полската артилерия не е въ състояние да се бори съ крепостната. Към 17 часа се почна силна артилерийска стрелба, край на която тури настъпилата тъмнина; атаката се отложи за през нощта. За тази нощна атака от командира на бригадата въ 20 часа се получи две заповѣди основани на заповѣдта на командира на 3-та бригада. Съ първата се съобщаваше: „Тази вечер ще се атакува укрепление Маслака; атаката ще бъде подготвена съ артилерийски огън и извършена от 23 и 54 полкове. След заемането на укрепление полка ще предаде шансовия инструмент на 54 полк, след което ще се оттегли на втора линия. Частите да донесат още тая вечер приблизително колко сж загубите (убити и ранени), въ какво състояние се намират бойните припаси и какви мѣрки сж взети за попълването имъ. Командирите на частите да се погрижат да нахранят войниците си съ топла храна.“ Другата заповѣд бѣше: „Атаката тази вечер ще се произведе съ ножъ; ако противникът открие огън, то нашата артилерия ще стреля по него. Когато частите приближат за ножъ, по викът „на ножъ“, артилерията ще пренесе огъня си по тила на позицията. Като втори сигнал на артилерията за пренасяне на огъня едновременно съ виковете „на ножъ“ ще се палят клечки кибритъ.“

В изпълнение на горните заповѣди командирът на полка събра при себе си дружинните командири и командира на 54 полк, който бѣше пристигнал съ полкът си за да атакува групата укрепления на Маслака и им прочете получените заповѣди за атаката. След като изслуша докладите на дружинните командири, че не всички дру-

жини сж приведени въ редъ, че патроните не сж попълнени, че храната на войниците не е била още донесена и пр., въпреки че положението на полка въобще, не бѣше изгодно, командирът на полка даде заповѣд какъ да се произведе нощната атака, а именно:

III дружина да атакува Малъ-тепе.

I дружина — гребена южно от Малъ-тепе.

II дружина — гребена северно от сжщото тепе.

IV дружина — батареята № 60.

Картечната рота раздѣлена по взводно: 1 взводъ се придаде към I дружина, а 2 — към II дружина.

Въ дѣсно от IV дружина 54 полк ще атакува батареята № 58.

На дружинните командири се напомни, щото дружините да бждат близко една до друга, като имат връзка помежду си, а IV дружина да държи връзка и съ 54 полк. Огън, виковете на ножъ, ура, палене на клечки кибритъ, абсолютно се забрани от командира на полка, като неотговарящи на изискванията за нощна атака, която трѣбва да бъде изненада за противника. Напомни и на дружинните командири, че атаката ще се произведе безъ всякакъв изстрелъ и въ пълна тишина. Време за произвеждане атаката се определи 4 ч. на 3 ноемврий.

След дадената заповѣд и разпореждания, дружинните командири бѣха освободени от командира на полка, който имъ заповѣда до определеното време за атака да нахранят войниците си, а бойните припаси да бждат попълнени. За всичко това се донесе на командира на бригадата въ 21 часа. Въ това донесение командирът на полка молѣше, щото атаката да не се подготвя съ никакъв артилерийски огън; шансовият инструмент, който според по-раншната заповѣд трѣбваше да се даде на 54 полк, при такава обстановка би било невъзможно да се предаде, тъй като полкът и 54 полк ще бждат заети едновременно въ действие съ противника. Атаката ще се произведе безъ всякакви викания на ножъ и паления на кибритъ, толкова повече че по следния липсваше.

Въ 22 часа, въ отговор на донесението на командира на полка, последния бѣше запитан от командира на бригадата, защо атаката е назначена да се почне въ 4 часа, когато е заповѣдано да се произведе още сжщата вечер. Въ отговор на това запитване, командирът на полка донесе, по телефона, че дружините не сж уредени, патроните непълнени, храната на хората недонесена и пр. Тогава командира на бригадата заповѣда атаката да се почне след един час от часа на донесението, т. е. въ 23¹/₂ часа. Тъзи заповѣд се предаде въ дружините и на 54 полк, че атаката вмѣсто въ 4 часа, ще се почне въ 23¹/₂ часа. Към 23 часа по те-

лефона се донесе от командирът на полка, че са готови само I и III дружини; командирът на II дружина излизал напред пред дружината, за да направи личен оглед на местността. Във това време командирът на 54 полк и командирът на IV дружина поискаха разрешение да изпратят офицерски патраули, които да развият и рекогносцират укрепленията на Маслака, защото никакви сведения нямали за тях. Искането им се уважи. — Когато се очакваха донесенията от II и IV дружини за готовността им, към 1 часа се получи телефонограма от бригадата, с която се заповядваше полка да се оттегли още тази нощ на изток и до разсъмване да заеме същият мест, где то беше сутринта на 2 Ноември преди почването на боя.

Тази заповед се предаде на дружинните командири и на командира на 54 полк с прибавка, че дружините при оттеглянето си да отделят команди от ротите, които да приберат всички ранени и убити останали на полесражението.

Беше зловещо мълчалива нощ, след страшен бой из Одринското поле. Предсмъртни викове, братски молби за помощ, стенания и охкания процепваха от време на време нощната тишина. След като командите отидоха да приберат убитите и ранените, дружините, въ изпълнение на заповедта, тръгнаха назад към старите си позиции на Бааларь-Сжртж; обаче въ 1 часа и 36 минути на 3 ноември се получи от бригадата следующата контра-заповед: „Съ заповед № 68 от началника на дивизията получена въ 1 ч. се заповядва да отстъпите на старите си позиции, съ заповед № 69 от началника на дивизията получена въ 1 часа и 20 минути, се заповядва на ново да атакувате укреплението.

Тази контра-заповед, завари полка на път към старите позиции. Командирът на полка веднага предаде по телефона на I и II дружини, които не бяха си прибрали телефоните, да останат на местата си, защото атаката ще се състои, а ординарци, догониха дружинните командири на II и IV дружини и им предадоха да се върнат обратно назад. Към 2 часа дружините донесоха, че заели своите позиции, само съ по две роти и то непълни, защото нъкой роти вече са отстъпили на старите позиции — Бааларь-Сжртж, а командите за събиране убитите и ранените ги нямало още. Въобщо положението на полка беше разстроено. Вследствие на тия техни донесения, съ бърз таен рапорт въ 3 часа се донесе на командира на бригадата за разстройството на полка, за невъзможното изпълнение на заповедта за атакуване укрепленията и пр., като въ заключение се молеше за отлагане възложената задача на полка до организирането му. Ежеминутно командира на полка очакваше отговор на рапорта си. Времето напредваше, приближаваше да се съмне.

На постоянното запитване дружинните командири донасяха едно и също, че II и IV дружини не са събрани още, хората изпратени да ги търсят не са се завърнали, въобщо на лице имат около две непълни роти. Към 4 часа командирът на полка изпрати второ донесение до командира на бригадата, какво че полкът още не се е събрал, че при това разпръснато положение, той не е въ състояние да поведе атака на укрепленията, че осъмването на тая позиция е катастрофално и че събирането и уреждането на полка може да стане само на старата позиция Бааларь-Сжртж. Обаче командирът на бригадата не посм да вземе отговорността върху себе си и не се съгласи да даде заповед за оттегляне. Тогава командирът на полка реши на своя отговорност да върне и организира полка на позицията Бааларь-Сжртж и ако остане време, отново да го поведе въ атака на Маслака. Въ 4 1/2 часа той даде заповед на дружинните командири, на картената рота и на командира на 54 полк да отстъпят на Бааларь-Сжртж, като командира на I дружина изпрати един подофицерски патрул, който да предаде на дружината от 53 полк, че полкът се оттегля на старата си позиция.

За взетото решение командирът на полка донесе на командира на бригадата. Към 5—5 1/2 часа оттеглянето беше свършено. Командира на полкът съ щаба си, след като се увери, че всички са отстъпили, последен пристигна на позицията. Там намъри командира на бригадата и му доложи за оттеглянето на полка. На поискването на последния, щото полкът обратно да заеме напуснатата позиция, командира на полка отговори, че това е невъзможно, понеже ротите бяха разпръснати и като тъй денят щеше да го свари въ безредие, понеже часът беше вече 6 1/4. Въ това време когато ставаха тези обяснения, се зачу силна пушечна стрелба по посока на Родопци, което обстоятелство стана причина да се побърза съ устройството на полка и се заеме позиция против изненада от страна на противника.

По-късно се получи заповед въ бригадата от началника на войските при с. Мусубейли, съ която съобщаваше:

1. Че частите изпълниха блъскаво задачата си, като отбиха атаката, последваха врага на 2 Ноември и заеха неговите позиции.

2. За днес 3 Ноември се заповядва на войските около село Мусубейли да земат позициите си, които вчера заемаха до преследването на противника, като задържат всеки опит на последния да излезе от крепостта.

На 2 бригада от 8 Тунджанска дивизия, усилена съ двесте полски с.с. отделения, се заповядваше да заеме височините на запад от село Мусубейли. Съгласно тази заповед

отъ бригадата последва заповѣдь, на основание на която полка съ три дружини зае позицията както следва:

IV дружина съ две роти и две картечници — дѣсния участъкъ на гребена Бааларъ-Сжртж — до пжтя съ пунктиръ Малъ-тепе — Кара-Юсуфъ.

II дружина — срѣдния участъкъ — отъ пжтя Малъ-тепе Кара-Юсуфъ до пжтя батарея № 58 — Мусубейли.

III дружина — лѣвия участъкъ — отъ последния пжтъ до пжтя Одринъ — Мусубейли.

Въ полкова поддръжка — две роти отъ IV дружина въ резервни окопи задъ сжщата дружина.

I дружина — въ маневрени войски на бригадата въ долината южно отъ Мусубейли.

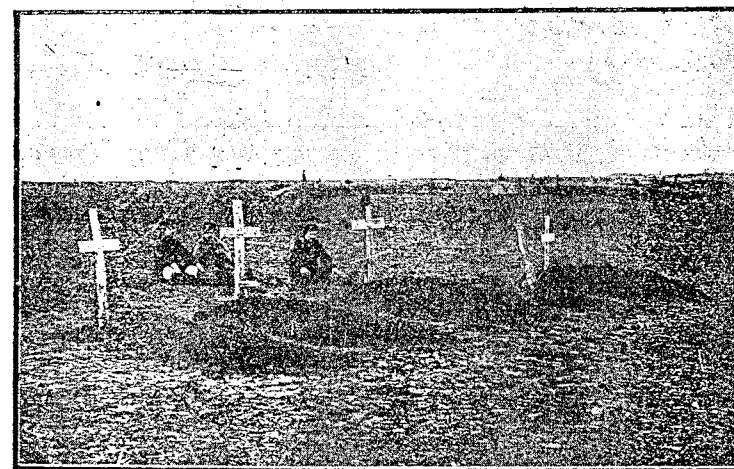
Така се завърши 2 Ноемврий, този паметенъ за Шипченци день.

Презъ този день чиноветъ отъ полка не можаха да закусятъ, нито да получатъ обѣдъ на ржце, понеже боятъ се почна въ 4 часа: Фронта и тила на позицията се обстрелваха съ артилерийски огънь и кухнитъ намиращи се въ долината северно отъ Мусубейли, поради силния непрестаненъ огънь, не можеха да се доближатъ до позицията. Ненахраненъ, полкътъ, както бѣше въ окопитъ си, настъпи напредъ обстрелванъ съ силенъ пушеченъ и артилерийски огънь, който се сипѣше като градъ върху Шипченци и косѣше редоветъ имъ. Тѣ дадоха предъ олтаря на Родината скжпи жертви, а именно: ранени 25 души отъ I дружина, 115 отъ II дружина, 79 отъ III дружина, 118 отъ IV дружина и отъ картечната рота трима души и два коня. Тѣзи загуби бѣха причинени повече отъ артилерийски огънь. Убити паднаха въ този бой: запасния подпоручикъ Поповъ Димитръ отъ с. Джово, Казанлъшко и 49 долни чинове.

Утрото на 3 Ноемврий завари полка на Бааларъ-Сжртж. Следъ организирането си, съгласно заповѣдта по бригадата, полкътъ зае позицията си, готовъ да отплати на противника за 2 Ноемврий. Обаче последниятъ остана на позицията си, като изпрати само една патрулна верига по гребена между Бааларъ-сжртж и Малъ-тепе, която води борба съ патрулитъ отъ III дружина, а артилерията му презъ цѣлия день продължаваше да обстрелва участъцитъ на дружинитъ.

Къмъ 16 часа се получи заповѣдь отъ бригадата, съ която се съобщаваше, че неприятелътъ предприелъ атака къмъ дѣсния флангъ на Родопския полкъ, затова определена за маневрени войски дружина да се изпрати веднага въ разпореждане на командира на сжщия полкъ. Тази заповѣдь се изпълни съ изпращането на I дружина, която до това време заемаше позиция на Бааларъ-Сжртж, на югъ отъ пжтя Одринъ — Мусубейли и не бѣше успѣла да застане на мѣстото си като маневрени войски. По ротно тя незабелѣзано се

сне отъ позицията си и замина по дола къмъ Родопци. Къмъ 17 часа дружината пристигна въ участъка на 10 Родопски полкъ, кждето по заповѣдь отъ командира на сжщия полкъ, бѣха изпратени 1 и 2 роти на дѣсния флангъ на бойното разположение на полка, а 3 и 4 роти съ дружиния командиръ останаха въ дола на Кумъ-дере. Къмъ 18 часа боятъ престана, за да се почне съ още по-голямъ жаръ. Въ 19¹/₂ часа се откри силна пушечна и артилерийска стрелба и следъ малко турцитъ преминаха въ атака. По заповѣдь на командира на Родопския полкъ 3 и 4 роти настъпиха, за да подкрепятъ частитъ заемащи височината. Въ това време артилер. стрелба се усилваше, височината се обсипваше съ шрапнели и куршуми. Ротитъ бързо се катерѣха по склона ободрявани отъ ротнитъ си командири подпоручицитъ Пеневъ П., Маноловъ И. и отъ

Гробове при Сазлъ дере на загиналитъ Шипченци

дружиния си командиръ майоръ Бойдевъ. Въ продължение на нѣколко само минути съ натъкнати ножове тѣ достигнаха I дружина отъ Родопския полкъ, кждето по заповѣдь се спрѣха. Тѣ не можаха да посрещнатъ съ ножъ противника, понеже той бѣше отбитъ отъ преднитъ части. Въ 20 часа командирътъ на дружината получи заповѣдь да се оттеглятъ ротитъ на старитъ си мѣста и останатъ въ полкова поддръжка на сжщия полкъ. Въ този нощенъ бой I дружина имаше ранени всичко 18 долни чинове.

10. Полкът на почивка.

Към 23 часа по телефона от бригадата се предаде, че съгласно заповедта от началника на 11 дивизия, на бригадата се заповядва да напусне позицията си и се оттегли на левия бряг на Сазлж-дере при пресичането на пътя Мусубейли — Демирханлж съ дерето, гдето остава за маневрени войски.

3 бригада от 9 дивизия да заеме позиция по височината Шарап-Йолу, от гдето ще прикрива отдръпването на бригадата. На полка се заповядваше през нощта, въ 2 часа на 4 Ноемврий, да почне напускането на позицията и се оттегли на мястото за маневрени войски, като за ориентировъчен предмет ще служи запален фенеръ въ с. Демирханлж. Заповяда се на дружинитъ командири: дружинитъ съ картечнитъ взводове, прикрити от ариергарди, съ по една рота за връзка помежду си, точно въ 2 часа да почнат оттегляването от позициитъ по посока на мястото, където ще се съсредоточи бригадата.

На 4 Ноемврий 4 часа полкът окончателно напусна позицията си. Оттеглянето на дружинитъ се извърши при най-неблагоприятни условия. Нощта беше тъмна и никакъв запален фенеръ не се виждаше. Поради липса на пътища и ориентировъчни предмети, нощната тъмнина и умората от денонощнитъ боеве оттеглянето стана много бавно. Едва въ 7 часа полкът можѣ да се събере въ дола на левия бряг на Сазлж-дере. Тамъ се предаде, че маневренитъ войски ще нощуватъ и ще останатъ на това място за по-дълго време. Войничитъ си построиха палатки. Когато всички се приготвяха да почиватъ и се изпратиха команди за съчене дърва, за вода и когато кухнитъ бѣха почнали да готвятъ храна, получи се заповѣдъ по бригадата, основана на такава от 11 дивизия, съ която се заповѣдваше на полка да тръгне по долината на Мосулин-дере и да се разположи на бивакъ южно отъ с. Кючюк Гердели. На това място той ще остане за по-дълго време. Тамъ да се построятъ землянки, и да се дадатъ най-голѣми удобства, за да могатъ войничитъ и офицеритъ да починатъ добре. За да не бже забелѣзанъ отъ противника, на полкътъ бѣше заповѣдано да върви по легловището на рѣкитъ Сазлж-дере и Мосулин-дере. Това малко разстояние се измина за 2 часа. Едва къмъ 19 часа полка пристигна въ долината южно отъ пътя Кючюк — Гердели — Одринъ, където се разположи на бивакъ. Войничитъ едва издържаха до бивака. Много отъ тѣхъ бѣха изостанали назадъ и до късно презъ нощта идваха единъ по единъ. Презъ деня бѣше валило дъждъ. Почвата бѣше разкаляна и се лепеше по обувкитъ, деретата, презъ които полка мина бѣха мочурливи и кални. Войничитъ построиха палат-

китъ си върху мократа земя. Презъ нощта се чуваха кашлицата и охканията на силно простуденитъ войници.

На дружиннитъ командири се предаде, че на това място полкътъ ще остане за по-дълго време, затова да се взематъ мѣрки за следующия денъ да се направятъ землянки. Обаче нощта даже не можа да се доискара спокойно, защото въ 1 ч. и 15 минути на 5 Ноемврий се получи отъ бригадата телефонограма, съ която се заповѣдваше, съгласно заповѣдта на началника на 11-а дивизия, бригадата съ второ артилерийско отдѣление да се прехвърли още същата нощъ въ долината на р. Гаджа-Омуръ и се разположи на бивакъ по склоноветъ на същата долина по пътя с. Демирханлж — Гебелеръ съ фронтъ къмъ противника. Бригадата да се движи по пътя или безъ пътя, но скрито отъ противника съ смѣтка, щото движението да се извърши до разсъване. Бивакътъ да бже закритъ отъ погледитъ на противника. Авангарда отъ 10 Родопски полкъ да тръгне въ 3 часа, а главнитъ сили — въ 3 1/2 часа.

Въ 3 1/2 часа полкътъ при съвършено неблагоприятна обстановка и време — тъмна нощъ, почвата извънредно разкаляна, войничитъ неотпочинали, измокрени и неспали, тръгна отъ бивака си и въ 8 1/2 часа пристигна въ долината на р. Гаджа-Омуръ, където се разположи на бивакъ западно отъ същата рѣка, а нестроевата рота северно отъ пътя за Гебелеръ. Подиръ малко се получи следната заповѣдъ отъ бригадата: войничитъ да почнатъ да си строятъ, землянки, като се има предъ видъ, че стоението тукъ може да се продължи по-дълго време. Материалъ да се вземе отъ напуснатитъ турски къщи отъ селата около бивака. Тѣзи заповѣди веднага се приведе въ изпълнение чрезъ дружиннитъ командири и командиритъ на картечната и нестроева роти. За строежа на землянкитъ се изпратиха свободнитъ кола и коне за пренасяние слама и дървенъ материалъ. Понеже на това място нѣмаше чиста вода, започна се ископаване на кладенци подъ ръководството на лѣкаритъ. Обаче и този трудъ на Шипченци отиде напразно, защото и тия землянки не можаха да изпълзвуватъ напълно. Следъ три дневенъ усиленъ трудъ по приготвяне на бивака, на 8 Ноемврий въ 7 часа се получи отъ бригадата телефонограма, съ която се съобщаваше за знание, че съгласно заповѣдта по източния секторъ, днесъ турцитъ се готвѣли да атакуватъ 8 дивизия, а може би и източния секторъ. Това решение на турцитъ било хванато по телефона. На бригадата се заповѣдваше да бодърствува, а конетъ въ артилерията да бждатъ готови за впрѣгане. Тѣзи заповѣди се съобщи на дружиннитъ командири съ добавление, щото войничитъ да бждатъ въ бивака и да не се прашатъ на никжде.

На 9 Ноември времето отново се развали, завалѣ проливенъ дъждъ, който измокри всичко и напълни непокрититѣ землянки съ вода. Въ 3 часа по телефона отъ бригадата се предаде: „полкътъ въ 6½ часа да бжде готовъ за тръгване за станция Павлово, гдето ще получи разпореждане отъ щаба на действующата армия. Въ 4 часа тѣзи устна заповѣдь се оформи съ телефонограма. Въ 5¼ часа се получи нова телефонограма отъ бригадата: „Вмѣсто цѣлия 23 полкъ, да заминатъ за станция Павлово четвъртитѣ дружини отъ 23 и 10 полкове, като взематъ за себе си само товарнитѣ и патронни коне и походнитѣ кухни. Дружинитѣ да бждатъ готови и чакатъ заповѣдь за тръгване“. Тѣзи заповѣдь се предаде на дружиннитѣ командири и въ 7 часа IV дружина отъ полка тръгна отъ бивака изпратена отъ командира на полка и отъ всички офицери и войници съ пожелания да донесътъ прослава за Родината.

Къмъ 9 часа и 20 м. се предаде по телефона отъ бригадата полкътъ да бжде готовъ за походъ, защото бригадата ще направи демонстрация до Сазлж-дере съ цель да привлече вниманието на противника, който се готвелъ да атакува 8 дивизия. Въ 10 часа полкътъ въ боенъ редъ тръгна отъ бивака си. При спущането му въ Мусулинското дере завалѣ проливенъ дъждъ, придруженъ съ студенъ вѣтъръ. Деретата се наводниха. Полкътъ, разгннатъ въ боенъ редъ, безъ верига напредъ, се движеше изъ мочура. Едва ли противникътъ отъ 10—12 клм. разстояние е можалъ да забележи това настѣпване. Въ 12 часа полкътъ пристигна въ долината на Сазлж-дере, кждето престоя до 17 часа подъ проливния дъждъ. Въ 19 часа той се завърна въ бивакътъ си. Всички чинове бѣха измокрени до коститѣ. Въ тъмнината построиха палаткитѣ си и спаха на мократа земя. Въ резултата на тази демонстрация на другия день имаше много болни войници.

Отъ 10 до 15 Ноември времето бѣше променливо и полкътъ съ останалитѣ 3 дружини продължаваше да се устроява въ бивака си.

11. Действията на IV дружина отъ полка по пленяването на Яверъ паша и неговия корпусъ.

Изпратената на 14 и 15 ноември IV дружина за станция Павлово имаше честта да вземе най-активно участие по пленяването на Яверъ-Паша и неговия корпусъ. Нейнитѣ действия, извлечени отъ донесенията на командира на дружината и командира на 16 рота, сж следнитѣ:

До започването на боя дружината настѣпваше заедно съ IV дружина отъ 10 Родопски полкъ, Македоноодринската бригада и батареята отъ 8 артилерийски полкъ по пѣтя Кара-Бунаръ—Вакъвъ—Челме-кьой—Коюнъ-ери. Въ последно-

то село тѣ се присъединиха къмъ конната бригада на полковникъ Таневъ, която още отъ вечерта бѣше настѣпила съ 3 орджия отъ 9 артилерийски полкъ. Тукъ бѣха свикани всички началници на частитѣ, на които полковникъ Таневъ съобщи, че турцитѣ заемали позиция по гребена северно отъ с. Мерхамлж съ неизвестни сили. Знаело се само отъ сведенията на бѣгащитѣ турци, че сж около 9 полка пѣхота, 12 планински орджия и 4 картечници. Следъ направеното съобщение отрядътъ настѣпи напредъ по посока на с. Теке съ авангардъ IV дружина отъ Родопския полкъ. Преди да достигне това село, авангардната дружина се развърна въ боенъ редъ срещу противника, който откри артилерийски огънь по нея. Нашата авангардна батарея (отъ 8-и артилерийски полкъ) бързо зае позиция североизточно отъ с. Теке и откри огънь по неприятелската пѣхота, която бѣше заела позиция по гребена при с. Мерхамлж. Следъ разясняването на положението IV дружина отъ полка по заповѣдь се развърна и зае позиция въ дѣсно отъ авангардната дружина. Македоноодринската бригада съ тритѣ орджия остана въ маневрени войски, а конната бригада отиде на дѣсно за охранение на фланга.

Дружината, въ бойна линия съ 14, 15 и 16 роти, а въ поддрѣжка 13 рота, обстрелвана съ артилерийски огънь, смѣло и бързо настѣпи напредъ и зае позиция на гребена югозападно отъ с. Теке. Следъ 45 минутенъ артилерийски двубой артилерията на противника замлъкна и подиръ малко отъ преднитѣ позиции на неприятеля се дигна бѣлъ флагъ. Началникътъ на отряда полковникъ Таневъ подаде сигналъ „отбой“ и стрелбата по цѣлата линия се прекрати. Следъ малко отъ турска страна се зададоха парламентьоритѣ: единъ майоръ, придруженъ отъ адютанта на пашата и трима долни чинове, които се спреха предъ нашата бойна линия. Парламентьора и адютанта съ превързани очи бѣха заведени въ 15 часа при началника на отряда, който въ присѣствието на всички началници ги изслуша. Тѣ искаха срокъ отъ 48 часа, следъ който да се яви пашата, за преговори. Обаче полковникъ Таневъ не се съгласи за този срокъ и поиска да преговаря веднага лично съ пашата, за която цель задържа турския майоръ и изпрати вмѣсто него капитанъ Панчевъ — командиръ на 16 рота отъ полка, по собственото желание на последния, за да доведе пашата.

Следъ двучасово вървене малката парламентьорна група пристигна въ с. Мерхамлж. Въведенъ въ стаята на пашата, превръзката отъ очитѣ на капитанъ Панчевъ бѣше свалена. Стая на турска селска кѣща. Тука капитана докладва на френски езикъ желанията на полковникъ Таневъ за лично свиждане най-късно до 20 часа на могилата между село Теке и село Мерхамлж. Когато доклада бѣше повторенъ отъ

парламентъра и на турски езикъ, тъй като пашата не разбираше на френски, последниятъ отговори, че подобно предложение е получилъ и отъ генералъ Генева. (Предложението е било показано на капитанъ Панчевъ написано на френски езикъ и подписано отъ майоръ Дървинговъ, началникъ щаба на генералъ Генева) и започна да се извинява, че е станало следното недоразумение: генералъ Генева изпратилъ парламентъоръ съ локомотивъ да предаде горепоменатото предложение на пашата. Обаче турските войници, като не забележали бѣлия флагъ, открили огънь по локомотива; парламентъора хвърлилъ писмото и избѣгалъ съ локомотива назадъ. Това писмо било взето отъ войниците и предадено на пашата. И сега последниятъ се намираще въ деликатно положение — не знаеше къде да изпрати отговора си. Затова искаше 48 часа срокъ, за да може да отговори на предложението на генералъ Генева, понеже съ него билъ започналъ най-напредъ предговоритѣ. Въ отговоръ на пашата капитанъ Панчевъ заяви, че войскитѣ, които той представлява, действуватъ заедно съ отрядитѣ на генералитѣ Генева и Ковачевъ, свързани сж съ телефонъ помежду си (въ сжщностъ подобна свръзка не сжществуваше) и като тъй, съ готовностъ могатъ да предадатъ генералъ Генева неговия отговоръ. Следъ като чу това изявление, пашата се оттегли съ своя щабъ на съвещание, което продължи 10 минути. Върналъ се отново въ стаята, пашата не отговори право въ въпроса, но заведе разговоръ за ужаситѣ на войната, за звѣрствата на тѣхнитѣ и нашия башибузукъ (за такъвъ смѣташе македоноодринскитѣ дружини) и пр. Сващайки отъ думитѣ на пашата, че последниятъ се страхува, като се предаде, да не попадне въ ржцетѣ на тия дружини и да не бждатъ малтретирани и избити, капитанъ Панчевъ побърза да го увѣри, че отряда, отъ който е изпратенъ, се състои отъ редовна войска, която гледа на сложилия оржжие противникъ като на свой приятелъ. И прибави, че македоноодрински опълченски дружини има въ другитѣ отряди. Успокоенъ отъ думитѣ на капитанъ Панчевъ, пашата прехвърли разговоръ върху положението на военнитѣ действия. Убеденъ бѣ отъ капитана, че успѣха въ войната е на наша страна, въпреки достойното държане на турскиятъ войникъ. Стана дума за причинитѣ на тѣхнитѣ неуспѣхъ. Дълго мълчание настѣпи следъ последнитѣ думи на пашата. Страшната душевна борба, що ставаше въ душата на този войникъ, който трѣбваше да предаде въ ржцетѣ на неприятели своитѣ подчинени, се четеше ясно по измжченото му лице. „Паша ефенди, времето минава; азъ имамъ заповѣдъ въ 20 часа да ви заведе при нашия полковникъ. Ако обичате заповѣдайте, ако ли не, то съ Ваше разрешение да бжда изпратенъ при нашитѣ войски. Ако ли и това не из-

вършите, въ 20 часа военнитѣ действия започватъ отново“. Сѣпна се старятъ войникъ. Твърдиятъ гласъ на парламентъора го изстрѣгна отъ страшнитѣ мисли. Като хвърли бързъ погледъ на часовника си, съ бавни стѣпки излѣзе отъ стаята, последванъ отъ своя щабъ. Половинъ минута бѣше достатъчна да чуе тѣхната последна дума; върна се и съ глухъ гласъ отговори: „Да вървимъ“. Бѣше тъмна непрогледна нощъ. Чуваха се само отмѣренитѣ стѣпки на конетѣ. Малката група, що придружаваше пашата и българския парламентъоръ, трѣгна къмъ българския станъ. Следъ дълго лутане и най-после опжтена отъ капитанъ Панчева, групата пристигна до нашитѣ позиции. На могилата стана свиждането между полковникъ Таневъ и Яверъ-паша, кждето се уговари предаването.

На другия день 15-й Ноемврий въ 14 часа — определенъ часъ за предаването, частитѣ отъ отряда излѣзоха напредъ въ разгнати строй. Въ това време пристигна пашата заедно съ всички офицери и си предадохъ сабитѣ, следъ което започнаха да пристигатъ частитѣ отъ корпусъ и да се предаватъ по редъ. Като се предполагаше, че корпусътъ не е голѣмъ, бѣше възложено на дружината отъ полка да приеме пленниците и ги отведе въ вътрешността на Царството, за което тя излезе напредъ. При нея пристигнаха 3500 души, съставлящи 1-ва дивизия отъ корпуса. Следъ тѣхъ почна да пристига 2-ра дивизия. Началникътъ на отряда, като видѣ, че има още много пленници, даде заповѣдъ, што то прѣвитѣ да се отведатъ въ Софлу. Останалитѣ пленници, които се оказаха 7500 души съставлящи втория ешалонъ, се дадохъ за конвоиране на дружината отъ Родопския полкъ. Отпосле дружината отъ полка прие отъ Родопци още 1800 души и въ 16 часа трѣгна за с. Теке. Следъ цѣла нощъ пжтъ на 16-и Ноемврий тя пристигна въ Софлу, кждето се разположи заедно съ пленитѣ на квартири, а отъ тамъ — на следующия день ги отведе за Мустафа-Паша.

Тѣй се завърши пленяването на Яверъ-Паша и неговия корпусъ, което улесни доста работата на нашитѣ Чаталджански и Одрински войски, защото осигурени отъ всѣкаква тилова изненада, героитѣ спокойно извършиха свситѣ славни подвизи при старопрестолния Одринъ и при Чаталджа.

12. Полкътъ заема отново позицията си.

Отъ 18 до 21 Ноемврий времето бѣше променливо. Презъ тези дни полкътъ бѣше заетъ съ уреждане на материалната си частъ. На 21 Ноемврий по телефона отъ бригадата се съобщи за сключеното примирие съ турцитѣ. На 22 Ноемврий време-

то се развали: завалѣ дъждѣ и бивакътъ още повече се разкаля. Въ 1 часа се получи заповѣдъ отъ бригадата, съ която се съобщаваше, че на основание заповѣдта по Източния секторъ последния се раздѣля на три бригадни сектора (участъци). На бригадата се възлагаше на 23 Ноемврий преди разсъмване да заеме втория бригаден участъкъ, който се простираше по гребена Бааларъ-Сжртж отъ водопровода до височината западно отъ чифлика Кюшенъ. На полка се заповѣдваше да смени 54 полкъ и заеме дѣсния полкови участъкъ отъ водопровода — до пжтя Мусубейли—Одринъ, тоя сжция, който заемаше и по-рано (2—3 Ноемврий), а лѣвия полкови участъкъ се даваше на 10 Родопски полкъ.

Понеже въ бригадата се появиа холерни случаи, взеха се редъ мѣрки за прекратяване на болестта. Полкътъ се изолира отъ другитѣ съседни части, всички долни чинове идящи отъ Мустафа Паша, Хафса, Лозенградъ се поставяха на петдневна карантина. За всичко това се донесе на командира на бригадата. Въ донесението командирътъ на полка молѣше, ако е възможно, смѣната на 54 полкъ да се отложи за известно време, тъй като и въ 3-та бригада имаше холерни заболѣвания. Обаче на това донесение не се обърна внимание и заповѣдта на бригадата се изпълни. Полкътъ въ съставъ: три дружини, 37 щаба и оберъ офицери, 2 лекари, 4 чиновника, 16 офицерски кандидата и 3435 долни чинове напусна землянкитѣ си и въ 3 часа тръгна въ походенъ редъ по пжтя с. Гебелеръ—Демирханлж—Мусубейли за смѣна на 54 полкъ.

Отъ долината на Сазлж-дере се изпратиха да заематъ:

I дружина—дѣсния участъкъ—отъ пжтя с. Мусубейли—Маслака до буквата и на надписа Хасанаа Бекчели включително.

III дружина — лѣвия участъкъ на Бааларъ-Сжртж, между пжтищата Мусубейли—Одринъ и Мусубейли—Маслака.

II дружина и картечната рота останаха въ полкова подръжка въ долината на Сазлж-дере на северъ отъ пжтя с. Мусубейли—Демирханлж. Превързочния пунктъ и нестроевата рота — сжщо въ долината на Сазлж-дере около пжтя с. Мусубейли—Демирханлж.

Така въ 9 часа на 23 Ноемврий полкътъ окончателно зае позицията си. При смѣната той не свари никакви землянки и дружинитѣ се разположиха на бивакъ подъ палатки на влажната земя, безъ да има отъ кжде да имъ се достави слама и дърва, поне да се стоплятъ. За всичко това се донесе на командира на бригадата съ молба да се разреши събарянето на землянкитѣ, които полка остави и пренасянето на

материяла за направяне на нови задъ позицията; обаче и това не се разреши. Трѣбваше дълго време да се изпращатъ цѣли роти съ кола и коне за пренасяне на новъ материялъ отъ далечни села и гори. Следъ нѣколко дневенъ усиленъ трудъ полкътъ успѣ да си направи нови землянки. Въобще на Шипченци имъ вървѣше да строятъ: 16 дневната почивка, която имъ се даде, тѣ не можаха да я използватъ като такава. Защото презъ калнитѣ дъждовни ноемврийски дни почти презъ всичкото време тѣ трѣбваше да строятъ землянки, кладенци и пр., да носятъ строителенъ материялъ отъ далечно разстояние и да бждатъ готови всѣки моментъ за походъ или настѣпване.

IV ГЛАВА.

1. Примирие.

На 26 Ноемврий се получи заповѣдь отъ бригадата, съ която се съобщаваше, че е прието отъ дветѣ воюващи страни общо примирие начина отъ 22 того. За да се даде възможност на войскитѣ отъ 2 бригаденъ участъкъ да си починатъ и подкрепятъ силитѣ си безъ вреда на бойната готовност и охранението, заповѣдваше се:

Полковетѣ да заематъ опредѣленитѣ имъ въ бойната линия участъци съ дежурни части въ съставъ $\frac{1}{4}$ отъ войскитѣ назначени за отбрана на участъка. Дежурнитѣ части да поставятъ караули въ окопитѣ и ще допълнятъ охранението съ патрулиране предъ фронта и поставяне секрети. Другитѣ части да си построятъ землянки.

Атака срещу другъ противникъ

Тъзи заповѣдь се изпълни; участъкътъ на полка се зае отъ III дружина, която постави по една рота въ дежурна частъ въ участъцитѣ на дружинитѣ, а ротитѣ поста-

виха по единъ караулъ въ окопитѣ, отъ които се изпращаха патраули и секрети напредъ.

На 27 — 28 Ноемврий положението продължаваше да бѣде сѣщото. Останалитѣ дружини се занимаваха съ устройството на землянки, пренасяне на материялъ и усиление на окопитѣ. Едновременно съ строенето на землянки на 29 Ноемврий се заповѣда да се почне усиленото укрепяване на позицията въ полковия участъкъ. Съгласно издадената наредба отъ бригадата, полковиятъ участъкъ се раздѣли на подучастъци и всѣка дружина изпращаше по 2 или 3 роти на работа, а останалитѣ отиваха на югъ отъ чиф. Кюшенъ къмъ с. Скендеръ-Кьой за дървенъ материалъ, потребенъ за землянитѣ, за козирки, за блиндажи на редутитѣ и окопитѣ.

Бивака на полка презъ примирието

Днитѣ 29 и 30 Ноемврий полкътъ прекара въ охранение, укрепяване на позицията и построяване на землянки.

На 1 Декемврий работата по усиленето на позицията си вървѣше. Презъ този день въ полка пристигнаха 571 млади войници, изпратени отъ 23 допълняюща дружина подъ командата на поручикъ Кънчевъ и подпоручикъ Тошевъ, за попълване загубитѣ на полка, станали въ боеветѣ на 1, 2 и 3 Ноемврий, както и тия отъ болести. Младитѣ войници бѣха предварително подведени подъ клетва въ гр. Казанлъкъ.

2 Декемврий. Каленитѣ вече Шипченци посрещнаха своитѣ по-млади братя, дошли да заематъ мѣстата на безсмъртнитѣ герой, паднали предъ олтаря на Отецеството. Бѣше хубавъ декемврийски день. И времето сѣкашъ искаше да при-

еме младитѣ защитници въ по-свѣтла, по-радостна обстановка, смекчаваща суровоститѣ на войната. Надѣ построени-тѣ дружини гордо се развѣваше славното знаме на Шипченци, леко облѣхвано отъ бѣломорски вѣтъръ. Отслужваше се панихида за падналитѣ герои. Тихо се отронваха братски сълзи по почернелитѣ и загорѣли лица при почитане паметъта на покойницитѣ. Тревожно гърсѣха съ погледъ младитѣ бранници мѣстата на убитъ по-възрастенъ братъ, скѣпъ баща или близъкъ роднина, що почиваха на вѣки предъ твърдинитѣ на крепостъта. И когато следъ молебена, отслуженъ за даруване здраве и побѣда на полка, тѣ дойдоха предъ знамето, всѣки единъ отъ тѣхъ сложи вѣрна синовна цѣлувка на старата полкова святиня, що въ тихъ шепотъ сладкоимъ разказваше съ шумоленето на своята коприна за тамъ, кждето славно се мре, кждето побѣдата усмихната поднася въ даръ храбrecу своитѣ лаври. Цѣлуваха я тѣ, заклевайки се безмѣлвно още веднѣжъ въ своятъ вишъ отечественъ дългъ.

Следъ като командирѣтъ на полка съ топли братски думи изказа своята гордостъ и благодарностъ отъ достойното държане на Шипченци, прочете имъ Височайшата заповѣдъ по действующата армия, относно примирието и славнитѣ дѣла извършени отъ победоносната българска армия. Разпредѣлянето на младитѣ войници между четиритѣхъ дружини се завърши съ юнашко кръшно хоро.

На 3 Декемврий охранението на позицията и работата по укрепяването ѝ продължаваше. II дружина смени III дружина, която бѣше въ охранение на позицията. Къмъ 16 часа, посрещната възторжено отъ всички, пристигна победоносната IV дружина, която на 9 Ноемврий бѣше изпратена срещу корпуса на Яверъ-паша.

4 и 5 Декемврий минаха въ работа по доискарване постройкитѣ на редутитѣ по позицията.

6 Декемврий. Началникѣтъ на Източния секторъ генералъ-майоръ Велчевъ бѣше смѣненъ отъ длѣжността си.

До 1 Януарий 1913 година полкѣтъ продължи усилено укрепяването на позицията си, дълга повече отъ 3 км., раздѣлена на три дружинни участъци. Дружинитѣ ежедневно изпращаха на работа по две или три роти, а другитѣ довършваха строежа на землянкитѣ. Презъ този периодъ на време полкѣтъ успѣ да построи съ носимия шансовъ инструментъ: 4 редута подъ №№ 22, 23, 24, 25 на Бааларъ Съртж, редъ стрелкови окопи и резервни такива; 2 редута №№ 18 и 19 на Шарапъ-Йолу съ стрелкови окопи и резервни такива около тѣхъ; нѣколко обсадни батареи; напълни 10000 човали съ торъ въ най-голѣмия дѣждъ и ги пренесе отъ чифлика Кючукъ-Гердели въ Сазлж-дере задъ редута № 24 и въ с. Мусубейли, пренесе много плетове, кошове и

релси отъ Мусубейли до обсаднитѣ батареи и на много мѣста строи землянки. Обаче всичко това се отрази зле на чиноветѣ отъ полка. Много пѣти, било устно или съ рапортъ, се донасяше на командира на бригадата да се даде почивка чрезъ смѣна за подкрепване силитѣ на хората, но както винаги, така и този пѣтъ, не се обърна никакво внимание. Полкѣтъ продължаваше да бодърствува, да охранява и да укрепява позицията си, като вмѣсто почивка му се даваше да строи още окопи и ходове за съобщение.

Землянката на к-ра на полка.

На 24 Декемврий късно презъ нощъта отъ бригадата съ телефонограма се предаде, че преговоритѣ за миръ, както изглежда, не ще сполучатъ и като тѣй ще се подновятъ военнитѣ действия. Турцитѣ имали намерение да предприематъ нападение на първия денъ на коледа. Като се има предъ видъ това, заповѣдваше се да се взематъ мѣрки за усиляване бдителността на охранението съ назначаване въ всѣки дружиненъ участъкъ още по една рота въ дежурна часть. Батареитѣ да бждатъ готови за действие. Тѣзи заповѣди се приведе въ изпълнение, като всѣка дружина усили позиционнитѣ си участъци съ още по една рота, изпратиха се на преднитѣ постове секрети и се нареди непрекъснато патрулиране.

Отъ 25 Декемврий до 1 Януарий бодърствуването, охранението и укрепяването на позицията продължаваше съ още по-голѣма интензивностъ. Праздникитѣ на Рождество Хри-

стово и Нова година се посрещнаха и отпразднуваха на позицията въ лице на противника.

Отъ 1 до 21 Януарий времето беше промънливо и студено. Работитъ по доискарването на укрепленията и другитъ землени постройки продължаваха усилено. Съ най-голяма бдителност продължаваше охранението на позицията. На Бааларъ Съртж имаше денонощно осемъ роты за охрана на полковата позиция.

17 Януарий донесе съобщението отъ бригадата, че преговоритъ за миръ въ Лондонъ сж прекъснати. Възможно е турцитъ да почнатъ действията преди да изтече четири дневния срокъ, предвиденъ въ протокола, който срокъ изтичаше на 19 часа 21 Януарий, отъ когато ще почнатъ военнитъ действия, за което ще последва заповѣдь. На 19 Януарий въ полка се получи заповѣдта по действующата армия за започването на военнитъ действия, която се изпрати въ дружинитъ за прочитъ на войницитъ.

По-късно се предаде на дружиннитъ командири и телефонограмата за прекратяването на преговоритъ за миръ, съ напомване дружинитъ имъ да бждатъ готови за парирание на всѣко действие отъ страна на противника.

2. Обстановката до възобновяването на военнитъ действия.

Турцитъ, до преди боеветъ на 1, 2 и 3 Ноемврий, не обезпокоявани отъ никого въ Източния секторъ, бѣха свършено занемарили крепостта отъ къмъ тази страна. Тѣзи боеве обаче имъ отвориха очитъ. Тѣ видѣха, че ние узнахме где е слабата страна на крепостта, затова веднага следъ нашето оттегляние отъ висотитъ на Ески-Комлукъ, Печенджиларъ и на изтокъ отъ Маслака, тѣ побързаха да ги заематъ и да се окопаятъ на тѣхъ. Особено за това имъ помогна дългото примирие. Презъ това време тѣ успѣха не само да укрепятъ горнитъ височини, но и да поправятъ фортоветъ и фортовата линия, да създадатъ нови такива и да ги оградятъ съ телена мрежа. Особено внимание бѣше обърнато на Маслака и Малъ-тепе, предъ които направиха още единъ редъ окопи. Успѣха така сжщо да си въоръжатъ и всички батареи по фротовата линия и да построятъ нови такива между старитъ.

Обаче и ние не стояхме. Избраната позиция на Бааларъ-Съртж се усили съ редъ редути и окопи. Построяването имъ бѣше почти свършено, когато на 21 Януарий се получи съобщението, че примирието е анулирано и че военнитъ действия се възобновяватъ.

3. Сведения за противника.

Точни сведения за войскитъ въ крепостта нѣмаше. Показанията на дезертъоритъ и пленницитъ бѣха най-разнообразни. Знаеше се, че въ крепостта сж 10 и 11 Низамски дивизии съ артицериата си, 5 стрелкови дружини, 24 до 25 редифски баталиона — всичко около 40,000 — 45,000 човѣка. Главния резервъ се държалъ съсредоточенъ повече къмъ източния и южния сектори. Участъкътъ между Ески Мезарлжкъ и Маслака се заемалъ отъ една дивизия.

V ГЛАВА.

Подновяване военните действия

1. Разположението на полка.

На 21 Януарий към 17 часа по телефона от бригадата се предаде, че военните действия се подновяват и че въ 20 часа ще се почне бомбардировката на крепостта. Тази дата сvari полка на позицията въ четири дружиненъ съставъ и картечната рота, съ 50 щабъ и оберъ офицери, 3 лѣкари, 20 офицерски кандидати и 484/ долни чинове. Въ изпълнение на получената заповѣдь отъ бригадата за подновяване на военните действия, на дружинните командири се заповѣда да заематъ позициите си, което тѣ извършиха. И до започването на бомбардировката полкътъ заемаше следующето бойно разположение: (Скица № 4).

I дружина — на дѣсния участък, отъ Провадийската рѣка до пѣтя Кара-Юсуфъ—Малъ-Тепе—Одринъ, съ една рота въ стрелковите окопи на крѣглата височина западно отъ редутъ № 24, две роти въ окопите по гребена, югозападно отъ сѣщия редутъ и една рота за подрѣзка въ редутъ № 24.

IV дружина съ три роти и картечната рота заемаше стрелковите окопи въ дѣсно и въ лѣво отъ редутъ № 23 и една рота въ редута за подрѣзка.

III дружина съ три роти въ окопите и една въ подрѣзка заемаше лѣвия участък на позицията, включително до редутъ № 21, въ който бѣше подрѣзката.

II дружина съ две роти—въ полкова подрѣзка—се намираше въ долината задъ редутъ № 22, а останалите две роти—за бригадна подрѣзка — въ долината задъ Шарапъ Йолу.

Превързочниятъ пунктъ се откри въ долината на изтокъ отъ Шарапъ-Йолу до пѣтя Мусубейли—Демирханлъж. Наблюдателния пунктъ — редутъ № 24.

Въ лѣво отъ полка действоваше 10 Родопски полкъ, а въ дѣсно—54 полкъ.

Времето презъ деня бѣше облачно и къмъ 18 часа заваля силенъ дъждъ. Тъмнината бѣше голѣма. Точно къмъ 20 часа отъ къмъ южния фронтъ се чу първия топовенъ гърмежъ, веднага следъ който нашите бомбардиращи батареи почнаха бомбардировката на града. Неприятелътъ не закъснѣ

да отговори. Първоначално започна съ силна пушечна стрелба къмъ южния фронтъ; къмъ 20 часа откри отъ цѣлата фортова линия масовъ артилерийски огънь и честа пушечна стрелба по участъка на полка. Канонадата постепенно се усиливаше и къмъ 21—22 часа бѣше достигнала до ураганна, следъ което почна да намалява, но не престана. Крепостния огънь бѣше насоченъ изключително противъ бомбардира-

№ 4

Бойното разположение на полка на 27^и Януари

щите батареи, обаче снарядите падаха въ позицията на полка. Успѣха на нашите бомбардиращи батареи не закъснѣ да се прояви. На 22 Януарий къмъ 2 часа бѣше произведенъ на нѣколко мѣста въ града пожаръ между Тунджа и Илдеръмъ-Махле, южно отъ военните складове и около мостовите на р. Тунджа. Неприятелската крепостна артилерия отъ своя страна продължаваше да търси бомбардиращите батареи и да ги обстрелва. Тѣхната стрелба преди пладне обикновено се во-

дъше слабо, въроятно слънцето имъ пречъше на наблюдението, а се усилваше следъ пладне.

На 22 Януарий разположението на полка остана сжщото. Въ 7 часа противникътъ откри силенъ артилерийски огънь отъ багарейтъ на Маслака и отъ тия юкно отъ Айвазъ Баба и Айджиолу по цѣлия фронтъ на позицията, който продължи цѣлия день. Редутитъ бѣха силно обстрелвани. Само въ редутъ № 24 попаднаха около 5—5 гранати и около 12 шрапнела, а предъ него и задъ него около 20 шрапнела и толкова гранати. Въ редутъ № 23 паднаха около 5 снаряда, а въ лѣвия участъкъ на III дружина—4 снаряда. Останалитъ снаряди прелитаха и попадаха въ тила на позицията. Въ 21 часа противникътъ откри по фронта на позицията силна пушечна стрелба, но понеже не му се отговори, той я прекрати. Презъ този день загубитъ на полка бѣха: ранени 10 войника и 2 убити.

На 23 Януарий времето бѣше добро, разположението на полка остана сжщото, съ малко изменѣние, а именно: единъ отъ картечнитъ взводове отъ срѣдния участъкъ се премѣсти въ лѣвия участъкъ, понеже този последния се считаше за по-важенъ. Отъ сутринята до 13 часа цѣлия фронтъ на позицията се обстрелваше първо съ пушеченъ огънь, а следъ това и съ силенъ артилерийски отъ батареитъ около Айвазъ Баба и Айджиолу. Само въ разположението на полка попаднаха 64 снаряда, безъ да причинатъ загуби. Къмъ 20 часа, следъ стрелбата на едно наше обсадно оржие, по даденъ сигналъ — светло червенъ фенеръ отъ Малъ-тепе, противникътъ откри отъ всичкитъ си батареи на фортовата линия силенъ огънь по цѣлия фронтъ на позицията, който продължи до 20½ часа. Всички снаряди прелитаха въ тила на позицията, по посока на обсаднитъ батареи. Една отъ тѣхъ продължаваше презъ цѣлата нощъ да бомбардира града.

На 24 Януарий командуването на войскитъ отъ Източния секторъ се прие отъ генералъ майоръ Вазовъ Георги. Неговото идване се почувствува въ сектора; то предизвика до-вѣрие и желание въ всички началствующи лица да вложатъ своитъ умствени и физически сили за постигане крайната цѣль. На този день разположението на полка бѣше безъ изменение. Обсаднитъ батареи продължаваха обстрелването на града. Къмъ 5 часа по посока на гр. Одринъ се забелѣзяха сияния отъ пожаръ. Предполагаше се да е отъ нашитъ обсадни батареи. На разсъмване димътъ отъ пожара се забелѣзваше около джамията Султанъ Селимъ. Въ 7 часа противникътъ откри силенъ артилерийски огънь отъ батареитъ на Айвазъ Баба, Айджиолу и Маслака по цѣлия фронтъ на позицията, който трая до 9 часа. Следъ половинъ часова пауза той отново поднови артилерийския огънь, който съ прекъсвания продължи до 14 часа. И този пътъ повечето отъ сна-

рядитъ прелитаха задъ фронта на полка. Отъ 16 до 18 ч. противника отново откри силенъ артилерийски огънь, като обстрелваше цѣлия участъкъ на полка, а най-много III и II дружини. Загубитъ презъ тоя день бѣха: 5 ранени и 8 контузени войника. Къмъ 22 часа на североизточния фронтъ се зачу силна пушечна стрелба, която постепенно се предаде и пое и въ източния секторъ срещу фронта на полка и Родопци. Следъ половинъ часъ обаче тя престана, понеже ротитъ отъ бойното разположение на полка и Родопци не отговориха на огъня на противника.

Въ редута № 24.

На 25 януарий, къмъ 2 часа противникътъ откри силенъ артилерийски огънь по участъка на III дружина, задъ която бѣше обсадната батарея 15 с Д 30, що обстрелваше града Одринъ. Огънятъ на противника по този участъкъ съ малки прекъсвания продължи презъ цѣлия день. Отъ 7 до 10 часа той откри огънь и отъ батареитъ около Айджиолу и Айвазъ Баба, както и по останалитъ участъци на полковата позиция, а отъ предната позиция и пушеченъ такъвъ. Много снаряди попаднаха около стрелковитъ и резервни окопи. Въ редутъ № 24 на бруствера, вътре въ него и задъ него паднаха около 45 фугасни гранати и шрапнели. Загубитъ бѣха отъ 3-та рота 1 раненъ и 2-ма контузени, а отъ III дружина 1 подофицеръ раненъ и единъ войникъ контузенъ.

Следъ пладне се получи заповѣдъ отъ бригадата, съ която се съобщаваше, че съгласно заповѣдта по Източния сек-

торъ последния се раздѣля на два отдѣла — северенъ и юженъ. Въ северния влизаше нашата бригада. Споредъ тѣзи заповѣди, на полка се възложи да заеме само половината отъ дотогавашния му участъкъ, а другата половина — да предаде на Родопци, които пъкъ ще предадатъ своя участъкъ на 29 Ямболски полкъ. Съ тѣзи заповѣди по бригадата на полка се възлагаше да задържи редутитѣ № № 23 и 24, останалитѣ — № № 21 и 22 да предаде на Родопци.

Въ изпълнение на горната заповѣдъ, дадения на полка участъкъ се раздѣли на два: дѣсенъ и лѣвъ, дѣсниятъ — редутъ № 24 съ всичкитѣ предъ него стрелкови окопи — се предаде на II дружина съ единъ картеченъ взводъ, а лѣвия участъкъ — редутъ № 23 съ стрелковитѣ окопи предъ него и въ страни — се предаде на IV дружина съ единъ картеченъ взводъ.

I дружина се назначи въ полкова подрѣзка въ долината северно отъ Мусубейли, а III дружина — за маневрени войски на бригадата въ долината задъ Шарапъ Йолу, която ще заеме мѣстото си следъ смѣната. Заповѣда се да се изпращатъ денемъ и нощемъ отъ дружинитѣ въ бойната частъ охотнически команди съ офицери за разузнаване на неприятелската позиция.

На 26 Януарий отъ 1½ ч. до 4 часа, на всѣки даденъ презъ половинъ часъ изстрелъ отъ обсадната батарея по града, противникътъ отговаряше съ залповъ огънь отъ нѣколко батареи около Айджиолу и Айвазъ Баба; много отъ снарядитѣ попадаха въ участъка на полка. Тѣзи и по-предшнитѣ неприятелски стрелби постоянно тероризираха и не даваха минута спокойствие на чиноветѣ отъ полка.

2. Действията на 27 Януарий — Излаза на турцитѣ отъ крепостта.

(Скица № 4 — стр. 74).

Презъ този день времето бѣше добро. Отъ 3 часа противникътъ бѣше открилъ силенъ артилерийски огънь по цѣлия фронтъ на полковата позиция, на югъ отъ нея и въ тила и не даваше възможностъ да ставатъ никакви движения, както по позицията, така и въ тила.

Този день Родопския полкъ трѣбваше да смѣни III и IV дружини отъ полка, които заемаха лѣвата половина отъ позицията, а именнo редутитѣ № № 21 и 22 (опредѣлена съ заповѣдъ отъ бригадата за Родопци). Обаче Родопци бѣха смѣнени отъ 29 Ямболски полкъ едва презъ нощта на 29 Януарий и затова смѣната закѣснѣ. Въ 4 часа на 27 Януарий командирътъ на III дружина по телефона доложи на командира на полка, че само една дружина отъ Родопци е дошла за смѣна. Въ отговоръ на това му се заповѣда да предаде участъка си както му бѣше заповѣдано, да запознае добре

Родопци съ него и, щомъ ротитѣ предадатъ участъцитѣ си, да се оттеглятъ въ маневрени войски на бригадата на мѣстото, което имъ е опредѣлено. Ако ли пъкъ смѣната по една или друга причина не може да стане презъ нощта, то да останатъ като подрѣзка на Родопци въ този участъкъ.

Участъка на III дружина се заемаше отъ 10, 11 и 12 роти, а 9 рота въ подрѣзка. Командирътъ на I дружина отъ 10 Родопски полкъ майоръ Гюмюшевъ добре запознатъ съ позицията отъ командира на III дружина отъ полка — майоръ Георгиевъ, реши да заеме участъка само съ две роти въ бойна частъ (2 и 4), а останалитѣ 1 и 3 — въ дружинна подрѣзка. На 2 рота възложи да заеме участъка на 10 и 11 роти, дългъ около 1 клм. Тѣзи рота постави 4-тѣхъ си взвода въ първа линия, но понеже нощта бѣше много тъмна и мъглива, то заемането стана неравномерно. Тритѣ взвода бѣха поставени отъ дветѣ страни на пѣтя Мусубейли — Одринъ и единъ взводъ за свръзка — въ редутъ № 21, като по средата на ротата остана незаето пространство около 400 метра. Къмъ 5 часа 9, 10 и 12 роти отъ III дружина на полка бѣха смѣнени и се оттеглиха отъ позицията къмъ мѣстото за маневрени войски. Тъкмо когато 10 рота, при която бѣше дружинния командиръ, почна да се оттегля, противникътъ откри силенъ артилерийски огънь отъ предната линия. Това застави дружинния командиръ и ротата да се скриятъ въ землянитѣ и да чакатъ прекратяването на стрелбата, за да се оттеглятъ.

На 26 Януарий въ 23 часа, три турски табора трѣгнаха отъ Одринъ по пѣтя за село Мусубейли и стигнали на преднитѣ турски позиции. Тамъ се присъединили къмъ тѣхъ още 3 табора и къмъ 5 часа на 27 Януарий се спуснали въ Кумъ-дере отъ дветѣ страни на пѣтя Мусубейли — Одринъ. Въ сжщото време ставаше смѣната между дружината отъ полка и тая отъ Родопци. Ротитѣ отъ полка, следъ предаването на участъцитѣ си, се оттегляха последователно по взводно, а ротитѣ на Родопския полкъ ги заеха безъ да изпратятъ напредъ патрули и секрети; вследствие това влизането на турцитѣ въ дерето стана незабележано.

Отъ Кумъ-дере турцитѣ откриха силна пушечна стрелба, която продължи 2 — 3 минути, следъ което преминаха въ настѣпване. Незабележани, тѣ успѣха да се промъкнатъ презъ незаетото отъ 2 рота на Родопския полкъ пространство и да достигнатъ до самитѣ предни окопи. Една група се отправи по посока на обсадната батарея, а друга — къмъ 3-та рота, която бѣше въ подрѣзка. Капитанъ Тодоровъ, командиръ на сжщата рота, като чу силната пушечна стрелба, веднага даде заповѣдъ на ротата си да излезе отъ землянитѣ. Въ сжщия моментъ една фугасна граната попада въ землянитѣ на ротата и уби 9 души. Това смути войницитѣ

и забави построяването на ротата. Безъ да чака повече събирането на цѣлата рота, капитанъ Тодоровъ я поведе къмъ преднитѣ окопи, гдето предполагаше да намѣри наши войници. Изненаданъ отъ срещата съ турцитѣ, веднага се впусна на ножъ. Започна се неравна борба единъ срещу петъ. Пронизанъ отъ неприятелския ножъ тукъ намѣри своята геройска смъртъ ротния командиръ. Сжщата участъ постигна и поголѣмата частъ отъ неговитѣ войници. Останалитѣ живи юнаци, следъ като изгубиха ротния си командиръ, една частъ се присъединиха къмъ 1-варота, а друга—къмъ 2-ра рота и продължиха лютата борба съ противника, вмѣкналъ се въ позицията. 4-та рота, която бѣше въ поддръжка, подъ командата на ротния си командиръ поручикъ Даскаловъ заедно съ събралата се частъ отъ 3 рота посрещна съ огънь турцитѣ, които отиваха по посока на обсадната батарея. Турцитѣ не издържах и се повърнаха назадъ.

Когато ставаше това настѣпване отъ страна на противника, поручикъ Пеневъ, командиръ на 10 рота отъ полка, която поради силния артилерийски огънь не бѣше успѣла да се смѣни, бѣше отишелъ при дружинния си командиръ да иска разрешение да се оттегли съ ротата си презъ нощта на 27 срещу 28 Януарий, за да не се даватъ безполезни жертви, тъй като вече се развидѣляваше. Въ землянката той намѣри дружинния си командиръ, заедно съ този на дружината отъ Родопския полкъ и още нѣколко офицери отъ сжщия полкъ. Когато говорѣше съ дружинния си командиръ, зачу се силна пушечна стрелба отъ страна на противника, която много бързо се пренесе близо до землянкитѣ. Предусещайки че става нѣщо не добро, всички бързо се втурнаха навънъ, кждето намѣриха страшна буркотия: тъмна нощъ, стрелба отъ всички страни, стенания отъ ранени и уплашени викове: „турцитѣ идатъ“, „ето ги въ окопитѣ“, се чуваше отъ вредъ. Намѣрилъ се за мигъ при ротата си, поручикъ Пеневъ заповѣда на 1 и 2 частъ отъ 3 и 4 взводове да турнатъ ножоветѣ и съ бѣсни викове „ура“ и „напредъ на ножъ“ се хвърлиха и отбиха вмѣкналия се въ позицията противникъ. Другитѣ турски части, които бѣха заели редута № 21, уплашени отъ страшното българско „ура“, почнаха да отстъпватъ. Въ това време останалата частъ отъ 3 и 4 взводове на поручикъ Пенева събрани отъ младшия офицеръ подпоручикъ Минчевъ, се хвърлиха да приследватъ съ ножъ по петитѣ отстъпващия противникъ и го гониха до Кумъ-дере. Редута бѣше заетъ обратно отъ ротата. 3 и 4 взводове заеха окопитѣ въ лѣво отъ редута, 2-я взводъ зае самия редутъ а 1-я взводъ—окопитѣ въ дѣсно отъ него. Тѣй разположена цѣлата рота приследва противника съ огънь. Следъ прибирането на ране-

нитѣ и убититѣ къмъ 19 часа ротата се прибра къмъ другитѣ роти въ маневрени войси. Въ този бой тя даде 11 убити и 35 ранени войници.

Благодарение на случайността, 10 рота, която поради артилерийския огънь следъ смѣната не можѣ да замине, помогна много за прогонването на противника отъ позицията тъй като нейното бързо намѣсване съ ножъ въ боя смути турцитѣ и тѣ напуснаха редута.

При отбиване на този турски излазъ геройски загинаха двамата телефонисти отъ III дружина: *Пърневъ Пею Георгиевъ* отъ с. Варчевци — Габровско и *Василевъ Василь Ивановъ* отъ с. Златаре—Габровско. Когато турцитѣ заеха преднитѣ окопи и навлѣзоха въ района на землянкитѣ, една група телефонисти грабнаха пушкитѣ на раненитѣ и откриха огънь по настѣпващия противникъ. Завърза се яростна престрелка, въ която паднаха: убитъ *Пърневъ Пею*, а *Василь Василевъ* смъртно раненъ.

До като се разиграваше този бой, IV дружина, която не можѣ да бжде смѣнена, остана на позицията си въ следното положение: 16-та рота съ три взвода заемаше редута № 23, а единъ взводъ отъ сжщата рота — окопитѣ въ лѣво отъ редута; а 14-та рота — окопитѣ въ лѣво отъ взвода на 16-та и достигаше до окопитѣ на картечния взводъ. Една частъ отъ настѣпващия противникъ се отправи къмъ тая дружина. Посрещнатъ съ огънь отъ ротитѣ на дружината, противникътъ възползуванъ отъ тъмнината успѣ да се приближи на около 250 крачки отъ окопитѣ. Спрѣли тука поради силния огънь, турскитѣ вериги започнаха да викатъ: „нашитѣ, нашитѣ, не стреляйте.“ Дружиния командиръ майоръ Маневъ, като помисли, че това е охранението на II дружина, което се оттегля къмъ лѣвия флангъ на дружината, заповѣда да се прекрати огъня. Въ сжщия моментъ храбреца *Цвѣтко Цоневъ* отъ с. Кая-Башъ — Габровско, редникъ отъ 16 рота изпъзѣ напредъ да узнае кои сж. Като видѣ, че сж турски войници, върна се веднага обратно, обаче при изкачването на насипа, за да влѣзе въ окопа, единъ турски куршумъ го повали мъртавъ. Откри се отново силна стрелба. Турцитѣ не издържах и отстъпиха въ голѣмъ безпорядкъ, обстрелвани непрекъснато отъ нашитѣ стрелци. При отстъпването си тѣ оставиха предъ фронта на дружината около 150 души убити и ранени, 3-ма пленници бѣха заловени заедно съ снаряжението си. Въ този бой дружината претърпѣ загуби: 4 убити и 6 ранени войници.

3. Действията на полка на 28 и 29 Януарий.

На 28 Януарий къмъ 9—10 часа турскитѣ вериги отъ преднитѣ окопи отново се понесоха напредъ срещу участъка

на Родопския полк и IV дружина от полка. Настъпването им беше забелязано на време. Тях бяха посрещнати със силен пушечен и артилерийски огън, на който те отговориха веднага най-напред със пехотен огън, а след това фугасните гранати започнаха да търсят нашите полски батареи, които обстрелваха, както предните неприятелски позиции, тъй и Кумь-дере, където се предполагаше, че се е групирал противника. На първа дружина, която беше в полкова поддръжка, се заповяда да замине веднага за подкрепление на дясния участък. Почна се силен пушечен и артилерийски двубой, който продължи до 23 часа. В резултат, противникът беше бит и отстъпи на своите позиции. Към това време стана известно от бригадата, че главният турски излаз били насочен към южния откъс, за което нашите полски батареи пренесоха огъня си по тая посока. Към 24 часа огънят съвършено утихна и от двете страни, но това беше за малко, защото към 1 часа на 29 Януарий противникът отново откри още по-силна пехотна и артилерийска стрелба. От началото ротите на IV дружина и полската артилерия, увлечени, почнаха да отговарят, но когато се разясни, че неприятелът стреля от позициите си, нашият огън се прекрати. Турците продължаваха усилено стрелбата до 4 и 1/2 часа, след което я прекратиха. През деня се водеше редка артилерийска стрелба. Нашите обсадни батареи се пристрелваха по укрепленията Айваз-Баба и Таштабия. В този ден полкът имаше загуби: 2 убити и 35 ранени войници.

На 30 Януарий след полунощ противникът откри от своите позиции силна пушечна и артилерийска стрелба по цялата полкова позиция. На този неприятелски огън отговориха само ротите от IV дружина и 8 рота. По-късно и полските батареи откриха редка стрелба по турските окопи, която продължи до 4 1/2 часа. От 5 часа се откри отново огън, който трая през цял ден. Загубите през този ден бяха 18 ранени войници. В 20 часа II и IV дружини бяха смънени от I и III дружини.

4. Действията на полка от 1 до 9 Февруарий.

На 31 Януарий се осъмна със студен вятър, който продължи цяла седмица. През дните до 9 Февруарий бомбардирващите наши батареи продължиха бомбардирването на града. Турската артилерия от своя страна продължаваше да ги търси, като обстрелваше непрестанно позицията, зад която те бяха разположени. По тази причина неприятелските снаряди попадаха в редутите, окопите и землянките, като нанасяха чувствителни загуби и по такъв начин тероризираха постоянно чиновите от полка.

Адски гръм разтърси земята в 5 часа на 8 Февруарий. Ураганен дъжд от стомана и огън се изсипа върху окопите и землянките на III дружина. Това бяха няколко залпа от фугасни гранати от големия калибър. И в момента, когато в една от землянките на 11 рота сладко отпочиваха 12 души, усмихвайки се на сън на своите близки, за миг от землянката остана само една страшна яма с четири разкъсани трупа и 8 смъртно ранени човека: Една от гранатите беше попаднала в землянката.

5. Полкът на почивка.

Студения вятър, що задуха на 9 Февруарий, посрещна със своя леден лъх последните дъждовни капки, които падаха от смрачилото се небе и скоро бяха пухкави снежинки започнаха леко да се стелят на земята. Първият снег! Той постепенно се усилваше, докато цялото Одринско поле се изгуби в милиарди танцуващи снежинки. Безспирно валящия снег скоро обви всичко с красивата си чиста бялота; силната веялица, излезла след обяд, понесе в луд вихър въртящите се бели парцали и скоро загладиха всяка грапавина, останала незапълнена. Войната изчезна — замлъкнаха орждия; землянките, редутите, всичко се изгуби.

Към 16 часа по телефона се предаде от бригадата, че тя днес ще се оттегли в маневрени войски на почивка, която ще трае около 14 дена. Полкът ще се смъни с 53 полк от 3-та бригада на 9-та Плевенска дивизия, като една дружина от полка се остави за бригадна поддръжка на сжщата бригада. След смъната останалите три дружини да се разположат в с Кара-Осуф. Тези телефонограма се предаде на дружинните командири, като им се съобщи, че смъната ще стане на мръкване: дружинните и ротни командири добре да запознаят своите заместници с участките им и след като предадат всичко под разписка, да се отправят по дружинно за селото.

В 21 часа при щаба на полка пристигна командира на 53 полк. След като се запознах командира на полка и дружините му командири по картата с позицията и нейното заемане от полка, в 21 1/2 часа изпратиха II-ра и IV-та дружини от 53 полк с двама водачи за левия участък, а командирът на 53 полк с останалите две дружини — I и III заедно с командира на 23 полк и водачи заминаха за дясния участък.

Бъсната фъртуна беше в стихията си. Небето и земята се бяха слели. И през страшния хаос, през който веялици извиваше своите вихри, с мъка си пробиваха път изморените бранници. Никой не виждаше повече от една

крачка предъ себе си. Приведени, сгущени, съ премръзнали ржце и крака, тѣ бавно напредваха, жестоко блѣскани и засипвани отъ бурята. Едва въ 23 часа стигнаха задъ редутъ № 25 — 3 км. изминати за два часа! Въ землянката на дружинния командиръ бѣха събрани командиритѣ на полковетѣ, дружиннитѣ и ротни командири отъ 53 полкъ. Тукъ командирѣтъ на дружината отъ полка майоръ Бойдевъ разказа какъ е заемалъ съ дружината си дѣсния участъкъ. Следъ това, съ водачи дошли отъ всѣка рота, ротитѣ отъ 53 полкъ, назначени за смѣна, заминаха да заематъ участъцитѣ си. Въ 1 часа ротитѣ отъ I дружина предадоха участъцитѣ си и се събраха задъ редута, отъ кждето цѣлата дружина продължи, за селото Кара-Юсуфъ. II-ра дружина, смѣнила се по-рано, бѣше заминала вече за сѣщото село. III-та дружина, за която не се знаеше дали се е смѣнила, понеже телефонното съобщение бѣше прекъснато, бѣ застигната къмъ 3 и 1/2 часа отъ командира на полка въ долината западно отъ Шарапъ Йолу. Тя се прибра въ селото въ 6 часа. Несмѣнена остана IV дружина въ своитѣ землянки, опредѣлена за маневрени войски на III-та бригада, сѣщо и картечната рота, понеже тѣзи на 53 полкъ бѣше придадена къмъ други полкъ. Нестроевата рота по нѣмане мѣсто въ селото остана на бивакътъ си. Превързочниятъ пунктъ се прибра въ селото по късно следъ като времето се поправи.

Разквартируването на тритѣ дружини отъ полка въ селото бѣше много мѣчно. Селото се състоеше отъ 60 къщи, половината отъ които бѣха заети отъ щаба на северния отдѣлъ, отъ тоя на обсадната артилерия, отъ секторния инженеръ, отъ руската санитарна мисия, отъ разни команди и коне отъ 54 полкъ и на полуюескадрона. За всички дружини нѣмаше мѣсто, а трѣбваше да се строятъ съборенитѣ землянки, останаха отъ 54 полкъ.

Дадената почивка на полка бѣше необходима за подкрепа силитѣ на всички чинове. Цѣли 80 дена отъ 22 Ноември до 9 Февруарий тѣ прекараха денонощно на позицията като отстояваха храбро на силния неприятелски пушеченъ и артилерийски огънь, въ охранение, въ укрепяване и бодърствуване. Въ тѣзи 80 дена Шипченци укрепиха главната позиция на Бааларъ-Сжртъ съ построяване на 5 редута и цѣлъ лабиринтъ предни и резервни дълбоки окопи съ ходове за съобщение, прикрити пѣтища, землянки и пр. Освенъ това, тѣ трѣбваше да се борятъ и съ лошото време, което съ търпение и мъжество понасяха, а заедно съ това и лишенията, които бѣха неизброими въ сектора. Независимо отъ всичкото това Шипченци отбиха три нападения отъ страна на противника на 27, 29 и 30 Януарий, като ежедневно очакваха за шурмуване на крепостта. Въобще, 23 полкъ съ своето достойно

държане заслужи вниманието на своето началство, което отпосле опрѣдѣли него да впише най-славната дата въ Българската история — 13 Мартъ.

Всички загуби отъ 22 Ноември до 10 Февруарий бѣха: убити 27 души и ранени 125 войника и 1 офицеръ. Храненето на войницитѣ до и следъ започването на военнитѣ действия бѣше добро. Даваше се по два пѣти на день топла храна обѣдъ и вечеря, а на почивкитѣ — и утрена закуска.

Отъ 10 до 15 Февруарий включително на полка се даде пълна почивка, необходима за привеждане на материалната частъ въ редъ; да се изператъ, да се прегледатъ и поправятъ оржжието, патронитѣ, снаряжението, облѣклото, неприкосновения запасъ хлѣбъ и пр.

Въ селото бѣха разположени на квартири и въ землянкитѣ I II и III дружини, а VI дружина бѣше въ бригадна поддръжка; тя бѣше смѣнена на 13 Февруарий отъ II дружина. Картечната рота се смѣни на 12 и по нѣмане за нея мѣсто въ селото разположи се въ землянкитѣ си задъ позицията.

Отъ 16 до 17 Февруарий не стана нищо особено за отбелязване. Времето бѣше промѣнливо. Дружинитѣ въ бригадна поддръжка се смѣняваха презъ всѣки три деня. При добро време се произвеждаха редовно строеви занятия по два часа преди пладне.

6. Полка на позиция.

На 27 Януарий въ 9 1/2 часа се получи отъ бригадата телефонograma, основана на заповѣдта отъ Северния отдѣлъ,

Телеф. команда следъ почивката си въ Кара-Исуфъ заема землянкитѣ си на позицията въ сектора.

съ която се заповѣдваше на бригадата да смѣни III бригада отъ 9-а дивизия.

На полка се заповѣдваше да смѣни 53 полкъ и да заеме позицията, която му бѣше предалъ. И така, следъ петнадесетъ дневна почивка дружинитѣ, нахранени по-рано, тръгнаха отъ квартирното си разположение да заематъ опредѣленитѣ имъ съ заповѣди по полка позиции. Въ 23 часа тѣ окончателно заеха участъцитѣ си, а именно: дѣсния — отъ II дружина съ единъ картеченъ взводъ; лѣвия — отъ III дружина съ единъ картеченъ взводъ; IV дружина — въ полкова подрѣзка задъ редутъ № 24, I дружина — въ маневрени войски на бригадата въ долината задъ Шарапъ Йоу.

На 28 Февруарий времето вече бѣше хубаво. Презъ цѣлия день противникътъ обстрѣлваше фронта на полка съ редъкъ пушеченъ огънь, на който му се отговаряше само отъ добри стрелци.

Отъ 1 до 11 Мартъ полка продължаваше да заема съ две дружини и картечната рота въ бойна частъ, стрелковитѣ окопи на позицията и две дружини въ подрѣзки: — едната полкова а другата бригадна, обстрелванъ денонощно съ редъкъ и честъ пушеченъ и артилерийски огънь, като постоянно търпеше загуби.

IV ГЛАВА.

Атаката на крепостта.

1. Превземането на Одринъ.

Дългата обсада на крепостта даде възможность първо, да се изучи добре, както самата крепостъ, тъй и преднитѣ позиции на противника и второ — нашитѣ войски можахъ да се подготвятъ за предстоящата атака.

Особенно внимание се обърна на преодоляването на искусствени прѣпятствия, организирането и подготвянето на работническитѣ команди, на щурмовитѣ колони и пр.

За преодоляване на искусствени прѣпятствия се издадохъ особенни инструкции. Устрои се особенъ инженеренъ полигонъ, на който не липсваха всички възможни и предполагаеми искусствени прѣпятствия, като телена мрежа, вълчи ями, засѣки, ровове и пр. Дружинитѣ по редъ се водѣха на този полигонъ, гдето имъ се обясняваше какъ става преодоляването на тѣзи прѣпятствия. Въ инструкцията за вълчитѣ ями се казваше, че тѣ били съ забити въ средата колове и добре маскирани, отворитѣ имъ били покрити съ дъски, засипани съ земя и човѣкъ като стѣпи на тѣхъ, проваля се въ ямата.

Не липсвали ровове и около фортовата линия. Въ инструкцията се казваше, че тѣ били не само прикрити както вълчитѣ ями, но и на насипаната върху дъскитѣ прѣстъ имало поникналъ ечмикъ, който отъ далечъ изглеждалъ като трѣва.

Тѣзи сведения израснаха въ въображението на войницитѣ до такава степенъ, че последнитѣ почнаха да мислятъ и открито да заявяватъ, че крепостта е недостъпна и че предприемането атака на нея значи да се отиде на явна гибель. Това заявяване бѣше чистосърдечно, наивно. Съ него войницитѣ съвсемъ не искаха да кажатъ, че сж забравили своя дългъ, че сж страхливи и малодушни, както нѣкои си позволиха да ги нарекатъ.

Представата за силата на крепостта се затвърди още повече въ душата на войницитѣ следъ пристигането на обсадната артилерия.

Съ цѣлъ да се даде възможност на тази последната, особено бомбардиращитѣ града батареи да се приближат и обстрелватъ най-отдалеченитѣ части на града, главната позиция се изнесе отъ Шарапъ Йолу на Бааларъ-Сжртж. Гребена Бааларъ-Сжртж се намираше на около $3\frac{1}{2}$ — 4 километра отъ фортовата линия. Предната неприятелска позиция го не само командва, но и силно го фланкира отъ къмъ Ески Кумлукъ и Печенджиларъ. Тази бѣше една отъ причинитѣ, че нашитѣ части търпѣха загуби отъ неприятелския огънь, безъ да могатъ тѣ съ еднакъвъ успѣхъ да отговарятъ на него. Самитѣ батареи около 16 (полски — 9 и обсадни — 13) се разположиха въ полковия участъкъ много близо до преднитѣ окопи на около 200 — 250 кр.

Следъ възобновяването на военнитѣ действия, когато бомбардиращитѣ батареи почнаха да обстрелватъ града, турската артилерия отъ цѣлата фортова линия, необезпокоявана отъ нашата, почна съ най-силенъ огънь да търси и обстрелва нашитѣ бомбардиращи батареи. Отъ този огънь най-много страдаше полка. Поставенъ като стена предъ батареитѣ, той трѣбваше да стои неподвижно, изложенъ като мишена на неприятелскитѣ удари, безъ да може да се защищава, или да бжде защитенъ. Хилядитѣ фугасни гранати денонощно се сбѣха по окопитѣ и изостриха нервитѣ на борцитѣ до най-голъма степенъ. Командирътъ на полка много пжти обърна вниманието на началницитѣ на полското и гаубично отдѣления, които прекрасно мълчаха, когато ги караше или да стрелятъ по неприятелската артилерия, или да се махатъ отъ позицията на полковия участъкъ.

Въобще, днитѣ отъ 21 Януарий до 11 Мартъ ще останатъ паметни за Шипченци, защитницитѣ на обсаднитѣ батареи въ Източния секторъ. Воената история едва ли познава подобно християнско търпение: да стоишъ да те биятъ, безъ да биешъ. Показаната тукъ стойкостъ и хладнокръвие най-ясно доказватъ колко високо стои нашиятъ войникъ въ морално отношение.

При отбраната на Одринската крепостъ, ако турцитѣ иматъ съ нѣщо да се похвалятъ, то е че сумѣха да ни поставятъ въ едно положение да върваме, че крепостъта скоро ще падне отъ гладъ. Така пишеха всички вестници и бюлетени, които информационното бюро при Главната квартира изпращаше да се четатъ на войницитѣ. Така твърдѣха всички турски дезертѣори. Времето обаче вървѣше, а агонията на крепостъта все продължаваше. Нейното падане се очакваше въ началото на Януарий, но той мина, мина и Февруарий, а крепостъта не само продължаваше да се държи, но около фортоветѣ, следъ стопяването на снѣговетѣ, почнаха да се забелезватъ цѣли стада отъ едъръ и дребенъ добитѣкъ, кой-

то се изкарваше на паша. Това обстоятелство не можеше да мине незабелезано отъ нашитѣ войници, тѣ сами видѣха колко сж се лѣгали и сами почнаха да говорятъ, че ако продължаваме още да чакаме не тѣ, а ние ще се стоимъ. Най-после доводитѣ, които се цитираха въ заповѣдитѣ по Втора армия и Източния секторъ, бѣха толкова очевидни и убедителни, че тѣ накараха всички войници да се убедятъ, че миръ нѣма да има до каго. ние бездействуваме около Одринъ. Идеята че крепостъта трѣбва да се атакува, бѣ възприета отъ всички. Такова бѣше състоянието на войницитѣ, когато се получи заповѣдта за завладяването на преднитѣ неприятелски позиции.

2. Описание на бойното поле.

(Картата на Одринската околностъ).

Мѣстносттата, върху която се разиграха боеветѣ на 12 и 13 Мартъ 1913 година, е хълмиста, състояща се отъ редъ плоски гребени, които иматъ направление главно отъ северъ къмъ югъ. Първиятъ гребенъ, непосредствено на изтокъ отъ града, който съставлява фортовата линия, минава около 2 километра отъ града, като около селото Арнаутъ-къой, се пречупва и завива на западъ. На жгъла на пречупването е построенъ най-силниятъ фортъ — Айвазъ Баба. Източното рамо на гребена дълго около $6\frac{1}{2}$ — 7 километра командва околната мѣстностъ, понеже е отъ 10 до 30 метра по-високо отъ нея, а широко около — 1 километръ, закрива съвършено града отъ тѣзи страна. Само минаретата на джамията Султанъ Селимъ се показватъ надъ него. На югъ отъ Айвазъ Баба по гребена сж построени фортоветѣ: Айджиолу, Кестенликъ, Куру-Чешме, Илдѣзъ-Табия, Топъ-Йолу и Кавказъ-Табия, а между фортоветѣ сж построени междинни крепостни батареи и дълги пехотни окопи.

На втория гребенъ източно отъ града между деретата Кумъ-Дере и Каналж-Дере сж разположени преднитѣ неприятелски позиции. Този гребенъ се образува отъ редъ плоски възвишения, които носятъ следнитѣ наименования: Маслака, Малъ-Тепе, Сапунджиларъ, Ески-Кумлукъ, Печенджиларъ и др. Още по на изтокъ сж следнитѣ гребени: Бааларъ-Сжртж, Шарапъ Йолу и пр., по които бѣха разположени частитѣ на полка, всичката полска и обсадна артилерия, а въ лѣво отъ полка 10 Родопски полкъ.

Всички гребени сж съвършено голи, безъ храсталаци. Лозята и фруковитѣ дървета, които се намиратъ по тѣхъ, бидоха изсѣчени презъ време на студената зима. Между тѣзи гребени се простиратъ долинитѣ на Кумъ дере и Каналж-дере.

Почвата е повечето черноземъ, при дъждъ лесно се разкалва. Всички пътища въ тила на позицията и предъ нея за Одринъ сж обикновенни почвенни и въ дъждовно време движението по тяхъ е извънредно трудно.

3. Описание на неприятелската позиция.

Предната неприятелска позиция се намираше на височинитъ по дѣсния брѣгъ на Кумъ-дере. Тъзи позиция се състоеше отъ редъ стрелкови окопи, които минаваха по височинитъ Кара-баиръ, Кушъ-тепе, Маслака, Малъ-тепе и пр. Задъ окопитъ се намираха групата укрепления Маслака, състоящи се отъ едно полско укрепление за една рота и три полски батареи. Окопитъ направени за стрелба стоешкомъ бѣха изпѣстрени съ траверси, скрити ходове за съобщения, леки блиндажи и колиби за живѣне. На колибата на Кушъ-тепе и могилата Малъ-тепе, както и на издигнатитъ мѣста имаше наблюдателни пунктове. Предъ окопитъ на около 50—60 крачки имаше непрекъсната телена мрежа, широка 4—5 м. опъната върху четири реда дървени колове, забити въ земята на една дълбочина отъ 20 до 30 см., а стърчаха надъ нея отъ 1 до 1.50 м. Телената мрежа почваше отъ Малъ-тепе и свършваше въ долината северно отъ укреплението на Маслака при батарея № 58. Фугаси на предната позиция е имало предъ телената мрежа на северъ отъ Малъ-тепе. Окопитъ, както и телената мрежа бѣха направени небрежно и слабо се охраняваха. На предната позиция предъ полка имаше новопостроени батареи: № 1 двеоржейна 8.7 с/м. н. с. батарея на закрыта позиция на северъ отъ Малъ-тепе. № 2 батарея двеоржейна 8.7 с/м.; № 3 двеоржейна батарея 15 с/м. мортирна и № 4 четириоржейна батарея 7.5 с/м. полска с. с. югозападно отъ Ески Мезарлъкъ.

Фортвата линия се състоеше отъ седемъ дълговременни укрепления и 21 въоръжени батареи на самата линия. Укрепленията сж стара система, съ голѣми землени бруствери, които се виждатъ отъ много далечъ. Предъ фортвата поясъ по цѣлата линия имаше телена мрежа, направена отъ дебелъ бодливъ телъ, преплетенъ на желѣзни съ заострени краища колове, които бѣха на бетонна поставка, забити на около 50 см. въ земята и поставени въ шахматенъ редъ: два вида високи 1.80 м. и 1.20 м. Такава телена мрежа бѣше предъ АйвазъБаба, а предъ форта Айджиолу всички колове бѣха по-ниски отъ 1.20 м. Телената мрежа предъ форта АйвазъБаба се състоеше отъ осемъ реда колове съ широчина 10 м., а предъ форта Айджиолу — 6 реда колове съ около 8 м. широчина. Вълчи ями предъ форта АйвазъБаба нѣмаше. Фугаси имаше на изтокъ отъ него предъ телената мрежа, които турцитъ не успѣха да запалятъ презъ атаката.

Неприятелскитъ батареи, които обстрелваха позицията на полка и неговото настѣпване презъ 12 и 13 Мартъ, бѣха:

- 1) Батарея № 40 — шесторжейна 8.7 п. с. с. — обстрелва Кара-баиръ;
- 2) Батарея № 41 — шесторжейна 15 см. мортирна на бетонна платформа — обстрелва Хасанъ-Бекчели, Маслака и Бааларъ-Сѣртж.
- 3) Батарея № 41-а — двеоржейна 12 см. крепостна — обстрелва Кушъ-тепе, Маслака и Бааларъ-Сѣртж.
- 4) Батарея № 42 — шесторжейна 15 см. мортирна — обстрелва Каналж-дере, Маслака, Малъ-тепе и Бааларъ-Сѣртж.
- 5) Батарея № 43 четириоржейна 8.7 см. п.
- 6) Батарея № 44 шесторжейна 15 см. креп.
- 7) Батарея № 45 шесторжейна 8.7 см. с. с.
- 8) Батарея № 46 мортир. шесторжейна 15 см.
- 9) Батарея № 47 шесторжейна 8.7 см.

Обстрелватъ:
Маслака,
Кушъ-тепе и
Бааларъ-
Сѣртж.

Всичко 52 полски и крепостни орждия обстрелваха полка на Източния секторъ. Въобще имаше 30 въоръжни батареи, отъ които 13 крепостни и 17 полски съ 135 орждия.

Преднитъ позиции на Малъ-тепе, Маслака и Кушъ-тепе бѣха заети съ около 4 табура.

Въ участъка на полка бѣха разположени следнитъ наши батареи:

Майоръ Константиновъ	{	№ 1	Поручикъ Лозановъ	15 см. гаубиц.
		№ 2	„ Станчевъ	15 см. „
		№ 3	„ Чоповъ	„ „
		№ 4	„ Де Шампенъ	„ „
		№ 5	„ Господиновъ	12 см. Д. 30

Майоръ Каблешковъ, 1 отдѣл. 4 арт. полкъ	{	№ 6	Капит. Георгиевъ	12 см. п. гаубици
		№ 7	„ Ватевъ	„ „
		№ 8	„ Йововъ	„ „

Шуменски кре- постенъ бата- лионъ	{	№ 9	„ Георгиевъ	12 см. Д. 30
		№ 10	„ Лепетичъ	„ „
		№ 11	„ Илиевъ	„ Д. 28
		№ 12	подпор. Лиловъ	15 см. Д. 30
		№ 13	поруч. Атанасовъ	„ „

подполковникъ Пѣевъ 2-о с. с. отдѣл. 8 арти- лерийс. полкъ	{	№ 14	поруч. Малѣевъ	7. 5 см. п. с. с.
		№ 15	капитанъ Гарановъ	7. 5 см. „
		№ 16	поруч. Соларовъ	„ „

4. Разположението на полка на позиция

(скица № 5)

На 11 Мартъ полкътъ, въ составъ: четири дружини, една картчена рота, една телефонна команда, половинъ рота пионери и щаба на полка — всичко на лице: 5 щабъ — офицери, 48 оберъ офицери, 4 лѣкари, 4 чиновника, 19 офицери кандидати, 360 подофицери и 4407 ефрейтори и редници, заемаше следната позиция:

Първа дружина — дѣсниятъ участъкъ: трета рота въ окопитѣ на кржглата висота западно отъ редутѣ № 24; първа рота въ дружинна подрѣжка въ долѣтъ задъ трета рота; втора и четвърта роти съ единъ картченъ взводъ помежду тѣхъ, — въ окопитѣ погребена югозападно отъ редутѣ № 24.

IV-а дружина — лѣвниятъ участъкъ, въ който влизаше редутѣ № 23, съ 13, 14 и 15 роти и съ единъ картченъ взводъ — въ окопитѣ северно и южно отъ редутитѣ № 23, а 16 рота — въ самия редутъ, като дружинна подрѣжка.

III-а дружина — въ полкова подрѣжка: две роти задъ редутѣ № 24 и две въ резервнитѣ окопи задъ редутѣ № 25.

II-а дружина — въ бригадна подрѣжка задъ Шарапъ Йоулу, на склона източно отъ Мусубейлии.

Въ това разположение полка денонощно бѣше обстрелванъ съ пушеченъ и артилерийски огънь. Този день въ 11 1/2 часа командирѣтъ на полка бѣше повиканъ въ щаба на бригадата. Тамъ му се предаде устно инструкцията за начина, по който ще стане атакуването на предната неприятелска позиция. Инструкцията се състоеше въ следующето: 1) атаката ще се произведе на разсѣмване на 11 срещу 12 Мартъ; 2) тя ще се извърши безъ артилерийска подготовка; усилената артилерийска стрелба ще има само по другитѣ сектори; артилерията отъ Източния секторъ ще се пристрелва както по обикновенному; 3) атаката ще се извърши на „ножъ“ съ викъ „ура“ безъ пушечна стрелба; 4) картченицитѣ за съдействие на атаката да се поставятъ на фланговетѣ; 5) противника на предната позиция се оценява на около 7 табора съ 7 полски батареи, разположени на около 500—600 метра задъ таборитѣ; 6) всички металически части да бждатъ обвити; 7) войницитѣ да настѣпватъ безъ раници, да имъ се раздадѣтъ по 200 патрона и храна за 4 дни; 8) никакви трѣбни сигнали нѣма да се подаватъ; ако такива се чуятъ, да се знае, че сж турски; 9) да се предупредятъ войницитѣ и офицеритѣ, че отстъпване нѣма, за да не би нашата артилерия да ги вземе за неприятелъ и да открие огънь по тѣхъ; 10) да се обърне особено внимание на свръзката; 11) полската артилерия да: увенчае веднага заетитѣ неприятелски позиции, ако трѣбва, даже и да се самопожертва за задържането имъ; 12) къмъ всѣка колона да се назначатъ

и артилериисти, които да използватъ заетитѣ неприятелски батареи; 13) противникѣтъ да се приследва до Каналж-дере; 14) веднага следъ заемаването на преднитѣ неприятелски позиции, всичката обсадна артилерия да открие огънь по фортовата линия; 15) на бригадата се възлага да завладѣе предната позиция отъ водопровода северно отъ батарея № 58 до 500 метра на югъ отъ Малъ-тепе, главната атака да се насочи къмъ групата Маслака; 16) на войницитѣ да се държатъ ободрителни беседи, като имъ се обясни необходимостта на атаката и голѣмитѣ шансове, които се иматъ за нейния успѣхъ.

Следъ предадената инструкция, командирѣтъ на бригадата прочете и проектозаповѣдта по бригадата, която имаше въ резюме следующето съдържание:

... 1) На нашата втора армия се възлага задачата да заеме преднитѣ позиции на противника по цѣлия фронтъ на крепостта и го отхвърли задъ фортовата линия.

2) На войскитѣ отъ Северния отдѣлъ е възложено да завладѣятъ презъ нощта на 11 срещу 12 Мартъ неприятелската предна позиция отъ Софуларъ Боруну до Пачеджиларъ включително.

3) На бригадата, заедно съ полскитѣ и обсадни батареи въ бригадния участъкъ, е заповѣдано да завладѣе предната неприятелска позиция отъ водопровода северно отъ батарея № 58 до 500 метра южно отъ Малъ-тепе. Въ дѣсно отъ бригадата ще действа I-а бригада отъ 11 дивизия, а въ лѣво — II-а бригада отъ 3-а Балканска дивизия.

4) На полка, въ составъ: 4 дружини, 4 картченици, половинъ рота пионери и единъ прожекторъ, се заповѣдваше да завладѣе неприятелската предна позиция на участъкъ отъ водопровода северно отъ батарея № 58 до батарея № 60 включително, като насочи главния ударъ срещу Маслака. Да поддържа яка връзка съ I-а бригада отъ 11 дивизия, на която е възложено да съдействува на атаката на полка, като насочи две дружини на Софуларъ Боруну презъ селото Хасанъ Ага.

5) На Родопския полкъ се възлагаше да завладѣе неприятелската позиция отъ батарея № 60 изключително, до на 500 метра на югъ отъ Малъ тепа.

6) На полскитѣ три батареи и обсадната артилерия — всичко 42 орждия, се заповѣдваше да съдействуватъ на атаката и противодействуватъ на неприятелскитѣ батареи отъ фортовия поясъ.

7) Атакующитѣ части да започнатъ настѣпването съ такава смѣтка, щото да минатъ Кумъ-дере въ 4 часа на 12 Мартъ, отъ кждето да атакуватъ въ дрезгаво неприятелскитѣ позиции.

Командирът на полка, като се върна въ 15 часа, събра въ землянката си дружинните командири, командира на пионерната и на картечнитъ роти, старшия полкови лѣкаръ и заведующия прехраната, на които съобщиха инструкцията по бригадата и следъ това имъ предаде следующата устна заповѣдь за предстоящата атака на неприятелската предна позиция:

„Въ 23 часа полкътъ да бжде съсредоточенъ на изходния пунктъ — долината ю.-западно отъ редутъ № 24, въ която е братската могила. Тамъ дружинните командири да организиратъ штурмовитъ колони както следва:

Майоръ Бойдевъ — I-а дружина съ четири роти, първи картеченъ взводъ — две картечници и три пехотни пионерни отдѣления, бомбиери и телорѣзачи образува първа штурмова колона, която ще атакува батарея № 58 на Маслака и височината Кушъ-тепе. Да влезе въ тѣсна връзка съ 56 полкъ, който ще съдействува на атаката, като насочи две дружини къмъ Софуларъ Боруну презъ с. Хасанъ Ага.

Майоръ Георгиевъ — III дружина — втора штурмова колона: 4 роти и две пехотно пионерни отдѣления, бомбиери и телорѣзачи — ще атакува затвореното укрепление на Маслака.

Подполковникъ Маневъ — IV дружина — трета штурмова колона: 4 роти, 2 картечници и 3 пехотно пионерни отдѣления, бомбиери и телорѣзачи — ще атакува батареитъ № 59 и 60, като влѣзе въ тѣсна връзка съ 10 Родопски полкъ.

Майоръ Семовъ — II дружина съ 4 роти, като полкова поддръжка — ще следва задъ I дружина.

Превързочниятъ пунктъ ще бжде въ долината задъ редутъ № 24.

Наблюдателниятъ пунктъ на командира на полка ще бжде въ окопитъ на първия картеченъ взводъ, югозападно отъ редутъ № 24.

Следъ дадената заповѣдь и наставление за предстоящата атака всички бѣха освободени. Къмъ 16 часа командирътъ на полка замина за дѣсния участък на позицията, кжде-то отъ окопитъ на кржглата височина, северозападно отъ редутъ № 24, направи последенъ огледъ на АйвазъБаба и на групата укрепления на Маслака. Въ долината задъ редутъ № 24 той намѣри група офицери отъ I дружина и отъ поддръжката. Всички весели и засмени му докладваха, че цѣлиятъ полкъ е посрещналъ съ ентузиазъмъ заповѣдта за тъй желаната и толкова дълго очаквана атака. Виждайки това, командирътъ на полка неможеше да се съмнява дори, че неговитъ лѣвовѣ Шипченци нѣма да изпълнятъ геройски възложената имъ задача.

Едва къмъ 23 часа на позицията се получи заповѣдта по бригадата за атаката на предната неприятелска позиция. Тя

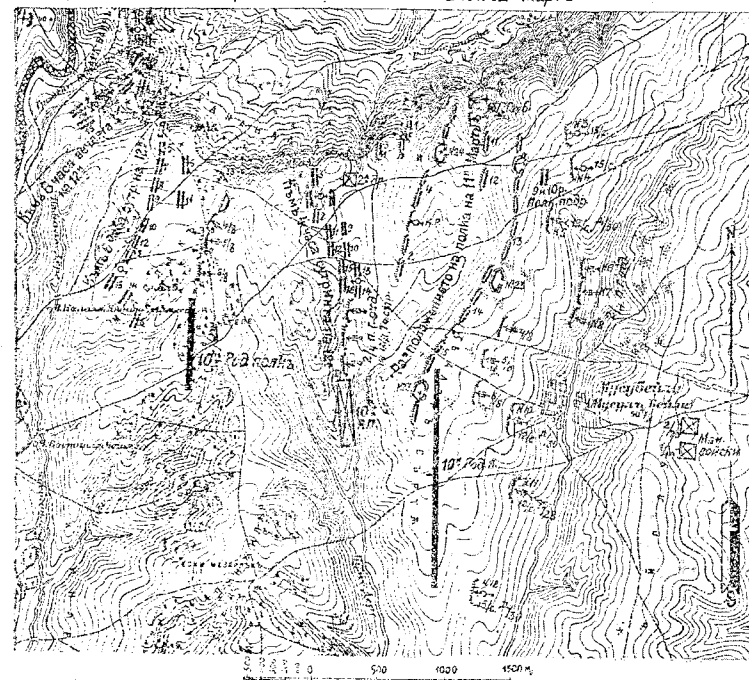
бѣ същата, съ която на полка се възлагаше да завладѣе предната вражеска позиция, отъ батарея № 58 до батарея № 60 включително. Тази заповѣдь се прочете на всички офицери отъ полка.

5. 12 Мартъ — превземането на преднитъ неприятелски позиции на Маслака.

Въ 4 часа полкътъ бѣше заелъ изходното си положение въ долината на Кумъ-дере. Бойната частъ — I, III и IV дружини, построена въ три штурмови колони, а II дружина въ полкова поддръжка задъ I дружина.

№ 5

Бойното разположение на полка на 11 и 12 Мартъ

По дадената заповѣдь отъ командира на полка колонитъ настѣпиха къмъ обектитъ си съ връзка помежду си и съ опредѣления паролъ. Първа штурмова колона — I-а дружина съ бойна частъ 1, 2 и 3 роти, а 4 рота съ II-й картеченъ взводъ въ поддръжка; втора штурмова колона — III-а дружина съ бойна частъ 11 и 12 роти, а 9 и 10 роти въ дружинна поддръжка и трета штурмова колона — IV-а дружина съ бойна

часть 15 и 16 роти, а 13 и 14 роти и 1-й карт. взводъ въ дружинна подръжка. Преднитъ роти отъ бойната часть имаха изпратена напредъ верига отъ по два взвода, а задъ тѣхъ — работнически команди, съставени отъ подготвени пехотинци и пионери въоръжени съ ножици за рѣзане на тель, щитове, пироксилинови заряди, ръчни бомби, мортирки и бомби за тѣхъ.

Бѣше чудна мартенска нощъ! Меката лунна свѣтлина заливаше смѣлчалото се Одринско поле, което следъ нѣколко минути щѣше да заехи отъ адскиятъ вой на лютата борба. Призоваха Този, който е всемогущъ и всеведущъ, шепнейки името на Родината, Шипчанци поеха друмъ къмъ прославата на България. Тихо и безшумно трѣгнаха гжститѣ колони напредъ. Тъмнитѣ силуети въ тѣзи хубава сребърна нощъ бързо превалиха гребена на позицията и се насочиха къмъ мрачния и грозенъ Айвазъ Баба, чийто предни позиции трѣбваше да се взематъ преди зори. Колонитѣ пълзѣха, приближаваха се и ето 300 — 400 крачки вече ги делѣха отъ противника, който не подозираше, че страшниятъ български ножъ е тѣй близко. Цѣлитъ адски ужасъ, който на всѣка минута бѣше готовъ да ги обсипе съ нажеженъ металъ, бѣше спотаенъ въ мълчанието на нощта. Бѣше 4 часа и 30 минути. Звѣздитѣ една по една тихо гаснеха въ далечината. Хладенъ вѣтръ сегисъ-тогисъ подухваше и ободряваше настѣпващитѣ войни.

Първата щурмова колона. Изведнажъ бѣсенъ, отчаянъ пушеченъ трѣсъкъ посрещна храбрецитѣ отъ I дружина, които бѣха почти до неприятелскитѣ окопи. Не съ гръмъ отговориха тѣ, а съ страшното българско „ура“ и „напредъ на ножъ“, хвърляйки се къмъ телената мрежа, която скоро изнемогна подъ страшния напоръ на старопланинцитѣ. Нѣмайки търпение да дочакатъ телорѣзачитѣ, за да разрѣжатъ тельта, тѣ започнаха съ ржцѣ да вадятъ колове и съ брадви и лопати да сѣчатъ мрежата. Заднитѣ части пристигнаха и като пчели се налепиха на мрежата. А бѣсниятъ неприятелски огънь косеше. Умираха планинцитѣ, страшни разкъсани трупове овисваха на окървавената тель, и лютитѣ проклетия на агонизиращитѣ заглъхваха въ адскиятъ гръмъ. Нѣколко групи успѣха да преминатъ мрежата, следъ тѣхъ — и другитѣ; и скоро цѣлата дружина съ звѣрски викове се нахвърли като вихъръ върху обезумелия отъ страхъ противникъ, обрнатъ въ панически бѣгъ, оставилъ следъ себе си голѣми жертви. Тукъ паднаха отъ неприятеля около 100 души, и бѣха плѣнени 20-тина. Приследването на противника бѣше енергично. Следъ заемането на преднитѣ окопи дружината зае и батареята № 58. Когато ротитѣ излѣзоха на западниятъ склонъ на батареята за да гонятъ противника, от-

къмъ височината съ звездичка, северозападно отъ батареята, се откри силенъ огънь отъ страна на турцитѣ. Третя рота, която се движеше въ дѣсно отъ 1 рота, и 2 рота се нахвърлиха едновременно въ тая посока съ викъ „ура“ и заеха съ ножъ височината, като избиха голѣма часть отъ защитницитѣ ѝ. Останалитѣ избѣгаха по посока на Кушъ-тепе, приследвани отъ ротитѣ. Една часть отъ турцитѣ избѣгаха къмъ Айджиолу, а другата — къмъ Айвазъ Баба. Часть отъ 1 и 4 роти приследваха тѣзи, които отстъпваха къмъ Айджиолу, а останалата часть отъ сжщитѣ роти, заедно съ 2 и 3 роти гонѣха по петитѣ отстъпващитѣ части къмъ Айвазъ-Баба. Дружината запади червени фенери и свѣтящи бомбички, което означаваше, че предната вражеска позиция е превзета, за да почне нашата артилерия да обстрелва фортовата линия. Когато ротитѣ, съ картечния взводъ между тѣхъ, къмъ 5 1/2 часа заеха височината Кушъ-тепе, въ това време дружинитѣ отъ 56 полкъ, които трѣбваше да съдействатъ за завладяването на предната неприятелска позиция отъ къмъ северъ, откриха огънь отъ с. Хасанъ Ага по окопитѣ на Кушъ-тепе, заети вече отъ ротитѣ на I дружина. Въ сжщото време се откри и силенъ артилерийски огънь отъ къмъ Ташъ табия по дружината. Тѣзи два огъня станаха причина дружината да залегне въ окопитѣ на Кушъ-тепе и да спре настѣпването си къмъ Айвазъ Баба, за който се предполагаше, че е изпразненъ. За да се прекрати огънѣтъ на 56 полкъ, както и този на артилерията, вдигнаха се всички цвѣтни флагове, войницитѣ викаха „ура“, обаче всичко бѣше напраздно. Едва когато нашитѣ войници отидоха устно да съобщатъ, че Кушъ-тепе е въ наши ржце, чакъ тогава 56 полкъ и артилерията спрѣха стрелбата си. Причината на тѣзи печална случка се дължи: 1) на бързината съ която полкѣтъ извърши щурма; 2) че 56 полкъ бѣше трѣгналъ много късно за атака — 4:30 часа и 3) че изпратенитѣ отъ 56 полкъ патрули за връзка бѣха останали назадъ за да чакатъ трѣгването на дружинитѣ си.

Къмъ 7 часа турцитѣ откриха непрекъснатъ силенъ артилерийски шрапнеленъ и гранатенъ огънь отъ батареитѣ на северъ и на югъ отъ форта Айджиолу и Ташъ табия по окопитѣ на Кушъ-тепе, кждето бѣше спрѣла дружината. Къмъ 10 часа командирѣтъ на дружината майоръ Бойдевъ бѣше контузенъ въ кръста отъ избухването на фугасенъ снарядъ, поради което предаде командването на дружината на капитанъ Златаревъ.

Втората щурмова колона. — III дружина, щомъ премина Кумъ-дере, бѣше забелѣзана отъ турцитѣ, които я обсипаха съ ураганенъ огънь. Безъ да обръща внимание на последния, тя смѣло настѣпи напредъ, премина телената мре-

жа като ѝ измъкна слабитѣ и разклатени колове, безъ да дочака да бѣде изрѣзана отъ работническитѣ команди и съ викъ „ура“ се нахвърли на преднитѣ окопи предъ групата укрепления на Маслака. Това бѣха сѣкашъ не хора, а титани, които нищо не можеше да спре. Турцитѣ не дочакаха удара и обърнаха на бѣгъ, приследвани отъ дружината. Следъ завладяването на преднитѣ окопи, тя настѣпи къмъ укрепленieto на Маслака и батарея № 59, кждето намѣри изоставени 2 неприятелски орджия и ракли пълни съ снаряди. По пътя на настѣпването си тя намѣри още 2 други изоставени неприятелски с. с. орджия отъ голѣмъ калибъръ. При позицията на последнитѣ дружината спрѣ, за да приведе въ редъ ротитѣ си, защото размѣсването на войницитѣ бѣ голѣмо. Спиранieto се наложи още и за това, че дружината бѣше излѣзла доста напредъ (на около 700 крачки отъ Маслака и на 1000 крачки отъ Малъ-тепе). На това мѣсто тя се окопа и прекара цѣлия день обстрелвана отъ силенъ артилерийски и пушенъ огънь.

Третията щурмова колона — IV дружина бързо настѣпи точно въ 4 часа при абсолютна тишина къмъ дадения ѝ обектъ; незабѣлѣзана отъ противника достигна телената мрежа. Тръскаво заработиха тука юнацитѣ освѣтени отъ ясниятѣ лъчи на луната, която спокойно се носѣше по безоблачното небе. Едѣръ потъ обливаше почернѣлитѣ отъ барутниятѣ димъ лица. Въ мигъ коловетѣ бѣха извадени и мрежата вражески окопи. Тамъ 13 рота залови 30 войника съ единъ офицеръ. Дружината, безъ да се забави, енергично настѣпи напредъ и мина презъ батареитѣ № 59 и 60, кждето намѣри 4 орджия съ пълни ракли неизползвани отъ турцитѣ. Къмъ 5 ч. и 15 минути, тя достигна третия гребенъ северозападно отъ Малъ-тепе. Още не бѣше се разсъмвало, когато усиленa стрелба се понесе по посока на Родопци. Тѣ бѣха останали назадъ въ лѣво. Понеже не можеше да се види какви неприятелски части има срещу Родопци и до кжде тѣ сж стигнали, за да се избѣгне всѣкакво случайно нападане на дружината отъ къмъ лѣвия флангъ, тя остави 14 и 16 роти въ отстъпъ на втория гребенъ, а 13 и 15 роти и кар. взводъ заеха позиция на самия гребенъ, на който имъ бѣше заповѣдано да се окопаятъ. На размѣсване турцитѣ откриха силенъ артилерийски огънь, който продължи цѣлия день, вследствие на което и ротитѣ не можаха повече да напреднатъ.

Полковата подрѣзка — II дружина следваше I дружина. Когато тази последната зае неприятелскитѣ окопи, между ротитѣ се образува незаето пространство, което се запълни съ три роти отъ II дружина. Тѣ продължиха настѣпването и заеха позиция между I и III дружини, кждето престояха до по-

лучаването на заповѣдта за щурмуване на форта Айвазъ Баба.

Въ 6 $\frac{1}{2}$ часа командирѣтъ на полка по телефона донесе на командира на бригадата: „Възложената на полка задача е изпълнена блѣскаво и славно. Щурмовитѣ колони макаръ и открити отъ противника и обстрелвани съ силенъ пушенъ огънь, съ викъ „на ножъ“ и грѣмогласно „ура“ се хвърлиха на врага, изгониха го изъ окопитѣ му, а тѣзи, които не успѣха да избѣгатъ, намѣриха смъртта си задъ тѣхъ. Въ пленъ сж взети 8 орджия съ пълни зарядни ракли, 2 картечници, около 60 души пленници съ единъ офицеръ.“

Къмъ 7 часа командира на бригадата предаде по телефона на командира на полка, че командующия армията, началникѣтъ на сектора и той отъ душа и сърце поздравляватъ Шипченци съ блѣскавото изпълнение на възложената имъ задача.

6. Действията на артилерията.

Веднага следъ завладяването на преднитѣ неприятелски позиции, две батареи отъ гаубичното отдѣление на майоръ Каблешковъ и всички обсадни батареи откриха силенъ огънь по фортовия поясъ, а 2 полско артилерийско отдѣление отъ 8 артилерийски полкъ настѣпи за заемане позиция на превзетата неприятелска такава.

Настѣпването се извърши подъ най-силенъ фронталенъ и крѣстосанъ пехотенъ и артилерийски огънь отъ Сапунджиларъ и фортоветѣ Айвазъ Баба и Айджиолу и батареитѣ около тѣхъ. Къмъ 5 часа батареитѣ заеха опредѣлената имъ позиция задъ укрепления на Маслака. Отъ тамъ тѣ откриха огънь по отстъпващитѣ части къмъ фортоветѣ Айвазъ Баба, Айджиолу, Кестенликъ и на югъ. Следъ като 2/8 артилерийско отдѣление откри огънь, полското 12 с. м. гаубично отдѣление на майоръ Каблешковъ по ешелонно настѣпи и зае позиция въ долѣтъ западно отъ Бааларъ Сжрта и къмъ 7 $\frac{1}{2}$ — 8 часа откри огънь по батареитѣ около Айджиолу и Кестенликъ. Къмъ 11 часа на позицията на 2/8 с. с. отдѣление пристигна отдѣлението на майоръ Друмевъ отъ 5 артилерийски полкъ, което зае позиция около позицията на горното отдѣление. Въ 5 $\frac{1}{2}$ часа обсаднитѣ батареи бѣха открили по фортовата линия огънь, който трая до 10 часа. На този огънь турцитѣ отговориха съ силенъ артилерийски и пушенъ такъвъ отъ цѣлата фортова линия. Въ този дзубой нашата артилерия наддѣля и застави турската по фортоветѣ Айвазъ Баба и Айджиолу да замлъкне, съ което даде възможност на щурмующитѣ колони да се утвърдятъ на заетитѣ позиции. Къмъ 7 часа неприятелската пехота биде заставена да очисти цѣлото пространство до фортовата линия. Батаре-

итъ обаче отъ фортоветъ Топъ Йолу и Илдъзъ нереспектирани отъ нашитъ тежки батареи срещу тѣхъ, продължаваха да обстрелватъ разположението въ флангъ почти презъ цѣлия день. Отъ този огънь пострадаха: II дружина отъ 10 Родопски полкъ, 2 с. с. отдѣление и III дружина отъ полка. Отъ строя излѣзоха само отъ III дружина убити: 1 фелдфебелъ и 10 войници, и ранени—2 ротни командири, 1 офицерски кандидатъ и 136 войника.

Подъ този огънь полкътъ престоа цѣлия день на завладената предня неприятелска позиция.

7. Атаката на форта Айвазъ Баба.

(Скица № 6)

Лесното завладяване на преднитъ неприятелски позиции и замълчаването на всички неприятелски батареи следъ една кжса бомбардировка не можеше да доведе до друго заключение, освенъ че атаката трѣбва да се продължи къмъ фортовия поясъ преди противникътъ да се е опомнилъ.

Къмъ 9 часа командирътъ на полка бѣше запитанъ отъ командира на бригадата сега ли да се произведе атаката на Айвазъ Баба, или презъ нощта.

Командирътъ на полка изказа мнение, че ако атаката се произведе презъ нощта ще се даде възможностъ на противника да използва последната, като прехвърли повече сили къмъ фортоветъ Айджиолу и Айвазъ Баба и тогава щурмовитъ колони ще срещнатъ по-големо съпротивление. Ето защо атаката да се произведе презъ деня. Следъ удобното мнение на командира на полка, шото атаката да се произведе презъ деня, къмъ 10 часа последва заповѣдь отъ бригадата, съ следното съдържание: На нашитъ войски отъ Източниятъ секторъ се заповѣдва да атакуватъ фортовия поясъ. На бригадата, къмъ която сж придадени 53 полкъ и едно с. с. отдѣление, се заповѣдва да атакува Айвазъ Баба — Айджиолу, като за главенъ обектъ се има Айвазъ Баба. 10-и Родопски полкъ, съ 3 дружини и една дружина отъ 53 полкъ — всичко 4 дружини, ще атакува форта Айджиолу и батареитъ 41 и 42. На 23 Шипченски полкъ, съ 4 дружини, две дружини отъ 53 полкъ и една дружина отъ 10 Родопски полкъ — всичко 7 дружини, се заповѣдва да атакува форта Айвазъ Баба до батарея № 41 изключена. На атаката на 23 полкъ ще съдействатъ войскитъ на първия бригаденъ участъкъ, които ще атакуватъ отъ северъ Айвазъ-Баба и Ташъ-Табия. Артилерията — полското и гаубичното отдѣление — ще съсредоточатъ огъня си по обекта на 10 Родопски полкъ, а обсадната батарея — по обекта на 23 полкъ. Атаката ще се предприеме следъ ефикасна артилерийска подготовка, за което ще се заповѣда допълнително. До где-

то трае артилерийската подготовка частитъ да си подготвятъ щурмовитъ колони и пионерни команди. Следъ настъпването всички батареи ще пренесатъ огъня си задъ фортовия поясъ за възпрепятстване на неприятелскитъ резерви.

Така на 2/8 бригада се падна най-тежката задача както при атаката на преднитъ позиции, така и при тая на самата крепостъ.

За изпълнение на горната заповѣдь по бригадата, съ заповѣдь по полка въ 12 часа се заповѣда:

Капитанъ Златаревъ — I дружина, съ две картечници и 45 души телорѣзачи, да атакува форта Айвазъ Баба отъ изтокъ и югъ. Да заеме изходно положение и да организира първа щурмова колона, като влѣзе въ тѣсна връзка съ 56 полкъ.

2) Майоръ Семовъ — II дружина, съ 30 души телорѣзачи и бомбиери, да атакува батарея № 40, да заеме изходно положение и да организира втора щурмова колона.

3) Подполковникъ Маневъ — IV дружина, съ две картечници, 45 души телорезачи и бомбиери, да атакува батарея № 40-а. Да заеме изходно положение и да организира трета щурмова колона.

4) Полкова поддръжка — III дружина отъ полка — да следва непосредствено задъ лѣвата щурмова колона, като насочи удара си въ тилъ на обективитъ дадени на щурмовитъ колони. I дружина отъ Родопския полкъ, 3 и 4-а друж. отъ 53 полкъ — да се съсредоточатъ въ долината юго-източно отъ Кушъ-тепе.

5) До гдето трае артилерийската подготовка дружинитъ да бждатъ по мѣстата си и да подготвятъ щурмовитъ колони и пионернитъ команди.

6) Превързочния пунктъ остава на сжщото мѣсто задъ редутъ № 24.

7) Командирътъ на полка ще се намира на позицията около Кушъ-тепе.

6. Артилерийската подготовка на атаката.

Бомбардировката на фортоветъ започна въ 12 часа и 45 минути. Три 15 см. гаубични батареи откриха огънь по Айвазъ Баба и батарея № 40, а една по форта Айджиолу. Отъ дългитъ батареи три 12 см. Д/30 бѣха назначени да стрелятъ по форта Айджиолу, а една 12 см. Д/30 — да наблюдава батареитъ въ междината Айджиолу — Кестенликъ и по на югъ. На 15 см. Д/30 батарея се възложи да наблюдава неприятелскитъ батареи на югъ отъ Илдъзъ. На 12 см. полски гаубици и на 2 полско отдѣление се възложи бомбардировката на форта Айджиолу. Къмъ тѣзи отдѣления се присъедини отдѣлението на майоръ Друмевъ, което откри огънь съ една ба-

тарей по Айвазъ Баба, друга — по Айджиолу, а съ трета — по новото укрепление източно отъ Айвазъ Баба. 12 см. гаубично-отдѣление най-напредъ откри огънь съ тритѣ си батареи по батареитѣ на фортовата линия на югъ отъ Айджиолу, а по-късно пренесе огъня по фортоветѣ на Айджиолу и Айвазъ Баба.

9. Дневна атака на крепостта 12 Мартъ

12 Мартъ, началото на великата епопея — щурмуването на Одринъ!

Шипченци стояха въ очакване, залѣгнали въ окопитѣ подъ смъртоносния огънь на противника, готови за новъ смѣлъ, нечуванъ подвигъ. Леко облѣхвани отъ нежния лѣхъ на пролѣтѣта, тѣ бѣха загледани въ крайната тѣхна цѣль — гордия Айвазъ баба, що криеше задъ можщи плещи старо-престолния градъ — мечтата на толкова зимни дни. А тамъ, далеко на хоризонта, прибулени отъ лека мѣгла, се очертаваха четиритѣ минарета на величествения паметникъ — храмъ на Султанъ Селимъ, които като призрачни видения примамваха обсадницитѣ въ своитѣ смъртоносни прегръдки.

Бомбардировката бѣше въ своя вихъръ. Полето чезнѣше, разкъсвано отъ тежкитѣ фугаси, гранати и шрапнели. Не се чуваха повече отдѣлни изстрели; това бѣше бучение и кѣнтежъ на единъ огненъ водопадъ. Земя и въздухъ кѣнтѣха и треперѣха непрестанно. Страшнитѣ взривове, адския гръмъ и непрекъснатото бучение на нашитѣ и турски орждия се сливаха въ ужасенъ вой — прелюдията на победната пѣсенъ, що следъ день заехтѣ за извършенъ подвигъ отъ единъ малъкъ, но героиченъ народъ, който показва предъ свѣта за колко свѣтло и тежко жертвоприношение е способенъ.

Бѣше 13 часа и 15 минути. Повелята за кървавия бой дойде: „Въ 13 часа и 30 минути крепостта ще бѣде атакувана отъ всички сектори. Частитѣ отъ бригадата ще действуватъ споредъ заповѣдта, която е получена. Да се напомни на всички войници, че отъ успѣха на атаката зависи цѣлата война. Великиятъ моментъ настана. Шипченци знаеха, че трѣбва да поднесатъ на Родината победа непозната на цѣлия свѣтъ досега; тѣ трѣбва да превзематъ Айвазъ Баба и да отворятъ вратитѣ на желѣзната крепостъ. Напредъ! И изъ подъ разкъсаната земя изкочиха стотици хора и се впуснаха по посока къмъ форта.

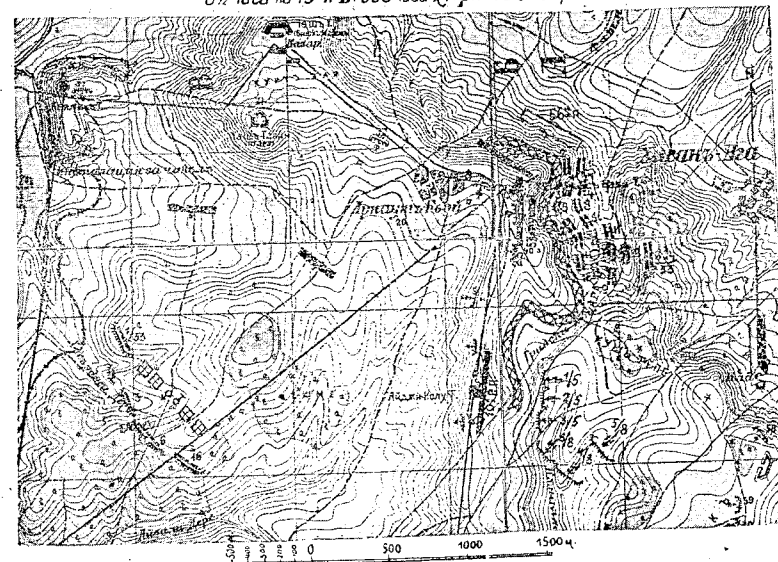
Въ червени пламъци потъваха небесата, врѣще, разкъсваше се земята въ страшни стенания. Вървѣха редицитѣ смѣли и жестоки въ стихиятъ устремъ всредъ гейзери отъ буци прѣстъ, камъни, димъ прахъ и огънь. Живитѣ бойци, удесеторили своитѣ сили, за да замѣстятъ падналитѣ си другари, вървѣха напредъ. Айвазъ Баба трѣбва да бѣде тѣхенъ съ

цѣната дори на тѣхната кръвъ и тѣхния животъ. Колонитѣ успѣха да достигнатъ: (Скица № 6).

Първа щурмова колона — I дружина съ 2 и 3 роти и 2 картеченъ взводъ между тѣхъ — на северъ по склона на Кушъ-Тепе срещу Айвазъ Баба, а 1 и 4 роти — въ турскитѣ окопи северно отъ Кушъ-Тепе — въ дружинна подрѣжка.

№ 6

Бойното разположение на полка: А: презъ нощта срещу 13-и Мартъ. Б: на Айвазъ Баба въ 6 1/2 часа на 13-и и В: въ 8 часа сутринта въ Одринъ

Втора щурмова колона — II дружина — можа къмъ 17 часа да се съсредоточи и да заеме съ 6 и 8 роти въ верига гребена северно отъ Кушъ-Тепе, южно отъ I дружина, а 5 и 7 роти — въ турскитѣ окопи по Кушъ-тепе въ дружинна подрѣжка.

Трета щурмова колона — IV дружина — съ 13 и 14 роти съ 1 картеченъ взводъ зае западнитѣ склонове на Кушъ-тепе въ лѣво отъ веригитѣ на II дружина, а 15 и 16 роти на юго-изтокъ по склона на сѣщото тепе въ дружинна подрѣжка.

III дружина, която бѣше въ полкова подрѣжка, на мръкване се премѣсти въ долината задъ Кушъ-тепе.

I дружина отъ 10 Родопски полкъ, III и IV дружини отъ 53 полкъ — полкова подрѣжка — останаха на своитѣ мѣста, задъ височината на югоизтокъ отъ Кушъ-тепе.

Убийствениятъ артилерийски, картеченъ и пушеченъ огънь по цѣлата фортова линия непреставаше. По-късно ба-

тарейтѣ отъ Айджиолу и АйвазъБаба, залпово обстрелвани отъ нашитѣ обсади батареи, замлъкнаха; обаче тия на югъ отъ Айджиолу, понеже никой не настъпи срещу тѣхъ, продължаваха съ бѣсна интензивностъ да обсипватъ шурмовитѣ колони на Родопци и Шипченци. На запитванията на командира на 10 Родопски полкъ, защо 32 Загорски полкъ, който действуваше въ лѣво отъ Родопци, не настъпва, командирѣтъ на сѣщия полкъ отговори, че задачата на полка за сега е да се задържи на заетата позиция и ако му се удаде, да заеме единъ отъ фортоветѣ. И тъй, когато на Шипчанци и Родопци имъ бѣше заповѣдано да настъпватъ и когато отъ бригадата постоянно запитваха по телефона до къде сѣ стигнали атакуващитѣ колони и защо не напредватъ бърже, другитѣ полкове на югъ отъ бригадата не мърдаха отъ своитѣ позиции и съ това даваха възможностъ на противника да съсредоточи своя огънь по шурмовитѣ колони и да попречи на бързото имъ настъпване. По-късно настъпниха и тѣзи части, обаче момента бѣше вече пропуснатъ, защото къмъ 17 часа турцитѣ съ около 1 полкъ наново заеха фортоветѣ Айджиолу и АйвазъБаба. Деньтъ преваляше. Колонитѣ останали на заетитѣ позиции, се топѣха подъ страшния огънь. Къмъ 18 часа се получи заповѣдъ по телефона отъ бригадата, да се преустанови настъпването до като се стъмни. Тѣзи заповѣдъ се предаде на дружинитѣ, които бѣха достигнали до седловината между Кара Баиръ и Кушъ-тепе и северно и южно отъ нея. Въ 18 часа по телефона отъ бригадата се предаде: „Атаката ще се произведе щомъ изгрѣе луната. Тя ще бѣде предшествувана отъ вихровъ артилерийски огънь въ продължение на 15 минути, следъ което ще има 10 минути пауза, която ще послужи като сигналъ за общо настъпване. Следъ тръгването на частитѣ артилерията ще продължи стрелбата по-рѣдко и когато веригитѣ се приближатъ до телената мрежа, огънятъ ще бѣде пренесенъ въ тила на позицията. Полскитѣ батареи да бждатъ готови да настъпятъ и увенчаятъ неприятелската позиция, следъ заемаването ѝ. До изгрева на луната войницитѣ да се нахранятъ, патронитѣ да се попълнятъ и шурмовитѣ колони да формиратъ работнически команди. Къмъ 10 Родопски полкъ да се придаде дружината отъ сѣщия полкъ, която се намира въ полкова подрѣзка на 23 полкъ“. Тѣзи заповѣдъ, обявена съ заповѣдъ по полка, бѣше изпратена за изпълнение на дружиннитѣ командири съ ординарци, които вследствие силния огънь чакъ следъ полунощъ можаха да я предадатъ.

10. Нощната атака на форта Айвазъ Баба — 13 Мартъ.

Нощта бѣше настъпила, нощъ страшна злокобна, а въ сѣщото време и феерична. Защото това бѣше убийствената

илиминация надъ Одринското поле, що предшествуваше утрешното тържество. Бенгалскитѣ огънове, фойерверкитѣ на смъртоноснитѣ шрапнели и гранати, въ чийто адски трѣсъкъ заглъхваха човѣшки предсмъртни стонове, освѣтляваха за мигъ нерадостни зрелища — желѣзо, димяща кръвъ, разкъсано месо. Дъждъ отъ блокове, камъни и желѣзо валѣше непрестанно. Страшната фигура на смъртта се бѣше надвесила надъ форта и поглъщаше своитѣ жертви. А надъ главитѣ хилядитѣ гранати пѣха своята пълкена пѣсень.

Подготовителната артилерийска вихрова кононада, бѣше къмъ края си. 1 часѣтъ на 13 Мартъ. Свѣтла, славна дата въ историята на полка и въ тая на армията ни! Не спали и не яли два дни, съ трескави очи, забравили себе си, Шипченци брояха минутитѣ, що ги дѣляха отъ последния моментъ. Последната минута изтичаше, кононадата затихна, за да даде мѣсто на паузата — сигналъ за настъпване. Часѣтъ бѣше 1 и 15. Луната гордо и величествено се показва на горящия хоризонтъ, изплувала леко изъ задъ изпречилъ се предъ нея облакъ. Съ новъ по-силенъ блѣсъкъ заливаше тя тъмнитѣ човѣшки маси, които се промѣкваха вече презъ желѣзната огнена стена на турския огънь, сякашъ благославяше усилията на единъ малкъ народъ и титанъ, повелъ борба въ името на правдата и истината.

Понеслитѣ се шурмови колони достигаха: първата колона до подножието на височината — форта АйвазъБаба; обстрелвана силно, тя залегна до телената мрежа, кждето остана. Втората колона настъпи за обекта си и достигна телената мрежа срещу батарея № 40. И тя, обстрелвана както първата, залегна до телената мрежа. Третата шурмова колона подъ убийствения пехотенъ и артилерийски огънь достигна сѣщо телената мрежа и тамъ спре поради голѣми загуби. (Скица № 6). Часовѣтъ летѣха, резултати — слаби, а загуби — огромни. Бѣше 2 часа вече. Дружинитѣ залегнаха предъ телената мрежа въ подножието на АйвазъБаба, на единъ 25 градусовъ склонъ, се топѣха отъ силния убийственъ неприятелски огънь. Нѣколко пѣти се хвърляха Шипченци напредъ подъ куршумния и шрапнеленъ дъждъ. Режеха тѣ здравата телъ, що окървяваше мжж-ки ржце; напѣгваха сетни сили да направятъ брешъ въ мрежата, но отпора бѣше лютъ. Бенгалскитѣ огънове, ясната лунна нощъ разкриваха на неприятеля отчаянитѣ имъ усилия. Залпъ следъ залпъ, фугасъ следъ фугасъ се изсипваха върху морнитѣ бойци. Въ твърде късо време полкътъ загуби около 1/4 отъ състава си, почти цѣлата работническа команда и по-голѣмата частъ отъ началствующитѣ лица, а именно: 10 ротни командири, 4 младши офицери и повече отъ 800 долни чиновѣ бѣха вече вънъ отъ строя. Духътъ започна да отпада.

По-малодушните напускаха редовете и заедно с ранените отстъпваха назад.

Времето напредваше, минутите вървяха, следваха твоя безкраен път, а командирът на полка нищо не знаеше за положението на дружините. Защото телефонните жици бяха изпокжани от барабания огън, що режеше и убиваше, надзорниците смъртно ранявани или разкъсвани не можеха да свържат жиците, изпратените ординарци биваха избивани. Артилерийският и пушечен огън от двете страни беше в силата си. От бригадата постоянно исках сведения. Половина час след полунощ, срещу 13 март, когато командирът на полка тръгна да отиде при полка си, получи направо от началника на сектора генерал Вазов Г. заповед да застане на чело на полка и го поведе в атака. Това командирът на полка щеше да го направи още през деня, ако не бяха му заповѣдали от бригадата да разпорежда с цялата бригадна поддръжка, цѣлият 53 полк и 2 артилерийско отделение и да указва целите на началника на Шуменския крепостен батальон, който беше свързан с телефона на полка. Това обстоятелство го приковаваше на наблюдателния пункт в картения окоп, югозападно от редут № 24, и по такъв начин го лишаваше от свобода на действие.

След получената заповед командирът на полка с няколко ординарци напусна наблюдателния си пункт и замина при полка си. По пътя срещаше много ранени войници, между които имаше и здрави; ранените отправяше към превързочния пункт, а здравите задържаше при себе си. Близко до Куш-тепе пресрещна I дружина от 10 Родопски полк, която отиваше при полка си. На източния склон на Куш-тепе намѣри III дружина от полка; трите роти от нея изпрати за усиление лѣвата шурмова колона — IV дружина. На ю.-източния склон на Куш-тепе намѣри III и IV дружина от 53 полк. На старшия дружинен командир заповѣда веднага да изпрати по една рота за подкрепа на всяка шурмова колона, като останалите 5 роти останат за поддръжка на полка. След тия направени разпореждания той се отправи към окопите; в един от тях намѣри 6 рота от полка, като поддръжка на II дружина. Към 2 1/2 часа през нощта в този окоп той събра дружинните командири, от които узна, че въ изпълнение заповѣдта по полка, тѣ на няколко пъти сѣ опитвали да атакуват обектите си и заели следното положение:

I дружина в 1 часа и 15 м. настѣпила и достигнала до телената мрежа предъ Айваз Баба, но посрещната от силен пехотен и картечен огън от окопите и артилерийски такъв от форта, се спрѣла предъ мрежата без да може да напредне, защото телорѣзачите и всички, които се опи-

тали да я разрушат, бивали избивани. Почти половината от войниците сѣ ранени и на върволица отивали към Куш-Тепе за превързочния пункт.

II дружина въ сѣщия час настѣпила и достигнала до телената мрежа въ подножието на батарея № 40 и тамъ спрѣла обстрелвана с силен пушечен и картечен огън, който не е можал да бѣде задавен от огъня на веригите за да се даде възможност на телорѣзачите да направят прелези въ мрежата. Освенъ свѣтлата лунна нощ, дружината е била освѣтявана от противника с бенгалски огън и силно обстрелвана от залегналата предъ нея вражеска верига. ротите пострадала, много офицери и войници излѣзли от строя, убити и ранени. Духът на войниците се разколебалъ още повече, че страдали от адски артилерийски фронтален и флангов огън.

IV дружина настѣпала едновременно с другите колони, но забележана от турците поради свѣтлата лунна нощ, била сѣщо обсипана с силен артилерийски и пушечен огън, който нанесал голѣми загуби на ротите. Към 2 часа тя приближила до телената мрежа въ подножието на батарея № 40-а, но освѣтлявана с бенгалски огън, била обстреляна с още по-силен огън, който разколебалъ войниците. Група леко ранени, между които и здрави, тръгнали назад към превързочния пункт, 13, 15 и 16 роти останали без командири, много взводни и трима фелдфебели били ранени и убити.

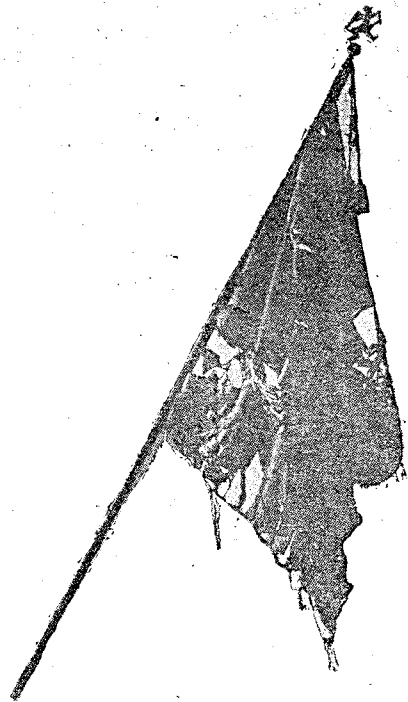
III дружина, полкова поддръжка, ешалонирана въ долината на Куш-тепе задъ IV дружина.

III и IV дружини от 53 полк въ долината югоизточно задъ Куш-Тепе.

Картечната рота: 2 взводъ с IV дружина въ втора линия спрѣл на югозападния край на Кара-Баиръ, а първия взводъ с I дружина заелъ позиция на Кара-Баиръ, откъдето открил огън по редута югозападно от Айваз Баба, за да поддържа настѣпването на шурмовата колона.

От направения доклад на дружинните командири ставаше ясно, че положението на полка въобще беше критическо. Противникът продължаваше с още по-голѣм жар да обстрелва шурмовите колони, както с фронтален, тъй и с флангов пушечен, картечен и артилерийски огън. Въ заключение Шипченци бѣха изморени, разколебани, намиращи се предъ прага на катастрофата. Но не! Тѣ не трѣбва да запетнатъ своето славно име, завещано им от великите титани-бранници на Шипка. На тяхното знаме има мѣсто само за слава и лаври. При това неблагоприятно положение командирът на полка заповѣда възложената задача на полка да бѣде изпълнена с чест, въпреки лошото положение на колоните. Следъ това заповѣда на дружинните командири да си отидат при дружините, за да ги приведатъ въ редъ,

да ободрят войниците и да се задържат тамъ, гдето сж достигнали. Отстъпилитъ войници да се събератъ задъ Кара-Баиръ и Кушъ-Тепе. Съобщитъ имъ, че къмъ всѣка щурмова колона въ подкрепа е изпратена по една рота отъ III дружина на 53 полкъ.

Полковата святиня

II. Превземането на Айвазъ Баба.

Положението продължаваше да бжде мрачно. Жестокия артилерийски, пушеченъ и картеченъ огънь не преставаше нито за минута. Тръсъкътъ на орждията продължаваше да се носи изъ въздуха. Бучеше земята и адски огнени стълбове се издигаха къмъ небесата. Нощта превалише, започна да се разсъмва. Бавно се очертаваше всичко съ безформенитъ контури на утрения здрачъ. Земя и хора изглеждаха, като че ли изкачатъ постепенно изъ нѣкакъвъ тъменъ хаосъ, Свѣтлината растеше. Тъмна еднообразна почва се разтилаше розорана отъ гранатитъ, била нѣкога цвѣтущи градини и села, а сега мъртва безформена пустиня, безъ никакво животно или растение. Само пушекътъ и огънятъ на прѣска-

щитъ се гранати танцуваха отъ горе й. Шипченци бѣха още предъ телената мрежа. Къмъ 4 часа командирътъ на полка предаде на ординареца на началника сектора ротмистръ Тодоровъ, въ отговоръ на неговата заповѣдъ, че атаката тази нощъ ще се извърши, когато далече нейде на югъ отъ къмъ Маслака се чу „ура“, което обърна вниманието му. Идеше въ трѣсъ една батарея. Той веднага схвана момента, бързо изпрати подпоручикъ Цанковъ отъ 53 полкъ, който бѣше при него за свръзка, да предаде на полковата подрѣзка — IV дружина отъ 53 полкъ, да трѣгне следъ настѣпващитъ Шипченци. Следъ това, съ групата войници отъ разни роти, събрани около него, посочвайки имъ Айвазъ-Баба, съ викъ „ура“, „да живѣе България“ и „напредъ на ножъ“ подъ градъ отъ куршуми ги поведе следъ себе си. Когато се надвеси надъ долината между Кушъ-Тепе и Кара-Баиръ кждето бѣше 12 рота съ знамето, заповѣда да го развѣятъ и изнесатъ напредъ, а музиката да засвири „Шуми Марица.“ Колонитъ дочули задъ себе си мощното съживяващо българско „ура“, обърнаха се назадъ и видѣха своя командиръ, повелъ събранитъ войници и знаменната рота, летящъ подъ звучитъ на „Шуми Марица“ наредъ съ развѣното разкъсано знаме. И въ мигъ, о чудо! Заспалиятъ огънь въ очитъ проблесна, озариха се до скоро посърналитъ лица отъ сладката усмивка на победата и Шипченци победили смъртта подобно на лѣвоуе литнаха следъ своя вдѣхновителъ. Нахвърлиха се върху телената мрежа съ победното „ура“ и „да живѣе България“, тая България, която лудо обичаха и за която съ готовност поднасяха живота си, сѣчеха мрежата кой съ каквото можеше. И носѣха се на крилата на победата, упоени отъ нечута слава, нечувствайки прѣпятствия по стрѣмнината, която възкачваха, тѣ смятаха всичко, що се пречеше по начертания тѣмъ пѣтъ къмъ прославата. Отчаяниятъ неприятелъ правеше последни гърчения въ своята агония, но бѣснитъ викове на героитъ заглушаваха всичко. Неудържими подъ полковото знаме и звучитъ на „Шуми Марица“ тѣ тичаха следъ своя вожда напредъ и първи забиха на Айвазъ Баба въ 6 часа сутринята своето покрито съ лаври знаме. Подрѣзката на Шипченци IV дружина отъ 53 полкъ се показа между Кушъ-Тепе и Кара-Баиръ въ момента, когато полкътъ се понесе въ атака на форта.

Одринъ падна! Усмиваща се презъ сълзи, майката Родина се наведе и надари съ цѣлувка по челата своитъ бранници.

Нѣмѣеше Одринското поле, зловещо декорирано отъ сгърченитъ трупове на бранниците. Адския трѣсъкъ отстъпи мѣсто на победното българско „ура“, що ехтѣше по заетитъ фортове. Упоени отъ радостъ лица се усмихваха, сѣрца

препълнени с гордост туптѣха, виждайки великото дѣло вече въ ржцетѣ си.

Следъ превземането на Айвазъ-Баба, всички колони се насочиха къмъ батареитѣ № № 39 и 38, а следъ това — къмъ Ташъ-Табия; фортоветѣ и батареитѣ падаха единъ следъ другъ. Много защитници бѣха избити въ тѣхъ и много пленени. Неприятелътъ откри силенъ гранатенъ и шрапнеленъ огънь — последни предсмъртни усилия — по полка отъ Каикъ-Табия и отъ батареитѣ при казармитѣ югозападно отъ Каялъкъ-Табия. Освенъ този огънь, полкътъ трѣбваше да търпи и огъня на нашитѣ батареи отъ Северо-Източния фронтъ, чиито фугасни гранати започнаха да падатъ близо до колонитѣ, които слизаха къмъ града.

Трѣбваше да се изпращатъ подъ редъ петъ шесть души войници съ флагове, за да прекратятъ огъня. И действително, следъ половинъ часъ огъня престана, сжщо престана огъня и отъ Каикъ-Табия и отъ батареитѣ при казармитѣ. Въ 8 часа полкътъ бѣше събранъ на височината Чифте Чешме северно отъ града Одринъ, която се обгръща отъ Хасарджи-дере и Айвалж-дере. Туй разположение на полка се охраняваше отъ 3, 6 и 16 роти отъ полка и 1 — отъ 53 полкъ (Скица № 6).

Въ 8½ часа при командира на полка се доведоха отъ командира на 6 трота поручикъ Нейковъ, трима парламентѣори, изпратени отъ Шукри-паша да искатъ условията за предаването на крепостта. Единъ отъ тѣхъ — адютанта на началника на артилерията Еюбъ, се обърна къмъ командира на полка по френски и каза: „Нашето е вече свършено. Признаваме се за победени. Изпратени сме отъ страна на команданта на крепостта Шукри-паша да се явимъ при първия началникъ, който влиза въ града, за да искаме предложението за капитулацията на града, като се заповѣда на вашата артилерия да спре огъня и не стреля по града.“ При тия думи той посочи батареята около форта Айджиолу, която стреляше съ шрапнеленъ огънь по града. Командирътъ на полка му предложи следнитѣ условия, които той отбележа въ книжката за донесения, за да ги предаде на Шукри-паша:

1) Шукри-паша да заповеда веднага да се спре огъня отъ всички фортове по другитѣ сектори.

2) Да се издигнатъ бѣли флагове на всѣкжде по крепостта и града.

3) Всички войници да се събератъ по плацетѣ и сложатъ оружие и тогава отъ наша страна ще се прекрати огъня.

4) Коментанта на крепостта да се яви предъ нашия командантъ и му предаде крепостта.

Следъ това, заедно съ парламентѣора Еюбъ, командирътъ на полка изпрати поручикъ Нейкова да отидатъ при

Шукри-паша и го заведатъ при началника на сектора или при командващия II армия. Другитѣ двама парламентѣори задържа при себе си до завръщането на парламентѣора Еюбъ и поручикъ Нейковъ. И действително, огънятъ отъ всички фортове и отъ другитѣ сектори отъ страна на противника се прекрати и на всекжде по крепостта се явиха бѣли флагове. Къмъ 8—8½ часа турцитѣ почнаха да палятъ своитѣ барутни складове и казарми, които разтърсваха града и околността съ своитѣ взривове. Въ 9 часа по заповѣдъ отъ командира на бригадата отъ полка се изпрати една сборна дружина съ по една рота отъ 53 и 56 полкове начело съ музиката въ Одринъ, която къмъ 12½—1 часа се завърна. Въ 14 ч. и 30 м, полкътъ слезе отъ височината между дветѣ дерета и се разположи на бивакъ на северния край на града, източно отъ острова Сарай на р. Тунджа.

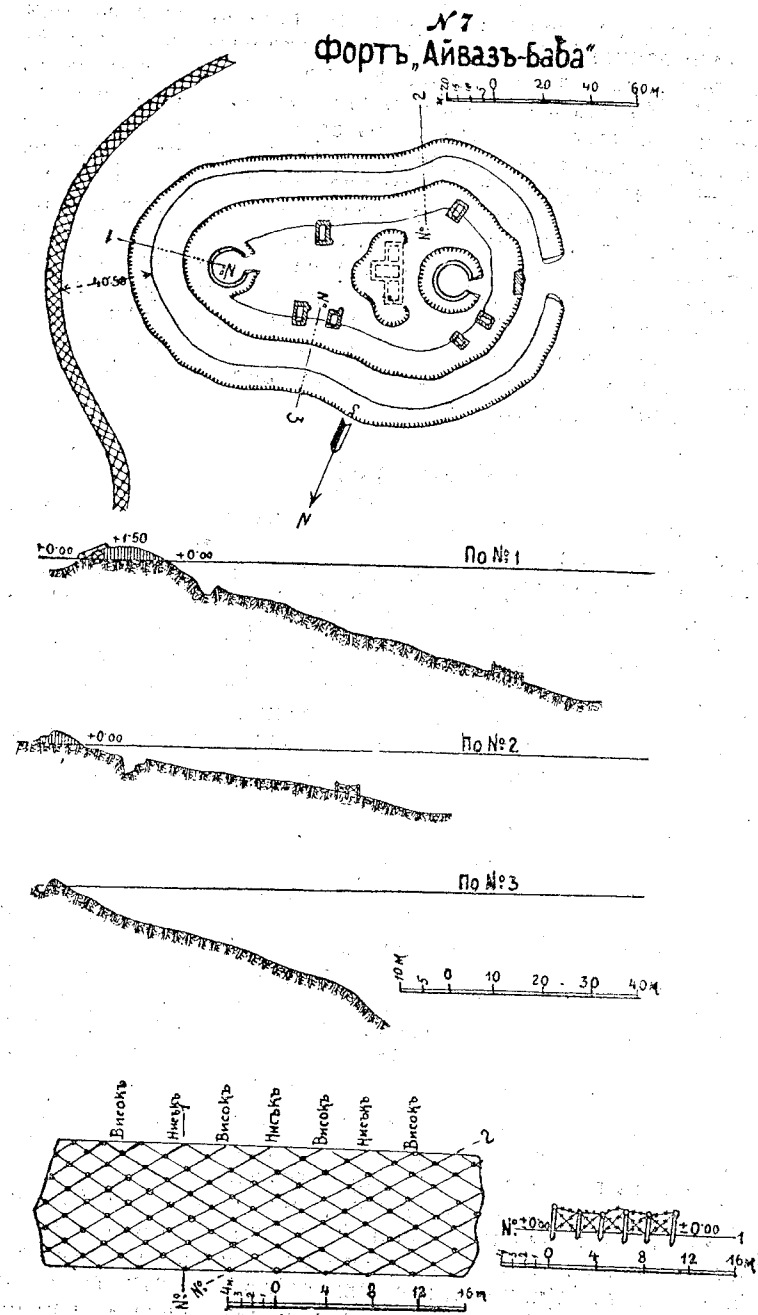
12. Взети трофеи.

Въ атаката на предната вражеска позиция, групата Маслака, батареитѣ № № 40 и 40-а, Айвазъ Баба, батареитѣ № № 39 и 38 и Ташъ-Табия, въобще презъ кждето полка мина, се взеха следующитѣ трофеи: 1) На Маслака — 6 орджия съ пълни зарядни ракли и 2 картечници. 2) Три знамена. 3) Въ батареитѣ № № 40 и 40-а — 6 орджия. 4) Въ батареитѣ № № 38 и 39 и Ташъ-Табия — 16 орджия отъ голѣмъ калибъръ на платформи и 1 голѣмъ здравъ прожекторъ. 5) Повече отъ 1000 пушки и много патрони и 2 лагера съ около 1000 чадъри. 6) Една артилерийска тржба № 13, намѣрена на наблюдателницата около Айвазъ Баба.

13. Загуби.

На 12 презъ деня, 13 презъ нощта и сутринята при атакитѣ на предната позиция и на Айвазъ Баба полкътъ даде голѣми и скжпи загуби; убити: двама фелфебели, осемъ подофицери и 124 ефрейтори и редници. Ранени: 19 офицери, 5 офицерски кандидати, 104 подофицери 1294 ефрейтори и редници и 105 безследно изчезнали долни чиновци. Изстреляни съ пушки и картечници 558,897 патрони.

На 14 мартъ следъ пладне полкътъ заедно съ всички части, взели участие въ действията на източния секторъ, бѣше построенъ въ сборенъ редъ при Янъкъ Кашлъж и поздравенъ отъ командующия втората армия генералъ-лейтенантъ Ивановъ Н. съ нечувания геройски подвигъ извършенъ при превземането на преднитѣ неприятелски позиции и Айвазъ Баба, съ който Шипченци зачудиха свѣта. Следъ това командующия армията най-сърдечно имъ изказа своята гореща

благодарност, като единствени виновници за падането на страшната крепост.

* * *

Датитъ 12 и 13 Мартъ ще останатъ паметни за България и армията, а най-вече за Шипченци, защото тѣмъ се падна високата чѣстъ да превзематъ ключа на Одринъ, страшния фортъ Айвазъ Баба и по такъвъ начинъ обезсмъртиха името си, което достойно носятъ. Съ своята храбростъ и любовъ къмъ Родината въ продължение на 28 часа Шипченци можахъ да превзематъ най-силния фортъ на Одринската крепостъ, Айвазъ Баба и да решатъ съдбата на крепостта, опората на турското могъщество, светимията на Османлиитъ; и съ това тѣ очудиха свѣта.

* * *

За своя геройски подвигъ — превземането на Одринъ, полкътъ бѣще поздравенъ съ следнитъ телеграми:

Командиру 23 Шипченски полкъ — Одринъ

Опоенъ отъ героизма на славния полкъ, героитъ на който сж тъй мили менъ, ме каратъ да поздравя Васъ, отлични пълководецо, съ славната победа. Шипченци, името на които се споменуваше като наследници на героитъ при Св. Никола, днесъ единички записаха най-славнитъ и свѣтли страници на освободителната война и чрезъ кръвта запечатиха върха на своята военна слава.

Поклонъ на всички здрави и загинали.

Казанлъшки архирейски намѣстникъ.

Свещеникъ Попивановъ

Одринъ Командиру 23 Шипченски полкъ

Поздрави искрени отъ душа и сърце на любимитъ ми Шипченци за славната победа. Известието за показаната храбростъ и извършенъ великъ подвигъ отъ Шипченци при шурмуването на тази модерна крепостъ и че Шипченци държатъ палмата на първенството при този небивалъ до сега шурмъ и превземането такава крепостъ само въ три дни, ме преизпълни съ радостъ. Считаю се за гордъ и щастливъ, че стоя въ списъка на бившитъ командири на славнитъ Шипченци. Сподѣлямъ радостта имъ, че записаха името на полка съ златни букви въ историята на настоящата победоносна война и обезсмъртиха името на полка. Да живѣятъ Шипченци, като имъ желая въ бѣдаще още по-славни подвизи. Ура!

Командиръ 2 бригада отъ 2 Тракийска дивизия
полковникъ Митовъ

23 Шипченски полкъ

Одринъ — полковникъ Пашиновъ
Командиръ на 23 Шипченски полкъ

Съ особена радостъ и гордостъ узнахме за вашето лично, на офицеритѣ и войницитѣ отъ полка Ви геройство, показано при превземането фортоветѣ Маслака, Айвазъ-баба и влизането Ви първи въ Одринъ, който се считаше отъ цѣлъ свѣтъ за непревзимаемъ. Геройството на нашия полкъ се високо цѣни и ще бѣде записано съ златни букви въ историята.

Изпращаме горещъ приветъ Вамъ, на офицеритѣ и войницитѣ за нечуваното геройство и поклонъ на падналитѣ герои, за които признателността ще направи нужното за увековечаване паметта имъ.

Казанлъшки народни престаиватели:
Славовъ, Райновъ и Пипаловъ.

* * *

Следъ 6 месечна раздѣла на полка отъ другитѣ полкове на дивизията, на 16 Мартъ въ 15 часа той тръгна отъ бивака си северно отъ Одринъ, мина гордо презъ срѣдата на града съ развѣто знаме, а задъ него плененитѣ 3 турски знамена, и къмъ 16 часа пристигна на югъ отъ Кара-Агачъ и се разположи на бивакъ южно отъ гарата между 12 Балкански и 30-й Шейновски полкове. По пѣтя къмъ Кара-Агачъ полкътъ бѣше поздравенъ отъ началника на 8-а дивизия съ славно изпълнения дългъ.

По причина на дъжда, който валѣ презъ деня и нощта почвата се разкаля, и понеже нѣмаше слама за постилане, на другия денъ полкътъ се сне отъ бивака си и се разположи въ турскитѣ казарми югоизточно отъ Кара-Агачъ, въ които престоя до 31 Мартъ. Не могатъ точно да се опредѣлятъ причинитѣ, дали това бѣше отъ силната умора и изтощение, или вследствие на замърсената вода, която войницитѣ пиеха на бивака при р. Тунджа, или пъкъ е имало холера въ Одринъ, обаче на 17 Мартъ се констатираха между войницитѣ нѣколко холерни случая. До 24—25 Мартъ заболѣха около 250 души съ смъртни случаи 30—32 души. Взеха се строги мѣрки: изолиране на полка отъ другитѣ части преваряване на водата, подобряване на храната, пиене чай, дезинфекция на отходнитѣ мѣста и пр., благодарение на които болѣстата въ разстояние на нѣколко дена се прекрати.

14. Прехраната на полка отъ мобилизацията до 31-й Мартъ.

Органитѣ по прехраната на полка бѣха:	
Заведующъ прехраната капитанъ	1
Неговъ помощникъ	1
Артелчици	6
Обозни редници	23
Коневоди редници	40

Обозъ.

Кола	23
Коне	80

Презъ периода на мобилизацията храненето ставаше отъ реквизиционнитѣ комисии, а презъ време на походитѣ до границата и стоението до обявяването на войната отъ реквизиционнитѣ магазини въ Харманли и Любимецъ. Съ месо полкътъ се снабдяваше отъ селскитѣ реквизиционни комисии.

Съ обявяването на войната и въ първитѣ дни до пристигането на полка въ западния секторъ прехраната бѣше удовлетворителна. Макаръ и въ турска територия да не се знаеше винаги мѣстоношуването, но приготвяваше се вечеря и утринна варка. Отъ 20 Октомврий прехраната на полка стана мѣчна по причина, че презъ нощта въ 23 часа полкътъ тръгна за Източния секторъ въ дъждовита и кална нощъ, вследствие на което продоволствения обозъ изостана назадъ и хлѣбъ за следущия денъ не можеше да се раздаде. На другия денъ, поради голѣмото изтощение на добитѣка, обозътъ остана още по-назадъ, хлѣба и третата дажба, които бѣха изпратени съ товарнитѣ коне, едвамъ настигнаха полка на позицията около Кючукъ-Гердели. Тамъ се раздаде хлѣба и четвъртата дажба. Въобще всичко, каквото се превозваше, се изразходваше веднага, изразходваше се даже и ранцевия запасъ.

Съ пристигането на Източния секторъ полкътъ се отдѣли отъ пунктътъ за продоволств. магазинъ — Мустафаша на повече отъ 50 клм. Така щото изпращането на ешалонитѣ на полка за попълване стана трудно. Дивизионния продоволственъ транспортъ не идваше въ началото; 11 дивизия, къмъ която се причисли полка, неразполагаше съ никакви превозни срѣдства и запасъ отъ храни. За реквизиция отъ мѣстното население не можеше и дума да става, понеже хранитѣ бѣха обрани отъ турската армия, живѣла на гърба на населението. Нуждата отъ хлѣбъ стана голѣма, а източници нѣмаше никакви, за това стана нужда нѣколко пѣти да се дава на войницитѣ варено жито и царевича вмѣсто хлѣбъ. Продоволствениятъ транспортъ на бригадата почна да носи

храна, но понеже пхтя бѣше лошъ и за едно идване и отиване до Мустафа-паша бѣха потрѣбни 9 дни, а транспортътъ можеше да вземе храна само за три дни, за останалитѣ 6 дни нѣмаше отъ кѣде да се вземе храна. Това нетърпимо положение продължи до 5 Ноемврий. Трѣбваше да се търсятъ источники. За щастие такива полкътъ намѣри въ село Абалари на 25 — 30 километра отъ позицията. Тамъ се намѣри една напусната моторна мелница и около 160,000 килограма жито и царевица; храната се мелѣше въ мелницата и до построяването на военни фурни, брашното се даваше на селското население да го приготвя и пече въ своитѣ фурни. По този начинъ прехраната на полка и другитѣ придадени къмъ него части съ хлѣбъ до превземанieto на Одринъ се осигури. Съ месо полкътъ се прехранваше отъ заловенитѣ безструпанственни 1089 говеда и 4372 овце. Отъ интенданството на 6 дивизия сжщо се изпращаше добитъкъ. Дребнитѣ продукти се пренасяха отъ Мустафа-паша и отъ гара Павлово съ товарнитѣ коне и съ бригадниятъ продоволственъ транспортъ. Съ фуражъ добитъкътъ отъ полка се прехранваше първоначално отъ намѣрения въ селата и отъ разходния магазинъ при гара Павлово; дърва за варене храната и за печене на хлѣба се взимаха отъ изоставенитѣ турски села и гори.

ЧАСТЪ II.

Войната съ съюзницитѣ

I ГЛАВА.

Заминаването на полка за македонския фронтъ.

1. Полка въ Дойранъ и Демиръ Хисаръ.

Падането на Одринъ тури край на освободителната война. Разбити и победени турцитѣ поискаха миръ, който бѣше сключенъ въ Лондонъ. Освободителната война обявена и започната отъ тритѣ съюзници—България, Сърбия и Гърция съ всичката си тежестъ се струпа върху плещитѣ на България, защото главниятъ воененъ театъръ бѣше Тракия. И докато България съ цената на скъпи жертви разгромяваше Турция, на западъ нейнитѣ съюзници, следъ като лесно се разправиха съ слабитѣ турски части, отдадоха се на грабежъ. Сърби и гърци задъ гърба на България гледаха да заграбятъ кой колкото може по-голямъ дѣлъ отъ Македония. Тѣ отидоха даже до тамъ, че когато нашитѣ две дивизии, оставени на Македонския фронтъ, бѣха изтеглени за Тракия въ помощъ на своитѣ братя, гърцитѣ започнаха да окупиратъ новозаетитѣ отъ насъ земи и да изгонватъ нашитѣ граждански власти. Трѣбваше тогава България да формира нови военни части и да ги изпраща въ Македония противъ тѣхнитѣ домогвания. И когато българскитѣ храбреци съ нечувани подвизи при Одринъ, Булаиръ и Чаталджа туряха край на свещенната война и мечтаеха вече за очакваната отмора — демобилизирането на войскитѣ, трѣбваше да поематъ новъ друмъ къмъ западъ, защото тамъ въ Македония бѣха се надвесили нови и страшни облаци. Неотпочинали отъ тежкитѣ боеве и болести, бранницитѣ на България преминаха като вихъръ презъ скъпи свои мѣста, виждайки като че ли на сънь свидни деца, разплакани майки и жени, грабнали китка и нова майчина благословия, полетѣха къмъ Македонскитѣ полета, предугаждайки, че нови още по-кръвави дни и изпитания ги чакатъ.

На 31 Мартъ на основание на предписанието отъ щаба на дивизията полкътъ по ешелонно, съ 6 трена се пренесе въ

Дойранъ, кждето на 3 Априлъ окончателно се събра, разположенъ на бивакъ източно отъ града до гарата. На това мѣсто той престоя до 13 Априлъ. Тия дни се използваша за занятия и привеждане материалната частъ въ редъ.

На 2 Априлъ съ заповѣдь по Действующата Армия за отлична и примѣрна служба презъ време на войната съ Турция се произведоха въ първи офицерски чинъ — запасенъ подпоручикъ следнитѣ офицерски кандидати:

1. Песевъ Койчо Андрѣевъ
2. Сутринковъ Юрданъ Тодоровъ
3. Стойковъ Петко Димитровъ
4. Бояджиевъ Петко Юрдановъ
5. Димовъ Петъръ Николовъ
6. Хаджи Стойчевъ Иванъ Христовъ
7. Стаматовъ Дечко Петровъ
8. Поповъ Иванъ Николовъ
9. Москуровъ Иванъ Стефановъ
10. Кжсървъ Михаилъ Ивановъ
11. Ряповъ Петъръ Коевъ
12. Чапкъновъ Димитъръ Костадиновъ
13. Поповъ Рашо.

и отъ фелдфебели въ подпоручици:

1. Гердановъ Стефанъ Славовъ
2. Кирчевъ Добри Славовъ
3. Няголовъ Петъръ Пеневъ
4. Черневъ Крелю Боевъ
5. Ванковъ Геню Ивановъ
6. Гирилимовъ Нѣделчо Миновъ
7. Проиновъ Колю Георгиевъ
8. Керемичевъ Желю Ивановъ
9. Любиновъ Иванъ Груевъ
10. Няголовъ Минко Пеневъ
11. Топаловъ Стоянъ Колевъ

На 14 Априлъ, срещу Великденъ, съгласно заповѣдта по бригадата, полкътъ въ 6 часа тръгна въ походенъ редъ за Демиръ Хисаръ по маршрутъ: Дойранъ—Еджелий—Глибовци—Шугово—Долни Порой—Хаджибейли и на 16 пристигна въ Демиръ Хисаръ, кждето се разположи на бивакъ около казармитѣ. По пътя полкътъ посрещна Свѣтлото Христово Въскресение. Въ Демиръ Хисаръ той предстоя до 14 Май. Това време полкътъ прекара въ занятия, въ забавление и походи до близкиѣ села.

На 2 Май при най-голѣма тържественостъ се раздадохъ по 80 ордени за храбростъ на рота, на войници заслужили, избрани отъ другаритѣ имъ въ ротитѣ. Освенъ тѣхъ, бѣха наградени още и представенитѣ за щурмуването на предната неприятелска позиция на 12. III и за превземанието на Айвазъ Баба на 13. III.

Сжщиятъ день се получи Височайшата заповѣдь № 73 отъ 23 Априлъ, съ която отъ полка се повишаваха въ първи офицерски чинъ — подпоручикъ — офицерскитѣ кандидати отъ Военното училище:

1. Найденовъ Тодоръ
2. Гюлевъ Георги
3. Буковъ Владимиръ.

На 14 Май съгласно предписанието отъ бригадата, основано на телеграма отъ дивизията, полкътъ се премѣсти въ село Просеникъ, дето престоя на бивакъ южно отъ желѣзопътната линия до 18 Май.

2. Походъ за гр. Щипъ.

На 19 Май, съгласно заповѣдта отъ бригадата, полкътъ тръгна за гр. Щипъ по следния маршрутъ: 19 май Демиръ Хисаръ—Рупелъ, 20 — Рупелъ—Петричъ—Летница, 21—Летница—Калугерово—Яворица—Скртъ—Котерна—Ново Село, 22 — почивка, 23 — Ново Село—Сушево, 24—Сушево—Радовище—Тополница и на 25 — Тополница—Щипъ, кждето въ 17 часа пристигна и се разположи на избрания бивакъ североизточно отъ града.

На другия день полкътъ се разположи на бивакъ юзападно отъ село Раданъ, понеже първиятъ бивакъ не отговаряше на хигиеничнитѣ условия, защото 12 полкъ бѣше заелъ по-високата частъ, а Шипченци—низката и рѣкичката, която протича предъ бивака, се замърсваше отъ по-високо стоящия полкъ. На втория бивакъ полкътъ престоя до обявяването на войната съ сѣрбитѣ. (Скица № 8 — стр. 129)

Презъ голѣмитѣ и дълги маршрути извършени въ горещи дни и презъ безводни мѣста, за да се облекчи товара на войницитѣ трѣбваше да се изкарватъ кола отъ околнитѣ села.

Съ пристигането на полка въ Щипъ се получи заповѣдь отъ бригадата, основана на тая отъ дивизията, съ която се съобщаваше, че сѣрбитѣ заематъ мѣстността на дѣсния брѣгъ на рѣка Брѣгалница и на лѣвия брѣгъ на рѣка Лакавица. На бригадата съ 2 с. с. артилерийско отдѣление и една рота пионери се възлагаше охраната на участъка отъ село Горни Кара Орманъ до гр. Щипъ. На полка съ половинъ рота пионери се заповѣдваше да охранява участъка отъ село Горни Кара Орманъ до рѣкичката, която извира отъ върха срещу Дерменъ Чифликъ. Участъцитѣ да се охраняватъ съ предни постове по една рота, а останалитѣ части да се разположатъ на бивакъ задъ своитѣ участъци. Въ лѣво отъ полка охраната се възлагаше на 12 Балкански полкъ, а въ дѣсно—на 10 Родошки полкъ.

Съ заповѣдь по полка задания участъкът, до фаталната дата—16 Юни, се охраняваше съ една рота, която денемъ поставяше само часови предъ стражевитѣ застави, а нощемъ — постове край рѣката. Заедно съ това се пристъпи веднага къмъ изучаване на мѣстността и вѣроятнитѣ позиции, които ще се заематъ въ случай на военни действия, както и проходимостта на рѣката. На охраняващата рота се възложи строго да следи за движението, разположението и за силата на сърбитѣ, също да проучи и бродоветѣ. Участъкът се раздѣли между дружинитѣ и ротитѣ и отъ 27 Май се започна укрепването му, което продължи до 11 Юний. До това време дружинитѣ успѣха да построятъ по гребенитѣ срещу бродоветѣ дълбоки стрелкови окопи за стрелба стоешкомъ.

Сърбитѣ заемаха съ предни постове дѣсния брѣгъ на р. Брѣгалница, а сѣгстенитѣ имѣ части се намираха на бивакъ около село Сушево и задъ височината Ежовецъ.

3. Описание на бойното поле.

(Скица № 8 — стр. 129)

Мѣстността, върху която се разиграха боеветѣ около Щипъ отъ 17 до 24 Юний включително, представлява една вълниста равнина дълга около 6—7 километра, съставляваща югоизточния край на Овче-поле. Тази безводна мѣстност е посѣна съ макъ, жито и други култури. Отъ къмъ северо-западъ се прикрива съ отдѣлната височина Ежовица, отъ югъ — съ височинитѣ югоизточно отъ Криводолъ и северо-западно — отъ Сушево, а отъ тамъ къмъ юго-изтокъ — съ препятствието р. Брѣгалница. Дветѣ височини Ежовица, която се издига на не повече отъ 100 метра, и Криводолската — на около 200 метра надъ околната мѣстност, съставляватъ два упорни пункта, които укрепени и заети силно, съ голѣма сигурност могатъ да прикриватъ отъ къмъ юго-изтокъ шосето Щипъ — Велесъ, което минава между тѣхъ. Освенъ тѣзи две височини, по дѣсния брѣгъ на Брѣгалница, непосредствено до града Щипъ се издига друга една височина по която стърчатъ развалинитѣ на нѣкаква си малка крепостъ отъ сръднитѣ векове. По-нататъкъ въ южната частъ на Овче-поле, между градоветѣ Щипъ и Велесъ, се издига Богословската височина. Въобще всичкитѣ височини представляватъ добри отбранителни позиции съ добъръ обстрелъ и обзоръ.

Рѣката Брѣгалница, която взима водитѣ си отъ Малешевската планина и се влива въ р. Вардаръ, до почването на военнитѣ действия служеше за демаркационна линия между насъ и сърбитѣ. Отъ Кара Орманъ до Дерменъ чифликъ включително рѣката, която влизаше въ участъка на полка, имаше широчина около 40—60 метра, а дълбочина само при бродоветѣ (единъ при с. Кара Орманъ и два малко по на северъ отъ същото село) около 40—50 сантиметра, а на оста-

налото протяжение — отъ 80 до 120 см. Течението ѝ е бързо, дъното повече тинясто и брѣговетѣ стръмни, лѣвия брѣгъ мочурливъ и мжно проходимъ. При селата Кара-Орманъ — Чардаклий и на югъ по течението близо до чифлика ту лѣвия ту дѣсния брѣгъ е обрасълъ съ старъ и дребенъ върбалякъ. Тѣзи рѣка затваря равнината на Овче-поле отъ къмъ юго-изтокъ и съставлява сериозно препятствие при условие да бѣде приготвена за отбрана. Това именно бѣше направено по после отъ наша страна на лѣвия брѣгъ и въ никоя посока не се допуснаха сърбитѣ да я форсиратъ. Къмъ лѣвия брѣгъ на рѣката се спускатъ перпендикулярно редъ гребени, които съставляватъ контъръ-форситѣ на Плачковица планина. Приведени въ тази посока въ отбранително положение тѣ ставатъ трудно достъпни за противника.

Следъ пристиганieto на полка въ града Щипъ холерната епидемия, отъ която се бѣше отървалъ, отново се появи. Причинитѣ бѣха: 1 зараза, понеже холерата върлуваше въ другитѣ части на дивизията и 2 — умората отъ дългитѣ походи.

Съ започването на военнитѣ дѣйствия епидемията бѣше почти прекратена, обаче тя оказа своето влияние не само върху здравето, но и въ морално отношение на войницитѣ отъ полка, защото страдайки отъ нея, обезпокоявани за своитѣ семейства, Шипчанци се повлияха отъ недоволството въ другитѣ части и въ полка избухна първото брожение; обаче командирѣтъ на полка, който постоянно бѣше при тѣхъ, скоро потуши всичко.

Духътъ на чиноветѣ отъ полка изобщо бѣше удовлетворителенъ.

4. Причинитѣ за войната съ съюзницитѣ.

Съюзътъ, който бѣше сключенъ между България, Сърбия, Гърция и Черна-гора, имаше за целъ чрезъ съвмѣстни военни действия да се добие свобода на християнското население, което се намира подъ владичество на турцитѣ. Но той бѣше тѣй набързо сключенъ, че правителствата не успѣха да договорятъ предварително подѣлбата на териториитѣ въ случай че биха успѣли да ги отнѣматъ отъ турцитѣ.

Съюзътъ успѣ наистина да разгроми Турция и Освободителната война завърши съ Лондонския миръ. Този миръ, обаче, вмѣсто да омиротвори Балканския полуостровъ, стана причина да се разрази на него още по-страшенъ пожаръ — избухна Междусъюзнишката война — тѣй фатална за България. Въ Лондонъ не се разгледа най-важния въпросъ — въпроса за подѣлбата на плячката. Разрешението му се представи на самитѣ съюзници и, намѣрили се предъ една огромна плячка, всѣки единъ отъ тѣхъ, забравилъ всѣкакви

принципи, си постави за цел да грабне по-голям дял от нея. Сърбия имаше за цел да задържи в своите ръце колкото може по-голяма част от Македония, с което се постигаха двойни резултати: от една страна сърбизма се засилваше на юг, понеже неможеше под натиска на силна Австрия да отива на север, а от друга — българските придобивки се намаляваха и България трябваше да престане да бленува за хегемония на Балканите — мечта на шовинистическа Сърбия.

Договора с Сърбия определяше бъдещата сръбско-българска граница с една линия от Егри-Паланка до Охридското езеро — етническа граница на българския елемент. Със друга линия, отиваща по гребена на Шар-планина, се отделяше сръбското племе. Между тези две линии остана зоната, Скопско; Кумановско, Гетовско, Дебърско и Струга, населена изключително с българи. Въпроса за подялбата на тази зона бѣ оставен да се разреши след войната с Турция. Владѣтеля на Русия, трѣбваше да разреши всички спорове и двете страни се задължаваха да се подчинят на неговото решение. След войната обаче сръбигѣ повдигнаха въпроса за ревизия на цѣлия договор и изявиха претенция за цѣлата спорна зона, понеже Австрия имѣ отне надеждата за излазъ на Адриатическо море като образува новата Албанска държава. Сега сръбитѣ гледаха на всѣка цена да запазятъ Вардарската долина — пѣтя имѣ за Солунъ.

Гърция искаше да задържи окупираната от нейната армия обширна територия. Тя искаше освенъ това да изтласка колкото се може по на северъ опаснитѣ и умразни ней българи. Но интимната мисълъ на нейнитѣ управници бѣше да не допуснатъ България до Егейско море, за да не пречи на пѣтя имѣ за Цариградъ. Въ сключения с Гърция договоръ не бѣха опредѣлени границитѣ между България и Гърция, защото исканията и на двете страни бѣха прекомѣрно голѣми: България искаше границата ѣ да опира отъ Охридското езеро, по р. Бистрица до устието на Вардара, като включва въ себе си и Солунъ с неговия интерландъ. Българското правителство поддържаше тази граница като твърдѣше, че населението е компактно българско.

Гръцкото правителство пъкъ наричаше населението въ Солунско българогласни елини и искаше една линия отъ Охридското езеро на западъ до Бѣласица планина и отъ тамъ до устието на р. Мѣста. Въ сжщностъ грѣцкитѣ претенции се простираха върху Солунъ и голѣма част отъ морския брѣгъ.

За граници с Турция България поддържаше изпълнението на Лондонския договоръ, който опредѣляше линията Мидия—Еносъ. Но и следъ подписването на Лондонския

миръ, Турция не престана да претендира за свещения турски градъ Одринъ — и за граница течението на рѣката Марица. Най-после и Ромжния не бѣше доволна само отъ отстъпването на Силистра. Ромжнското обществено мнение въ Букурещъ и другитѣ по-големѣ градове бѣше възбудено и обвиняваше силно правителството, че не е използвало добре затруднението на България и е отстъпило отъ исканата линия Балчикъ-Тутраканъ.

България се противопоставаше на всички желания и домогвания на своитѣ съюзници и сѣседи. Тя искаше да изтласка Сърбия и Гърция отъ окупиранитѣ отъ тѣхъ Македонски области, да обедини всички българи въ една държава, следъ което да се предаде на мирно усѣвършенстване и културенъ животъ. И тъй, държавитѣ, съставлящи Балканския съюзъ, изненадани отъ голѣмитѣ придобивки на голѣмото турско наследство, надценявайки своитѣ заслуги, всѣка искаше по-голямъ дялъ отъ него, срещу понесенитѣ усилия и жертви. Около границитѣ на България изникнаха много обширни спорни зони, за завладяването на които се почна усилена дипломатическа борба. Съ малки отстъпки отъ двете страни войната би се избѣгнала, но малкитѣ балкански държавици скоро попаднаха въ рѣцетѣ на великитѣ сили. Половината отъ тѣхъ — тройниятъ съюзъ—искаха да разстроятъ Балканския съюзъ понеже бѣше насоченъ противъ тѣхъ, главно противъ Австрия, а другата половина — Съглашението—искаха да го запазятъ, за да го използва за свои цели. Руския императоръ опредѣленъ за арбитъръ по възникналитѣ спорове между съюзницитѣ, пазейки повече интереситѣ на Сърбия, за да се избѣгне братоубийствената война на Балканите изпрати следната телеграма до владѣтелитѣ на България и Сърбия.

5. Размененитѣ телеграми между руския императоръ и българския царъ.

„Вестъта за проектираното свиждане въ Солунъ между министъръ-председателитѣ на четиритѣхъ съюзни страни, които биха могли отъ сетне да се срещнатъ въ Петербургъ, ми направи най-големо удоволствие, понеже туй намѣрение изглежда да показва желание у Балканскитѣ държави за споразумение и заякчаване на съюза, който до сега даде най-блескави резултати. Съ мжчително чувство се научавамъ, че това решение не било още изпълнено и че Балканскитѣ държави изглежда да се готвятъ за братоубийствена война, способна да зачерни славата, която си придобиха задружно. Въ такъвъ сѣдбоносенъ моментъ апелирамъ къмъ Ваше Величество, както за това ме задължаватъ моето право и моята дългъ. На Русия именно двата народа — Българския и Сръб-

ския, сѣ възложили чрезъ тѣхниятъ съюзеиъ актъ, разреше-
нието на всички спорове, относящи се до прилаганieto на
постановленията на договора и на относящитѣ се къмъ него
конвенции. Искамъ, прочее отъ Ваше Величество, да остане
вѣренъ на договорнатѣ си задължениа и да се отнесе до Ру-
сия за разрешение на сегашния споръ между България и
Сърбия. Сметайки длъжноститѣ на арбитъръ не като една
прерогатива, а като едно мжчително задължение, отъ което
не бихъ могълъ да избѣгна, намирамъ за свой дългъ да
предупредя Ваше Величество, че една война между съюзни-
цитѣ не би ме оставила равнодушенъ. Дълга да останова,
че държавата, която първа би започнала тази война, би била
отговорна за нея предъ славянското дѣло и че азъ си за-
запазвамъ всичката свобода що се отнася за поведението,
което ще възприеме Русия спрѣмо евентуалнитѣ резултати
отъ една тъй престѣпна война.

Въ отговоръ на тази телеграма Негово Величество Царя
на Българиятъ отпрати следната телеграма до Негово Величе-
ство Руския Императоръ:

„Получихъ депешата, съ която Ваше Величество въ гри-
жата си за мира и славянското дѣло апелира направо къмъ
менъ относно тежката криза що търпятъ отношенията ни съ
нашитѣ съюзници и която за нещастие биде побудена отъ са-
митѣ тѣхъ. Дълга на истината да припомня на Ваше Вели-
чество, че моето правителство, проникнато отъ отговорността,
та, която би понело следвайки другъ пътъ, е предварително
отговорило на чувствата на Ваше Височество. Въ действи-
телностъ още на 13 миналия Априль то се обърна къмъ гос-
подина Сазонова съ молба да направи той потрѣбното за
прекратяването на раздражението отъ дветѣ страни на гра-
ницата, като ги покани да се подчинятъ на арбитража, пред-
виденъ въ тѣхния съюзеиъ договоръ. Тази покана биде сто-
рена. Моето правителство я прие веднага. Колкото до сръбско-
то, то продължаваше една политика, последното изявление
на която, декларацията на г. Пашича предъ скупщината, про-
изведе въ моята страна едно вълнение толкозъ по-голѣмо,
че тѣзи декларация бѣше прочетена въ самия моментъ, ко-
гато се приготвяваше срещата между министъръ председа-
телите. Ваше Величество не ще откаже, прочее, да признае,
че България е била вѣрна на думитѣ си, че тя чака постоян-
но, щото арбитража да бжде възприетъ сжщо и по нейнъ
примѣръ отъ Сърбия, и че сръбското правителство е, което
избѣгвайки този арбитражъ и трупайки враждебни противъ
България проявления, продължава да предизвиква опасности
отъ братоубийствена война. За тази борба азъ и моето пра-
вителство бихме съжалявали повече отъ когото и да било:
ние искаме искрено избѣгването ѝ, но не можемъ да вър-

вимъ противъ единодушнитѣ чувства на възмущение, които
предизвикватъ у цѣлия мой народъ, на утринята подиръ не-
чувани усилия и славни победи, опитванията на нашитѣ съ-
юзници, които презирайки правото и дадената си клетва,
искать да му изтрѣгнатъ най-свещеннитѣ плодове на тия уси-
лия и на тѣзи победи. България нѣма само права надъ Ма-
кедония; тя има неотклони длъжности къмъ едно население,
което винаги е било и иска на всѣка цѣна да остане българ-
ско; и Ваше Величество ще благоволи да си спомни, че
презъ дълги години тѣзи длъжности бѣха признавани отъ
самата Русия“.

II ГЛАВА.

Започването на военните действия.

1. Форсирането на р. Бръгалница на 17 Юний.

На 16 Юний преди пладне, командирът на полка бѣше повиканъ въ щаба на бригадата. Отъ тамъ заедно съ командира на бригадата, командира на 12 полкъ, началника на артилерийското отдѣление и началникъ щаба на бригадата отидоха на позицията, където командирът на бригадата предаде устно, че сѣрбитѣ отказали да изпълнятъ договора и че тази нощъ се започватъ военните действия съ тѣхъ. На бригадата се заповѣдваше да премине р. Бръгалница и въ 3 часа на 17 Юний да настѣпи и завладѣе височинитѣ западно отъ с. Сушево—Криводолъ, като предварително завладѣе височината западно отъ Щипъ — Ново Село.

Сведенията за противника бѣха, че сѣрбитѣ заематъ линията отъ Султанъ Тепе по Злетовската рѣка, дѣсния бръгъ на р. Бръгалница и лѣвия на р. Лакавица, гребена на Кончепланина, с. с. Валандово, Къзълъ Доганли. Фурка и Богданци съ четири дивизии, отъ които: 3-а Дринска дивизия I-й позивъ, — височинитѣ западно отъ Щипъ, а 2 Моравска дивизия — линията с. Ерджели югоизточно отъ Клисели—село Стумбелъ.

На полка съ три дружини се заповѣдваше: да мине рѣка Бръгалница въ 3 часа на 17 Юний въ бродъ предъ своя фронтъ и атакува височината западно отъ с. Сушево, като насочи частитѣ си северно отъ селото. Въ лѣво отъ полка ще действува 12 Балкански полкъ, а въ дѣсно — 1 бригада отъ дивизията.

Следъ връщането си, командирът на полка събра дружиннитѣ командири и командира на картечната рота на височината югозападно отъ бивака, отъ където се виждаше цѣлото Овче Поле и обектитѣ за атакуване. Тамъ той имъ съобщи за започването на военните действия, сведенията за сѣрбитѣ и че ако не последва заповѣдъ за отмиѣняване, въ 3 часа на 17 Юний ще се форсира рѣката Бръгалница по брода северно отъ Дерменъ чифликъ. Въ дѣсно ще дѣйствува I бригада, а въ лѣво 12 Балкански полкъ. Отъ дружиннитѣ командири се тегли жребие, за реда, по който ще

се премине рѣката. На II-а дружина се падна първа да форсира рѣката, а III-а дружина — следъ нея. Следъ това всички се промѣкнаха скрито по гънкитѣ на мѣсността до бръга на рѣката и тамъ прегледаха още веднажъ брода и мѣстото срещу него на лѣвия бръгъ, дето II-а дружина ще заеме позиция на дѣсния бръгъ за да прикрие преминаването на останалитѣ дружини. Опредѣлиха се мѣрkitѣ за охранение на фланговетѣ, свързката между дружинитѣ и сѣседнитѣ части, бойния редъ на полка — II-а и III-а дружини въ първа линия а I-а и IV-а дружини и картечната рота — втора линия — въ полкова подрѣжка, която ще следва на близко разстояние задъ бойната частъ; посочиха се обектитѣ имъ, мѣстото на превързочния пунктъ, който до преминаването на рѣката да бѣде откритъ южно отъ застава № 3, а следъ това — на дѣсния бръгъ до изгорѣлия Дерменъ чифликъ; заповѣда се да се попълнятъ патронитѣ и неприкосновенния ранцевъ запасъ съ още една и половина дажба сухаръ, чай, захаръ и др.

Къмъ 20 часа се получи заповѣдъ отъ бригадата, която имаше сжщото съдържание, както и устната, съ изменение само на часа като преминаването на рѣката вмѣсто въ 3 ч. да стане въ 1 $\frac{1}{2}$ часа.

Презъ този день сѣрбитѣ заемаха съ една дружина охранението на р. Бръгалница съ предни постове, разположени на 100—150 метра западно отъ дѣсния бръгъ. Дветѣ имъ застави бѣха на западъ отъ селата Чардаклии и Дерменъ чифликъ, а третата—северо-западно отъ с. Кара-Орманъ. Една малка сгжстена частъ, вѣроятнo главенъ караулъ, се забелязваше въ гънкитѣ на мѣсността още по на западъ задъ заставата при с. Чардаклии. Друга сгжстена частъ въ неизвестенъ съставъ постоянно бивакираше задъ височината западно отъ Щипъ. Като главна отбранителна позиция сѣрбитѣ бѣха приспособили височинитѣ Криви Ридъ — западно отъ с. Сушево и височината Ежовица на югъ отъ с. Долни Бълванъ, които бѣха добре окопани за стрелба стоешкoмъ и съ бойници. Като предни упорни пунктове на позицията имъ, които бѣха сжщо окопани и приспособени за отбрана, бѣха р. Бръгалница и височината непосредствено на западъ отъ гр. Щипъ.

Въ 1 часа на 17 Юний полкътъ въ съставъ: 5 щаба офицери, 57 оберъ офицери, 3 лѣкари, 4 чиновника, 274 подофицери и 3088 ефейтори и редници се съсредоточи на лѣвия бръгъ на рѣката, срещу брода. Бѣше чудна лѣтна нощъ. Въ вълшебна тишина спѣха небесата. Рой плахи звездици изпращаха трепетно сияние надъ морната земя. Лекъ зефиръ полѣхваше; черни върби, свели надъ вълнитѣ тѣжни клони, въ тихъ шепотъ пригласяха шурецу, засвирилъ безгрижно нейде въ полето. А Бръгалница нѣжно се галѣше

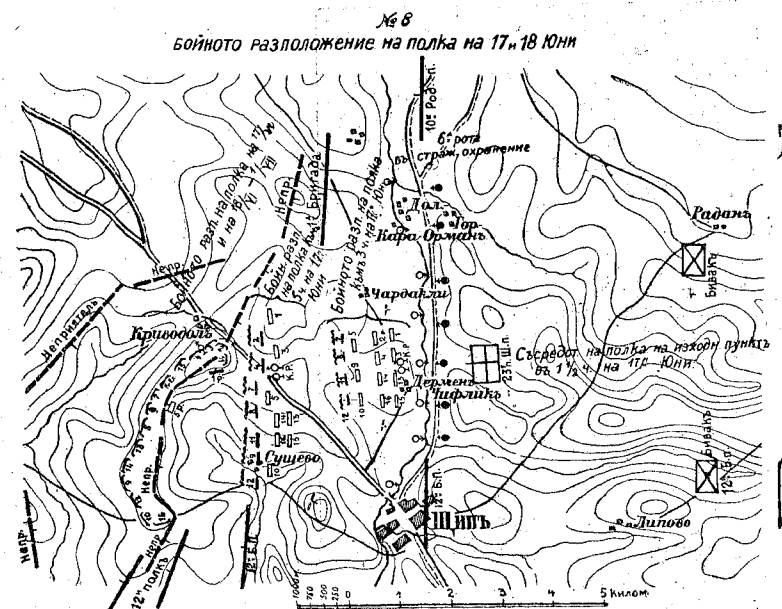
въ своите китни бръгове и шепнеше имъ въ сладкѣтѣ романъ за скъпи, свидни блѣнове . . .

И въ тази хубава нощъ, когато цѣлата природа спокойно се бѣше унесла въ сладка дremка, два народа-братя, настрѣхнали отъ злоба и мѣстъ, се готвѣха да се хвърлятъ единъ срещу другъ въ нова по-грозна, по-братоубийствена война.

Бѣше 1½ часа на 17 Юний. Тъмнитѣ стройни редици на Шипченци, построени въ боевъ редъ, очкваха. . . Заповѣдта дойде и въ мигъ хвърли тъмнитѣ маси на II-а дружина въ спокойнитѣ води на сѣнливо унесената Бръгалница. Тихъ плѣсъкъ, бързи полугласни команди и дружината излѣзе на отсрещния бръгъ. Неприятелски изстрелъ процепи нощната тишина, втори, трети и слаба пушечна стрелба огласи околността безъ да смути Одринскитѣ герои, които подобно на сѣнки пълзѣха напредъ, страшни въ своето безмълвие. Скоро се възцари отново нощната тишина, изстрелитѣ редѣяха, замлъкнаха, до като затихнаха съвсемъ. Сепналиятъ се, сѣкашъ отъ тежко предчувствие, неприятелъ искаше да предотврати страшната опасностъ, която го грозѣше, идѣше. Не получилъ обаче отговоръ, той замлъкна, предположилъ, че всичко е спокойно. А Шипченци, дружина по дружина продължаваха да излизатъ отъ хладнитѣ струи на Бръгалница, като че ли това бѣха нѣкакви водни духове, дошли да накажатъ измѣнника братъ.

Къмъ 2½ часа полкътъ бѣше на дѣсния бръгъ на рѣката, дето бързо сестрои въ боевъ редъ: II-а и III-а дружина съ 7, 8, 11 и 12 роти въ верига, останалитѣ роти въ дружинна подрѣжка, I-а и IV-а дружини и картечната рота въ полкова подрѣжка, и започна настѣпването си къмъ западъ по посока на Сушевскитѣ височини. Когато бойния редъ премина шосето Шипъ — Велесъ, въ лѣво срѣщу фронта на Балканци се откри честа пушечна стрелба, на която куршумитѣ прелитаха и попадаха въ бойния редъ на полка и нараниха нѣколко души, между които и капитанъ Палийски — ротенъ командиръ, сѣщо и щабъ трѣбача на полка фелдфебеля Добри Колевъ, който тъкмо що бѣше слезалъ отъ коня си, за да поеме коня на командира на полка, единъ крушумъ профуча между двамата и му прониза носа. Дружинитѣ се движеха стремително напредъ, въпреки, силния огънь отъ фланга. Мака, житото и др. култури се явяваха като препятствие за бързото движение. Отъ време на време дружинитѣ отъ първата линия се спираха само за малко да дочакатъ приближаването на тия отъ втората линия. Съзоряваше се. Презъ рѣдката утринна мъгла се показаха обектитѣ на дружинитѣ; последнитѣ въ време на движението взеха посокитѣ, нужнитѣ разстояния и необходимитѣ строеве за предстоящия бой. Взеха се сѣщо и всички предпазителни

мѣрки противъ всѣкакви случайни нападения на пехота или кавалерия отъ фланга. Така полкътъ продължаваше да върви напредъ и къмъ 4 часа стигна предъ политѣ на главната неприятелска позиция: втора дружина съ 7 и 8 роти въ бойна линия, а 5 рота въ подрѣжка, 6 рота остана на лѣвия бръгъ на Бръгалница въ стражево охранение, залегна по политѣ с.-източно отъ с. Сушево. 3-а дружина съ 9, 11 и 12 роти въ бойна линия, а 10 рота въ подрѣжка, залегна с.-източно по политѣ на Сушевскитѣ височини, а I и IV дружини и картечната рота въ полкова подрѣжка — на дѣсния флангъ, въ отстъплъ задъ II дружина. Въ това време противника, усетилъ настѣпването, зае своите окопи срещу дѣсния нашъ флангъ и откри вихровъ пушеченъ огънь.

2. Атака на главната позиция.

Преди да се почне атаката, бойната частъ бѣше усилена съ I дружина и две картечници, съ обектъ — да атакува най-голѣмата височина на неприятелската позиция — югоизточно отъ с. Криводолъ; II дружина съ две картечници трѣбваше да атакува височината северозападно отъ с. Сушево, а III дружина трѣбваше да атакува сѣщата височина югозападно отъ сѣщото село; IV дружина бѣше оставена въ полкова подрѣжка.

Следъ даденитѣ обекти, атаката се почна. Веригитѣ отъ бойната линия, подъ прикритието на своя огънь, настѣпиха съ прибѣгване напредъ, а кждето мѣстността и обстановката позволяваха, настѣпването продължаваше безспирно. Къмъ 4½—5 часа противникътъ съ две полски батареи зае позиция на седловината отъ двѣтѣ страни на шосето Щипъ—Велесъ и откри силенъ огънь срещу полка, а малко по-късно съ една планинска батарея откри огънь и отъ височината надъ с. Сушево. Въпреки че полкътъ понесе чувствителни загуби, той продължаваше настѣпването. Тукъ началствующитѣ лица — офицери и пофигиери, калени въ Одринскитѣ боеве, проявиха много голѣма инициатива и съревувание. Всичко това се отрази отлично на духа на войницитѣ. Пред-

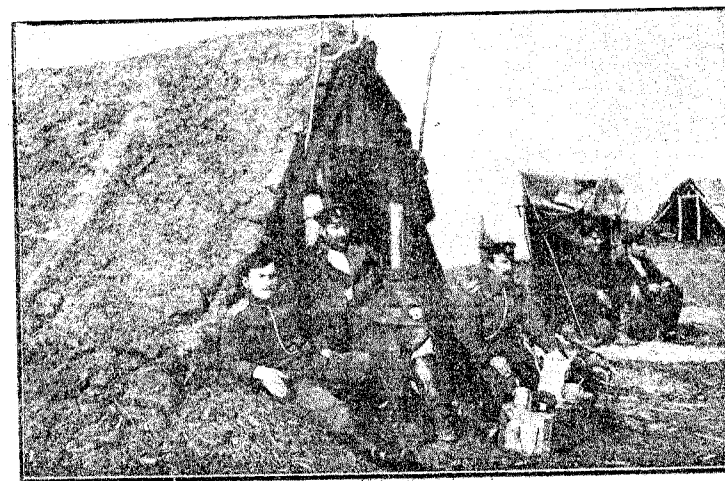

Майоръ С. Семовъ убитъ на 17 Юний 1913 г. при гр. Щипъ,

тамъ, кждето ги очакваха вѣрна жена или стара майка. А здравитѣ бранници, хвърлили бързъ погледъ на скѣпи покойници — свиденъ братъ, добъръ другаръ или роднина, съ още по-голѣма свирепостъ, упорство и неустрашимостъ се изкачваха на горе като даваха за всѣка стѣпка нови жертви.

нитѣ вериги пълзеха вече по отвеснитѣ склонове, презъ стѣната отъ убийственъ картеченъ, пушеченъ и бомбовъ огънь на противника, заелъ всѣко връхче, чука и камѣкъ. Окървавени, издраскани и почернели Шипченци се катереха нагоре безъ да виждатъ сякашъ какъ неумолимата смъртъ ги граби по десетки наведнажъ. Изкъртенитѣ грамадни камѣни и буци прѣстъ отъ снарядитѣ съ бѣсенъ тресѣкъ се сгромолясваха на долу и усиливаха още повече воя на ужасната канонада. Кърваво проклятие по измѣнницитѣ биваше последната дума на смъртно раненитѣ, отправили сетенъ взоръ на

Довчерашнитѣ съюзници, днесъ врагове, трѣбва да получатъ заслуженото; и съ страшенъ викъ „ура“, който разтърси Македонскитѣ височини, намръщенитѣ и озвѣрени старопланинци се нахвърлиха срещу противника. Хванаха се гуша за гуша — отчаяна съпротива съ бѣсно нападане. Моментъ, и каленитѣ одринци отхвърлиха сърбитѣ отъ предната височина. Но и тукъ тѣ не се спрѣха. Забравили умора всички дружини като вихъръ се понесоха напредъ по петитѣ на остѣпващия противникъ и само за нѣколко минути полка се намѣри предъ втората отбранителна линия — главния гребенъ на височината, която бѣ силно заета. Вѣрниятъ български мѣрникъ и удара съ ножъ разколебаха и тукъ духътъ на

Командиритѣ на 14 и 16-а роти капитанъ Панчевъ и подпоручикъ Касжревъ, убити на 17 Юний на главната позиция западно отъ с. Сушево

противника и скоро I, II и III дружини заеха гребена на главната височина. Съзелъ се скоро, противникътъ се понесе нѣколко пѣти на атака, но едва приближилъ на 100—200 крачки предъ веригитѣ, посрещнатъ отъ убийственъ огънь, той се връщаше назадъ, като посипваше полето съ трупове.

На лѣвия флангъ се обърна особено внимание, като се изпрати една рота (16), която зае височината отстояща на 200—300 крачки въ страна на лѣвия флангъ на полка. По такъвъ начинъ тѣзи рота се яви въ флангъ на противника, който се намираше срещу Балканския полкъ, и съ своя огънь го застави да остѣпи, каго по такъвъ начинъ значително подпомогна бързото настѣпване на Балканци. Тази височина бѣше непосредствено до самия бивакъ на противника и ротата съ своя огънь непрестанно приследваше остѣпващата

пехота и артилерия и не даваше възможност на противника да предприеме повратенъ нападъ.

И така, къмъ 4 1/2 часа, на 17 Юний главната неприятелска позиция — височинитъ западно и северо-западно отъ с. Сушево и главната височина юго-източно отъ с. Криводолъ —

Подпоручикъ Д. Славовъ
убитъ на 17 Юний 1913 г.
при гр. Щипъ.

бѣше заета отъ полка. Противникътъ, следъ като бѣше разбитъ, отстъпи въ паническо бѣгство и почна да се окопава по двата брѣга на р. Азмакъ. На заетата позиция полкътъ се събра и устрои презъ деня. Дѣсния участъкъ — доминиращата височина бѣ заета отъ I-а дружина усилена съ две роти отъ III-а и VI-а дружини (11 и 15) и съ две картечници. Срѣдния участъкъ бѣ заетъ отъ II-а дружина съ три роти, усилена съ единъ пеши ескадронъ и две картечници. Лѣвия участъкъ се зае отъ шестъ роти отъ III и IV дружини. Въ полкова поддръжка бѣше оставена само една рота. Цѣлия полкъ бѣше въ бойната линия и заемаше фронтъ не по-малко отъ 3 километра. (Скица № 8.)

Грофентъ, взети отъ полка, бѣха множеството оржжия и патрони, два бивака непожтнати, много възимъ шансовъ инструментъ, складъ

съ обуша и консерви.

Цѣлия денъ полкътъ престои на заетата позиция, обстрелванъ съ пушеченъ и артилерийски огънь. Въ 8 часа по телефона отъ бригадата се заповѣда: „Полкътъ да не настѣпва понече напредъ, а да се укрепи на заетата позиция. На мръкване на позицията пристигна 6 рота, която остана за полкова поддръжка.

Понеже противникътъ получаваше постоянно подкрепления: то за презъ ношъта 17 срещу 18 се взеха строги мѣрки за предугаждане настѣпването му, въ случай че предприеме такова.

Въ 1 часа на 18, предъ фронта на I-а дружина, кждето окопитъ на противника бѣха на 200—300 крачки, нашитѣ секретни се натъкнаха на сръбскитѣ такива и последнитѣ, напарени отъ вчерашното нощно нападение, откриха огънь, на който нашитѣ отговориха.

Обаче размѣненитѣ изстрели на секретитѣ накараха да пламне цѣлия фронтъ. Следъ кратка вихрова стрелба огънятъ отъ наша страна престана. Противникътъ дълго продължаваше

своя артилерийски и пушеченъ огънь съ сжщата интензивностъ и едва къмъ 2 часа го прекрати.

3. Дѣйствиата на 18 Юний.

На този денъ полкътъ продължаваше да заема сжщата позиция, която презъ ношъта на 17 усили добре. Противникътъ още призори откри силенъ артилерийски и пушеченъ огънь по разположението на полка. Ураганитѣ се сипѣха непрекъснато единъ следъ другъ. Земята врѣше. Въобще сръбитѣ не правеха никаква економия на снаряди, както това правеха нашитѣ. Обаче Шипченци не обръщаха внимание на тази стрелба, понеже тѣ бѣха навикнали на по-големъ урагани отъ орждия съ голѣмъ калибъръ.

Къмъ 10 часа се забелеза, че дружинитѣ отъ 24 Черноморски полкъ, които бѣха замръкнали на позиция въ равнината между Криводолската и Ежевската височини, подъ адския огънь на нѣколко неприятелски батареи бѣха заставени да остѣпватъ, преследвани съ пушеченъ и артилерийски огънь. Виждайки безисходното положение на Черноморци, командирътъ на полка заповеда на командира на I-а дружина (въ дѣсния участъкъ) да прикрие отстъпването имъ съ пушеченъ и картеченъ огънь. Три роти и две картечници, заемащи грена, отъ които биеха въ флангъ дветѣ сръбски батареи и всичкитѣ тѣхни пехотни окопи въ низината, откриха вихровъ огънь, съ който накараха да остѣпватъ около две дружини неприятелска пехота, която заемаше окопитѣ предъ батареитѣ, сжщо и прислугата около орждията и предницитѣ да избѣга, като остави своитѣ орждия. По такъвъ начинъ Черноморци можаха да остѣпватъ по-безнаказано. Но другитѣ противникови батареи, които водиха борба съ I-а бригада отъ дивизията, източно отъ Ежевица, не останаха длѣжни. Една отъ тѣхъ обърна фронтъ и откри силенъ огънь по ротитѣ отъ първа дружина и въ кратко време нанесе чувствителни загуби на последнитѣ.

III ГЛАВА

Примирие.

1. Прекратяване на военните действия.

Към 12 часа по пладне по телефона от бригадата се предаде, че военните действия се прекратяват, сърбит да не се предизвикат повече, частите добре да се укрепят и патроните да се попълнят. Ще се противодействува само, ако има нужда. Да се изпратят парламентъори, за да съобщат това и на сърбит. Обаче сърбит продължаваха да стрелят през целия ден, особено с артилерийски огън. Подаде се няколко пъти сигнала „Отбой,“ — след което и противникът престана да стреля. От полка се изпрати за парламентъор майор Бойдев. Стрелбата по фронта престана само за няколко часа. Към 17 часа, преди връщането на парламентъора, сърбит отново откриха силен артилерийски огън, който продължи до 19¹/₂ часа. Парламентъорът след дълго укриване из гънките на местността се завърна и доложи, че и тѣ имали същата заповѣд за прекратяване на военните действия, но до гръмване на първа пушка от тяхна или наша страна.

Нашето продължително мълчение позволи на противника да се опомни и съвземе, да си корегира положението и да усили с окопи пунктовете, до които по-рано не стѣха от нашия огън да се доближат. На мръкване, като се имаше предвид неясното и несигурно положение, заповѣда се на дружинните командири да усилят позициите си и охраната. Изпратиха се команди за почистване на бойното поле, заравяние на убитите, прибра се разхвърленото оръжие и бойни припаси, а на войниците се раздадох патрони и топла храна.

2. Отеглянето на полка на лѣвия брѣг на р. Брѣгалница.

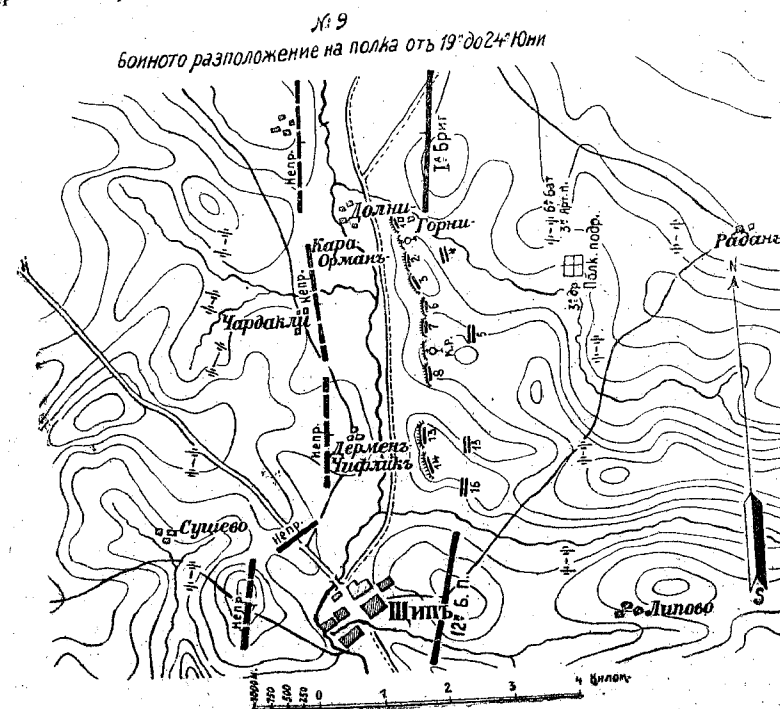
Към 21 часа по телефона от бригадата се заповѣда въ 23 часа полкът да отстъпи от позициите си и заеме старата позиция на лѣвия брѣг на р. Брѣгалница. След направените разпореждания, точно въ определената час дру-

жините, като оставиха по една рота ариергардъ, се снеха от позициите си незабелязано, въ пълна тишина и порядък. Въ успоредни колони дружините се движиха до селото Сушево, откъдето полкът въ обща колона с всички мѣрки за охранение премина през каменния мост на Щипъ и през самия градъ и се отправи да заеме старите си позиции на лѣвия брѣг на Брѣгалница.

3. Заемане старата позиция.

(Скица № 9)

На 19 Юни въ 3 часа, съгласно заповѣдта по бригадата, полкът с I и IV дружини зае окопите на лѣвия брѣг на рѣката, а II и III дружини и картечната рота, въ

полкова поддръжка, се съсредоточиха въ долѣтъ задъ IV дружина. Въ дѣсно отъ полкът зае позиция 10 Родопски полкъ, а въ лѣво — 12 Балкански полкъ.

Въ 8 часа се забелеза раздвижване на противника. Веднагъ бойната част се засили с II дружина и картечната рота, които заеха позиция въ сръдния участък между IV и I дружини. III дружина остана въ полкова поддръжка задъ ви-

сочината източно отъ с. Кара Орманъ. Дружинитѣ заеха окопитѣ съ по три роти и съ по една рота въ дружинна подрѣжка. Въ 9 часѣтъ противникътъ настѣпи въ три колони, отъ които най-дѣсната срещу фронта на полка, а останалитѣ срещу тоя на Балканци и южно отъ тѣхъ. Настѣпването се извърши безъ артилерийска подготовка. Гѣститѣ вълни отъ хора предшествувани отъ водачи, офицери, самоувѣрено се носѣха напредъ. Грозно обаче се излѣга врагътъ въ своето намѣрение. Страшната тишина, съ която бѣше допустнатъ на близко разстояние, изведнажъ се замѣни съ адски грѣмъ и трѣсъкъ. Смѣлчалитѣ се бойци съ огневъ и желѣзенъ дѣждъ посрещнаха настѣпването. Презъ барутния димъ и огъня на разпрѣскващитѣ се снаряди се издигаха прѣстъ и камъни, примѣсени съ разкъсани части отъ човѣшки тѣла. Разстроено и изплашенъ, загубилъ вѣра въ силитѣ си, противникътъ обърна грѣбъ и удари назадъ. Стройнитѣ вериги се обърнаха въ стадо отъ хора. Образуваха се две маси: едната удари по посока на височината западно отъ Щипъ, а другата по посока на могилката на северъ отъ моста. Нашата артилерия обаче и задъ тѣзи височини не имъ даде спокойствие: изгонени и отъ тамъ, тѣ удариха на бѣгъ. Въ това време (10 часа и 45 минути) се забелязаха две неприятелски батареи, които заеха позиция една на изтокъ, а друга на западъ отъ с. Сушево. Тѣзи батареи откриха огънь по окопитѣ на полка и на Балканци. Следъ първата неуспѣшна атака сърбитѣ си опитаха частieto още веднѣжъ.

Къмъ 11 $\frac{1}{2}$ часа се забелеза, че отъ височинитѣ надъ с. Сушево се спуща една дружина, която настѣпи въ боенъ редъ съ три роти въ първа линия и една въ подрѣжка. Малко по-късно задъ тѣзи дружина се показаха други три дружини; тѣ се приближиха до първата и заедно съ нея настѣпиха къмъ фронта на бригадата. Тѣзи атака, макаръ сърбитѣ да я считаха че е подготвена съ артилерийски огънь, понеже тѣхнитѣ батареи въ разстояние на единъ часъ съ непрекъснатъ ураганенъ огънь обстрелваха нашитѣ позиции, не успѣ, както и първата. Следъ отбиванieto и на тѣзи атака, започна се артилерийски двубой, който трая около половинъ часъ. Сърбитѣ вземаха участие съ 5 батареи, отъ които три замълчаха. Противникътъ на ново се опита да настѣпи съ цѣла дивизия, но и тази атака пропадна. Бѣше ясно, че срѣската пѣхота не е въ състояние да настѣпва срѣщу нашия артилерийски огънь. Къмъ 13 $\frac{1}{2}$ часа се забелязаха две батареи въ седловината между Ежовица и Криводолската височина, а други две се носѣха задъ височината западно отъ Щипъ. Изобщо къмъ 14 ч. сърбитѣ бѣха извадили около 7 — 9 батареи на позиция. Къмъ 14 $\frac{1}{2}$ часа на бойното поле имаше едно малко затишие, обаче следъ това сърбитѣ откриха силенъ артилерийски огънь; тѣхни пехотни части (около две дружини и картечници)

достигнаха и заеха крайната на с. Чардаклий. Патрулитѣ имъ се приближиха до брѣга на рѣката. Вечеръта, имайки предвидъ близостъта на противника, усили се бойната линия съ три роти отъ полковата подрѣжка. Взеха се мѣрки за своевременното узнаване за всичко предприето отъ противника. На мръкване се почна усиляването на позицията, раздадоха се повече патрони на рѣце, на войнитѣ се занесе на позицията топла храна и порции отъ месо за следующия день. Нощта мина спокойно. Противникътъ не посмѣ да приеме нищо.

На другия день — 20 Юний задачата на полка и разположението му останаха сѣщитѣ. На съзоряване полковата подрѣжка се оттегли задъ височината източно отъ с. Кара Орманъ.

Къмъ 7 часа противникътъ, окопалъ се на дѣсния брѣгъ на рѣката съ две дружини и две картечници, откри рѣдка пушечна и артилерийска стрелба, на която сѣщо тѣй и се отговори. Къмъ 11 $\frac{1}{2}$ часа, по бойното поле настѣпи малко затишие, следъ което сърбитѣ откриха силенъ артилерийски, пушеченъ и картеченъ огънь. Особено силно обстрелвани бѣха батареитѣ отъ 3-и артилерийски с. с. полкъ на позиция въ участъка на полка. Тѣ сѣщо откриха огънь по неприятелскитѣ батареи, разположени въ гънкитѣ на мѣстността и стреляха отъ закрыта позиция. Борбата продължи до 16 часа. Въ 18 часа противникътъ отъ ново откри артилерийски огънь по окопитѣ на полка, подъ прикритието на който огънь група неприятелски войници прибѣгнаха къмъ с. Чардаклий, а отъ тамъ — къмъ върбалака. 6-а батарея отъ 3 артилерийски полкъ на майоръ Зеленогоровъ, при която бѣше и командира на полка, по негова заповѣдъ, откри силенъ огънь по върбалака срещу селото Кара-Орманъ, където се събираха групитѣ и съ който огънь застави противника да прекрати настѣпването си. Къмъ 20 часа огънятъ и отъ двѣтѣ страни престана. За презъ нощта всички батареи бѣха насочени на 100—150 метра западно отъ дѣсния брѣгъ на рѣката, бойната линия се усили съ три роти отъ подрѣжката, взеха се мѣрки за усъвършенстването на окопитѣ и попълването на патронитѣ, обаче и тѣзи нощъ мина тихо.

На 21 Юний задачата и разположението на полка на позицията останаха сѣщитѣ, като и миналия день.

Още съ съзоряване сърбитѣ откриха пушечна стрелба по лѣвия флангъ на полка, западно отъ Щипъ, значи, че сѣ на мѣстата си. Предъ фронта на полковия участъкъ въ върбалака и въ селото Чардаклий имаше не повече отъ 3—4 роти. Артилерията бѣше се оттеглила и заела позиция по-назадъ на около 1 $\frac{1}{2}$ километъръ. Презъ деня се забелезваха малки неприятелски части, които остѣпваха, за което се изпратиха команди отъ желаещи срещу върбалака и селото, но бѣха об-

стреляни и заставени да се върнат. Към 16 часа, се откри от нашата артилерия огън по височината западно от Щип, а след това — и пушечна стрелба от ротата на Балканския полк изпратена да заеме сжщата височина; ротата след мръкване се завърна. За през нощта се взеха мърки както предишния ден, орждията на отдълението пак бяха насочени на дъсния бръг на Бръгалница. Нощта мина спокойно.

Сутринта на 22 Юний задачата на полка остана сжщата — отбрана на лъвия бръг на р. Бръгалница и разположението — сжщото: три дружини и картечната рота в бойна линия, една дружина в поддръжка. Към 8 часа се забелеза, че неприятелът по групи и единично започна да отстъпва. Виждаше се, че той беше се отеглил от дъсния бръг на рката, като беше оставил само патрули. Изпратиха се веднага желаещи да проникнат отатък рката в с. Чардаклии и зад него. Тъ донесоха, че върбалака и с. Чардаклии биле чисти. Имало заровени доста убити, а в гората били разхвърляни много превързочни материяли. Веригата и сжстени части се забелезваха по северните поли на Ежовица, по височините Криводолски и по посока на с. Сушево. Към 13 часа неприятелската батарея, която беше на закрыта позиция в седловината между Ежовица и Криводолската височина, обстрелва в продължение на цъл час гр. Щип. А в 17 часа се откри силна артилерийска стрелба на дъсния фланг по посока на Рилската дивизия, която стрелба продължи до тъмно. През нощта се приложиха сжщите мърки както и миналия ден, изпратиха се и секретни на дъсния бръг на рката. Изобщо и през този ден, както от наша така и от сръбска страна не се предприеха сериозни действия. Нощта мина тихо. На 23 Юний полкът продължаваше да заеме сжщата позиция както и миналия ден. Сърбитъ с слаби части продължаваха да се държат на около 2 километра зад р. Бръгалница. През деня не се предприеха никакви действия от наша и тяхна страна. Към 19 часа сърбитъ хвърлиха няколко снаряда по гр. Щип. За през нощта се взеха сжщите мърки, както и по-предните дни; нощта мина спокойно.

4. Оттеглянето на полка от позицията.

На 24 Юни задачата и бойното разположение на полка останаха сжщите. През деня противникът с слаби части продължаваше да заема своите позиции. Никакви действия както от наша, така и от негова страна не се предприеха. Забелязваше се прехвърляне на значителни сръбски части, които отиваха по посока на 7 Рилска дивизия. Към 12 часа по телефона от бригадата се предаде, че ще

последва заповед за отстъпване. Полкът ще отстъпи по пътя Никоманската долина — Щивария и ще заеме позиция на южните поли на върха 750. За тръгване ще се получи заповед. По този случай се направиха нужните разпореждания, като обоза, без товарния, се изпрати за с. Раклиш. В 20 часа и 30 минути се получи заповед полкът в 21 часа да започне отстъпването си. Точно в този час дружините една по една в боен ред, при най-голям порядък и тишина, незабележани от противника, напуснаха позициите си и по указания път в обща колона заминаха да заемат новата позиция. В ариергард беше оставена една дружина от 12 Балкански полк.

Загубите на полка от 17 до 18 Юний бяха много големи: убити — 5 офицери, 12 подофицери 89 ефрейтори и редници; ранени 16 офицери, 74 подофицери и 683 ефрейтори и редници; безследно изчезнали 98 души. Загубите от 19 до 24 Юний всичко — ранени 1 офицер и 3 войника. Изстреляни патрони в горните дати всичко 390000.

5. Прехраната на полка.

През всичкото време преди започването на военните действия сжщо и след започването както и при отбраната на лъвия бръг на Бръгалница, войниците получаваха почти всеки ден топла храна. Само на 17 и 18 Юний през време на настъпването се раздаде на ржце порция варено месо, захар и сухар. През тези дни войниците си послужиха добре с намъреното консервирано месо и мляко в сръбските биваци и в раниците на убитите сръбски войници.

въ лѣво отъ IV-а дружина, I дружина съ картечната рота следъ смѣната остана въ полкова поддръжка, III дружина — въ маневрени войски на бригадата. Презъ деня II и IV дружини прикрити отъ погледитѣ на противника задъ билото смѣниха дружинитѣ отъ 12 полкъ, а I и III дружини бѣха смѣнени отъ 10 Родопски полкъ и останаха да пренощуватъ задъ позицията. На 1 Юлий въ 11 часа полкътъ заемаше следующето бойно разположение: II и IV дружини съ планинската батарея, съ по три роти въ бойна частъ и съ по една рота въ поддръжка заемаха позицията отъ стражарницата на височината Мешница, презъ височинитѣ Кукулиница и Ждрапаница до Балтаджиница включително. I дружина съ картечната рота въ полкова поддръжка въ междината между II и IV дружини. III друж. безъ 9 рота, която остана на върха Балтаджиница за свързка съ частитѣ отъ 5 Армия на върха Руенъ, бѣше определена за маневрени войски на бригадата задъ в. Мешница. Презъ нощта се почна укрепяването на позицията.

2. Кратко описание на бойното поле.

Височинитѣ Кукулиница и Ждрапаница се намиратъ на старата погранична линия между Турция и България, която минава по гребена на Осоговската планина на югъ отъ Кюстендилъ. Освенъ тѣзи два върха въ страни отъ тѣхъ и помежду имъ се очертаватъ още 6 отдѣлни върхове. Отъ всѣки връхъ се отдѣлятъ напредъ по посока на противника и назадъ отдѣлни гребени, които свършватъ въ долините на р. р. Каменица и Елешница. По такъвъ начинъ даватъ на позицията форма на единъ гръбнакъ съ своитѣ ребра. Разстоянието между отдѣлнитѣ върхове е около 700 — 800 метра. Тѣ даватъ възможностъ за взаимна огнева поддръжка. Долинитѣ на рѣкитѣ Каменица и Елешница които заграждатъ фронта и тила на позицията, сж съ стръмни склонове, стръмнината имъ достига до 40 — 50 градуса, покрити въ основата си съ едра букова гора, а горнитѣ склонове — съ буйна трѣва, по която движението е много трудно. Пжтища само напречни, отъ които три отиватъ къмъ Кюстендилъ а именно:

- 1) Сажденикъ — Златанци — Селица — Вранянци — Кюстендилъ.
- 2) Червена Ябълка — Кюнекъ — Кюстендилъ.
- 3) Сива Кобила, по долината на р. Новоселска — Слокошница — Кюстендилъ.

И тритѣ пжтища сж планински пжтеки, удобни за движение само съ товарни животни. Движението по склоноветѣ поради голѣмата стръмнина и трѣвата е много трудно. Изобщо позицията е естествено много силна и атакуването

по фронта е почти невъзможно. Падането на върха Руенъ компрометира цѣлата позиция.

Позицията, която сърбитѣ заемаха на дѣсния брѣгъ на рѣка Каменица, се състои сжщо отъ нѣколко отдѣлни върхове: Повиенъ, Близница, Говедаръ и др., които иматъ сжщото топографическо свойство, както височинитѣ Кукулиница, Ждрапаница.

Окопитѣ се правѣха съ блиндажи и козерки, а за поддръжитѣ се приготвиха на обратния склонъ прикрития. Въобще взеха се всички мѣрки за упорна отбрана на позицията. Отъ пристигането на полка по височинитѣ около Ждрапаница до 4 Юлий включително не се предприеха никакви особенни действия било отъ наша страна, било отъ сръбска.

3. Бой за завладяването на върховетѣ: Повиенъ и Говедаръ.

На 5 Юлий, съ цѣлъ да съдейства на атаката на Македоно-одринското опълчение и облекчи общото положение на IV Армия, на 1 наша бригада, съ придаденитѣ три дружини отъ 12 Балкански полкъ, се възложи да атакува височинитѣ Повиенъ и Цера и да ги завладѣе.

На полка се заповѣдваше, да земе участъка на бригадата съ две дружини — едната отъ 12 полкъ, а другата отъ полка, а останалитѣ три дружини отъ полка и планинската батарея да бждатъ готови да трѣгнатъ по първа заповѣдъ.

Сърбитѣ заемаха височинитѣ по дѣсния брѣгъ р. Каменица: Говедаръ, Повиенъ и около казармата на Цера, и презъ цѣлия день обстрелваха съ артилерийски огънь, ту фронта на полка, ту I бригада. Къмъ 14 часа и 30 минути завалѣ силенъ дъждъ. Той скоро се обърна въ силенъ и едъръ градъ, който въ едно кжсо време покри земята съ единъ пластъ около 4—5 с.м. дебелина. Следъ преставянето му, дъждътъ продължи да вали въ продължение на цѣлия день. Времето стана много влажно и студено. За презъ нощта полкътъ остана на сжщата позиция, като се взеха всички мѣрки противъ изненада.

На позицията на Осоговската планина отъ 30 Юний до 6 Юлий, първоначално на върховетѣ: Сива Кобила и Чука, а следъ това включително и на Мешница, Ждрапаница, Балтаджиница полкътъ прекара твърде трудно, — имаше лишения отъ всѣка страна: гладъ, студъ, водата бѣше далечъ, облѣклото и обувкитѣ на войницитѣ бѣха изпокжсани, пжтища никакви, а мѣста удобни за бивакъ и слама на никжде нѣмаше. Обикновеннитѣ заболявания почнаха да се увеличаватъ отъ день на день. На 5 Юлий числото имъ достигна до 237 човѣка, а на 11 Юлий — 623. Освенъ това на 2 Юлий се появи единъ

случай холера, на 3—22, на 4—28 и на 5 Юлий — 38. Съставът на полка отъ денъ на денъ намаляваше и на 6 Юлий при настъпването за атакуване Повиенският височини той настъпи съ 3 щаба офицери, 38 оберъ офицери, 2 лѣкари, 3 чиновника и 1927 войници.

6 Юлий. Времето бѣше влажно, мъгливо. Валѣше дребенъ дъждецъ. Боятъ на преднитѣ части почна отъ рано сутринята. Къмъ 6 часа се получи по телефона устна заповѣдъ отъ бригадата, щото полкътъ съ дветѣ дружини и картечната рота да се съсредоточи източно отъ върха Чука. Другитѣ две дружини — I и III да останатъ на заетитѣ позиции до смѣняването имъ отъ 47 полкъ, който щѣше да дойде отъ върха Руенъ. Следъ съсредоточаванieto на полка задъ върха Чука, съгласно устната заповѣдъ на началника на дивизията, къмъ 10 часа той продължи пътя си южно отъ върха Сива Кобила, по посока на с. Косевица, кждето бѣше даденъ фронтъ на бригадата. Поради тѣснотата на пътеката, нейния голѣмъ наклонъ и поради дружината отъ 12 Балкански полкъ, която вървѣше предъ полка, слезанието стана много бавно. Едва къмъ 17—18 часа полкътъ бѣше съсредоточенъ югоизточно отъ селото.

Тукъ въ изпълнение заповѣдта по бригадата, на която бѣ заповѣдано да завладѣе върха Повиенъ, се разпореди лѣвата колона — 12 Балкански полкъ съ три дружини — да завладѣе южнитѣ склонове на Повиенъ, а на полка — дѣсната колона — да завладѣе самиятъ върхъ Повиенъ, като се насочи между Балканския полкъ въ дѣсно и I бригада въ лѣво.

Въ 18 часа полкътъ само съ II и IV дружини, защото I и III дружини останаха на Осоговската планина до смѣната имъ отъ 47 полкъ, съ картечната рота и планинската батарея настъпи за обекта си и въ 20 $\frac{1}{2}$ часа достигна задъ I и III дружини отъ 10 Родопски полкъ и IV дружина отъ 30 Шейновски полкъ, които бѣха заели позиция срещу върха Повиенъ. Съ пристиганieto си на позицията, командирътъ на полка пое командването и на тритѣ дружини отъ I бригада. Той усили позицията съ картечната рота, която застана между дружинитѣ отъ Родопския полкъ; батареята зае маскирана позиция непосредствено задъ бойната линия, тъй като наклонъ на мѣстността не ѝ позволяваше при закрыта позиция да нанесе каквито и да е поражения на противника.

Въ 22 часа и 40 минути, когато се правеше рекогносцировка на неприятелска позиция за атакуването ѝ, се заповѣда по телефона отъ бригадата, на основание телефонограмата отъ дивизията, частитѣ да се утвърдятъ на заетитѣ мѣста, заднитѣ части да се приближатъ къмъ преднитѣ и да поддържатъ тѣсна връзка помежду си. За презъ нощта се взеха необходимитѣ мѣрки срещу всѣко нощно нападение и

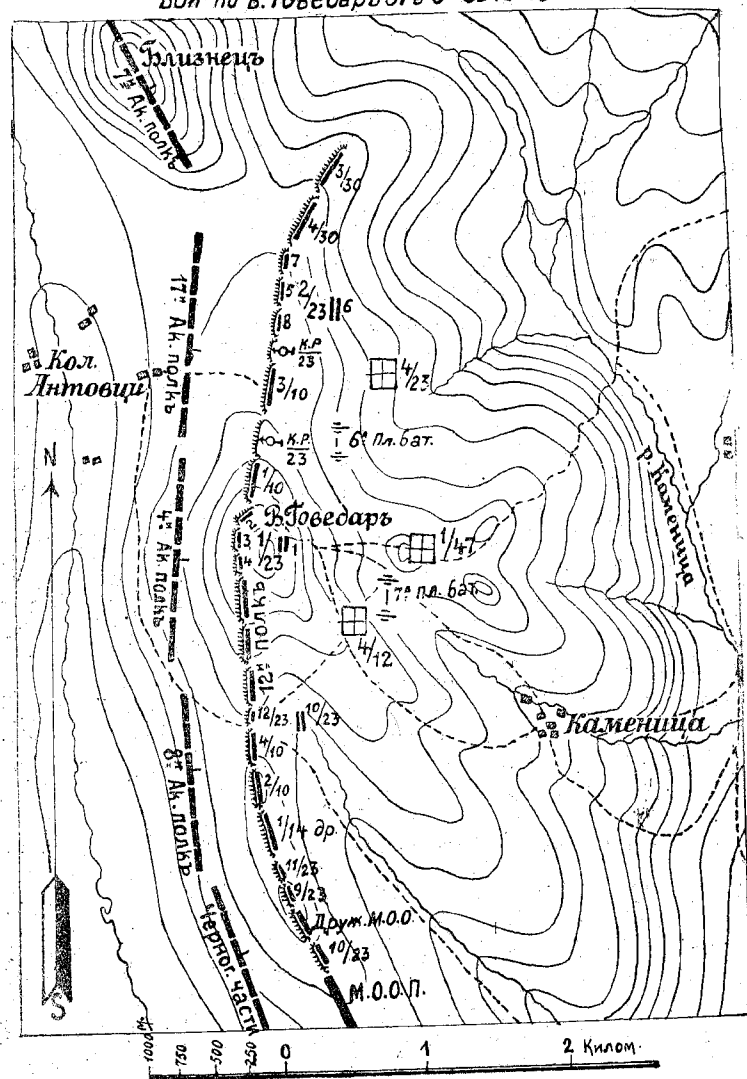
за усиленото укрепяване на позицията. Нощта мина спокойно. Рано сутринята на 8 Юлий отъ бригадата се получи телефонограма основана на телефонограма отъ дивизията, съ която се заповѣдваше частитѣ, следъ като достигнатъ линията на 10 Родопски полкъ, до втора заповѣдъ да не напредватъ повече, а да се утвърдятъ на нея и се държатъ упорито.

На съзоряване противникътъ откри рѣдка пушечна стрелба по позицията, когато къмъ страната на 7 Рилска дивизия се чуеше силна артилерийска канонада. I и III дружини отъ полка следъ смѣната си достигнаха до рѣката Каменица и по заповѣдъ отъ бригадата останаха тамъ за маневрени войски на сжщата. Къмъ 18 $\frac{1}{2}$ часа по заповѣдъ отъ дивизията, за поддръжка на Македоно-одринското опълчение, понеже се забележавало, че сръбитѣ съсредоточаватъ срещу него силни пехотни и артилерийски части, се изпрати III дружина отъ полка въ разпореждане на командира на 12 полкъ, комуто се заповѣдваше да държи здрава връзка съ Македоно-одринското опълчение и да му съдейства за отбиването на сръбската контра-атака, ако се предприеме такава. Подобни действия обаче този денъ отъ страна на сръбитѣ не се предприеха. Тѣ се ограничиха само съ артилерийска стрелба, на която нашата артилерия рѣдко отговаряше. Дружината пристигна късно презъ нощта, по заповѣдъ на командира на 12 полкъ зае височината южно отъ гористата височина, заета отъ Балканци. Тамъ дружината се окопа и осѣмна. Ожесточенъ бой се водеше на фронта на 7 Рилска дивизия, който продължи до късно презъ нощта. Къмъ 12 часа презъ деня се забележа движението на една сръбска дружина, която пристигна отъ къмъ с. Пресека въ казармитѣ на височинитѣ около Цера, а къмъ 13 часа се забележа друга, която слезаше отъ върха Китка къмъ сжщата казарма. За презъ нощта, която мина спокойно, сжщо се бѣха взели сериозни мѣрки: изпратени бѣха секретни, доближиха се до бойната линия II и IV дружини.

4. Отбито сръбско контра нападение.

На 8 Юлий полкътъ, раздѣленъ, остана въ сжщото положение. Сутринята се почна рѣдка пушечна и артилерийска стрелба отъ дветѣ страни. Презъ това време отъ бригадата съ телефонограма се предаде, че задачата на частитѣ отъ бригадата е да останатъ на заетата позиция, която да усилятъ до най-висша степенъ и да я отбраняватъ до последна възможностъ. Тѣзи телефонограма се предаде на всички части и дружини въ участъка на полка, като съ II дружина се усили позицията между Родопци и Шипчанци.

№ 11
Бой по в. Говедарь от 6 до 13 юли

Към 17 часа противникът премина въ настъпване по единично и на гупи и започна да се събира въ дерето успоредно на позицията ни. Не се мина един час той премина въ атака; силен пушечен огън по цѣлата линия го посрещна. Далъ грамадни загуби, той забави своето движение и не увѣренъ въ себе си, въпреки превъзходството си по численостъ, се повърна назадъ. Следъ като се опита още нѣколко пѣти все безрезултатно, противникътъ можѣ да се устрои въ дерето и да се окопае добре, защото стрѣмнината на склона не позволяваше да му се нанасятъ никакви загуби.

I дружина отъ полка, изпратена въ помощъ на 12 Балкански полкъ, въ 20 часа смѣни I дружина отъ сѣщия полкъ и зае дѣсния край на гористата височина.

III дружина, която бѣше въ разпореждането на командира на 12 Балкански полкъ, зае съ една рота окопитѣ на дѣсния флангъ на Македоно-одринското опълчение, а другитѣ три роти се разположиха непосредствено задъ бойното разположение готови да дадатъ своята помощъ. Въ 22 часа по заповѣдъ отъ бригадата дружината бѣше дадена въ разпореждането на командира на бригадата отъ Македоно-одринското опълчение. Противникътъ цѣлата нощъ се окопава предъ фронта на позицията ни. Ясно се чуваше звѣнтението на шансовия инструментъ.

Презъ време на започнатата атака отъ страна на сърбитѣ се получи следната заповѣдъ по бригадата: „Съ цѣлъ да се поправи разбърканото положение на частитѣ отъ дивизията, да се продължи участъка на бригадата въ лѣво и намали този на Македоно-одринското опълчение, заповѣдва се: 12 Балкански полкъ съ три дружини и съ планинската батарея да остане на заетата позиция, като образува дѣсенъ участъкъ на позицията. 23 Шипченски полкъ съ три дружини да продължи бойния участъкъ на бригадата, като заеме позиция въ лѣво отъ 12 полкъ, между този последния и Македоно-одринското опълчение и образува лѣвия участъкъ“.

Тази заповѣдъ не можѣ да се приведе въ изпълнение, понеже веднага следъ нейното получаване сърбитѣ преминаха въ настъпване къмъ позицията.

Къмъ 12 часа презъ нощта се получи телефонограма отъ бригадата, основана на такава отъ дивизията, съ която се заповѣдваше частитѣ да бждатъ готови да посрещнатъ новата атака, за която противникътъ се готви. Малко по-късно се получи телефонограма, съ която се обявяваше телеграмата на командующия IV-а армия. Въ нея се казваше, че сърби и гърци се готвѣли за атака, че IV-а армия ще посрещне противника по цѣлия фронтъ съ пълно съзнание, че свято ще изпълни отечествения дългъ и пр. и пр. Освенъ горнитѣ заповѣди презъ нощта се получи третя телефонограма, съ която се предупреждаваша частитѣ строго да бдятъ и всич-

ки да бъдат готови за една нощна атака; позициите да се окопаят, патроните и снарядите да се попълнят и т. н. Всички тези заповеди и предупреждения ясно очертава действията, които ни предстояха за следния ден. Те бяха своевременно съобщени и изпълнени от дружините.

Настъпни нощта срещу 9 Юлий. Развила плещи Осогова се тъмнеше, изпречила се предъ безбръжния небосклон, а тамъ задъ нея се поддймаше бавно кървавъ месецъ — видение родено изъ недрата на нощта. Висеше облакъ черъ, засънилъ тайнствената пустошъ на твърдта, сякашъ очакваше да се възйема месеца, за да му пришъпне тъмната си тайна. Спеше вселенната въ глуха замая. Тукъ тамъ самотно трепкаше звезда плаха, като че ли невидимъ, незначенъ духъ надникваше отъ небето и бързо отвеждаше погледъ назадъ, видѣлъ надъ пропастьта подъ себе си, настръхнали бойци готови за кървавъ бой. И тегише морния неподвиженъ въздухъ надъ тъмния свѣтъ, подобно на нѣмъ въпросъ, оставенъ отъ задушната нощъ за разрешение на утрешния денъ. Възможнатъ спрѣ се кървавия месецъ на небосклона. Дървесата безмълвно бѣха привели широки клоница и разпрострѣли сѣнки, сѣкашъ бѣха услужани въ нѣщо.

Зората огрѣваше на изтокъ. Тя гонеше предъ себе си сѣнките на нощта. Отсѣкоха се въ дрезгави простори редъ върхове. Далеченъ шумъ се чу и неясни черни сѣнки пропѣлзѣха на групи напредъ. Задъ тяхъ втори, трети и цѣла редица колони се носѣха — неприятелътъ настѣпваше по цѣлия фронтъ. Трѣсна грѣмъ и димъ, и огънь блѣвнаха стоманените гърла на неприятелските орждия. Утрината безмълвна ги подхвана и съ тяхъ нататѣкъ проехте. Тази половина часова артилерийска стихия подготви пѣтъ на сръбските колони, що въ 5 1/2 часа трѣгнаха насамъ. Посрещнаха ги съ страшенъ преграденъ огънь нашите смѣли артилериисти, жестоко порязвани отъ неприятелски снаряди, изпратени по тяхъ. И когато веригите приближиха на действителенъ пехотенъ изстрелъ, съ стихияенъ куршуменъ и картеченъ дѣждъ ги обсипаха Шипченци. Сърбитѣ продължаваха да вървятъ напредъ, очертавайки своя изминатъ пѣтъ съ много кръвъ и много трулове. Едва къмъ 7 1/2 часа можаха да се доближатъ на 400—500 крачки, където залегнаха и откриха силна пушечна стрелба. Сръбската артилерия, по-силна отъ нашата — съ 5 батареи, разположени около казармата на село Цера, застави съ своя огънь нашите три планински батареи да замлъкнатъ. Освободили се по такъвъ начинъ отъ противника, сръбските батареи започнаха съ силенъ съсредоточенъ огънь да обстрелватъ последователно разните участъци отъ нашата позиция. Шрапнелите съ убийственъ трѣсъкъ се прѣскаха надъ главите на стрелците и вадѣха отъ строя съ десетки убити и ранени. Претърпѣли голѣми загуби, старо-

планинците здраво се държаха на позицията и съ своята върна стрелба не даваха възможностъ на противника да напредне. Часовите вървѣха. Боятъ ставаше по-лютъ, по-кървавъ, до като къмъ 8—8 1/2 часа той се обърна на бѣсенъ ураганъ. Неприятелските гаубични и планински батареи отстоящи само на 1500—2000 метра отъ позицията, ненаказани отъ нашите планински батареи, сипѣха огънь и жупелъ върху позицията. Тежките бризанти, фугаси и шрапнели дълбаяха, разкъсваха, унищожаваха. Цѣли окопи бѣха зарити съ техните храбри защитници. Могъщите красиви плещи на Повиенъ се обезобразиха въ ужасни стенания. Страшни ями, много кръвъ, човѣшка разкъсана плѣтъ за мигъ ги покриха. Отъ красивите преди малко дървета разпрострели китни клони, останаха да стърчатъ черни оголени пѣни — всичко друго бѣше изсѣчено и унищожено. Това бѣше като че ли страшна хала, що смята всичко по пѣтя си. Съ тази бѣсна барабанна стрелба сърбитѣ имаха намерение не само да подготвятъ своите атаки, а просто да ни изгонятъ и накаратъ сами да напустнемъ позицията си. Но жестоко се мамѣха тѣ въ прецѣнката си относно геройството и неустрашимостта на българския войникъ. Колкото огънятъ ставаше по-вихровъ, толкова прѣскаше българската умраза, стойкостъ и упоритостъ. Опрѣскани съ кръвъ, опущени отъ барутенъ димъ, съ свѣтналички, тѣ чакаха врага задъхващи се отъ нетърпение, за да му покажатъ острието на своя легендаренъ ножъ. Планинската батарея на капитанъ Стефановъ, при която бѣше командирѣтъ на полка, обсипана съ гранати и шрапнели, продължаваше да стреля бѣсно по настѣпващата пехота. Сърбитѣ не посмѣха да се приближатъ по-близо отъ 600 крачки. Къмъ 11 часа тѣ пренесоха артилерийския огънь срещу Македоно-одринското опълчение и започнаха да прехвърлятъ войски срещу тяхъ. Бѣше ясно, че сръбската атака срещу частите отъ бригадата бѣше отбита. Въ поддръжка на опълчението се намѣси III дружина отъ полка. Къмъ 14—15 часа сърбитѣ отново настѣпиха по цѣлия фронтъ. Главните си сили този пѣтъ обаче тѣ насочиха къмъ Македоно-одринското опълчение и къмъ лѣвия флангъ на Балканци. На това мѣсто между балканци и Македоно-одринското опълчение бѣха IV дружина отъ Родопския полкъ, частъ отъ 14 Македонски полкъ и дѣсната колона на Македоно-одринското опълчение. Тѣзи части не удържаха силния напоръ на сърбитѣ и отстъпиха. Командирѣтъ на IV дружина отъ 10 Родопски полкъ подполковникъ Василевъ, като видѣ отстъпването на своята дружина, веднага се впусна съ дружинната поддръжка въ контръ-атака. Въ тази атака той намѣри славно смъртта си, а отъ дружината му останаха само 250 човѣка. Сърбитѣ за моментъ се почувстваха господари на частъ отъ позицията. Въ това време обаче командира на 1н Балкански полкъ

съ две дружини от бригадната подръжка контръ атакува сърбитъ и ги отхвърли отъ позицията. Скица № 11.

Тази атака на сърбитъ имъ струваше много скъпо. Следъ отбиването и, къмъ 18 часа стрелбата почна да намалява и къмъ 20 часа съвършено утихна по цѣлото бойно поле. Сърбитъ приключиха своята атака съ погромъ. Тѣ имаха не помалко отъ 1200—1500 души само убити, между които 8 офицери съ единъ майоръ. Въ този бой взеха участие отъ маневрени войски I и III дружини отъ полка. I-а дружина, по заповѣдь на командира на 12 Балкански полкъ, бѣше заела лѣсната височина на дѣсния флангъ на сѣщия полкъ (върха Говедаръ) съ 3 и 4 роти, а 1 и 2 въ дружинна подръжка, кждѣто на чело на дружинния си командиръ Майоръ Бойдевъ, понасяйки голѣми загуби, мжжествено отбиваше атакитъ на сърбитъ. Благодарение на нея положението тамъ бѣше запазено.

III дружина бѣше предадена този день въ разпорежданieto на командира на 12 полкъ. Преди започването на боя по негова заповѣдь една полурота отъ 12 рота заела позиция между Родопци и Балканци, 10 рота била назначена въ прикритие на 7 планинска батарея, а останалитъ две и половина роти били дадени въ разпореждане на командира на Македоно-одринското опълчение, оставени отъ него въ подръжка на V дружина отъ сѣщото опълчение. Съ започването на боя, по заповѣдь на бригадниятъ командиръ на опълчението. 9 рота заела окопитъ на V Македоно-одринска дружина, 11 рота отишла въ подръжка на 14 Македонски полкъ, а останалата полурота отъ 12 рота въ подръжка задъ дѣсния флангъ на V дружина. Презъ време атаката на сърбитъ всичкитъ роти отъ дружината взели най-активно участие и дали голѣми загуби. Само този день дружината имаше убити 29 и ранени 243 души.

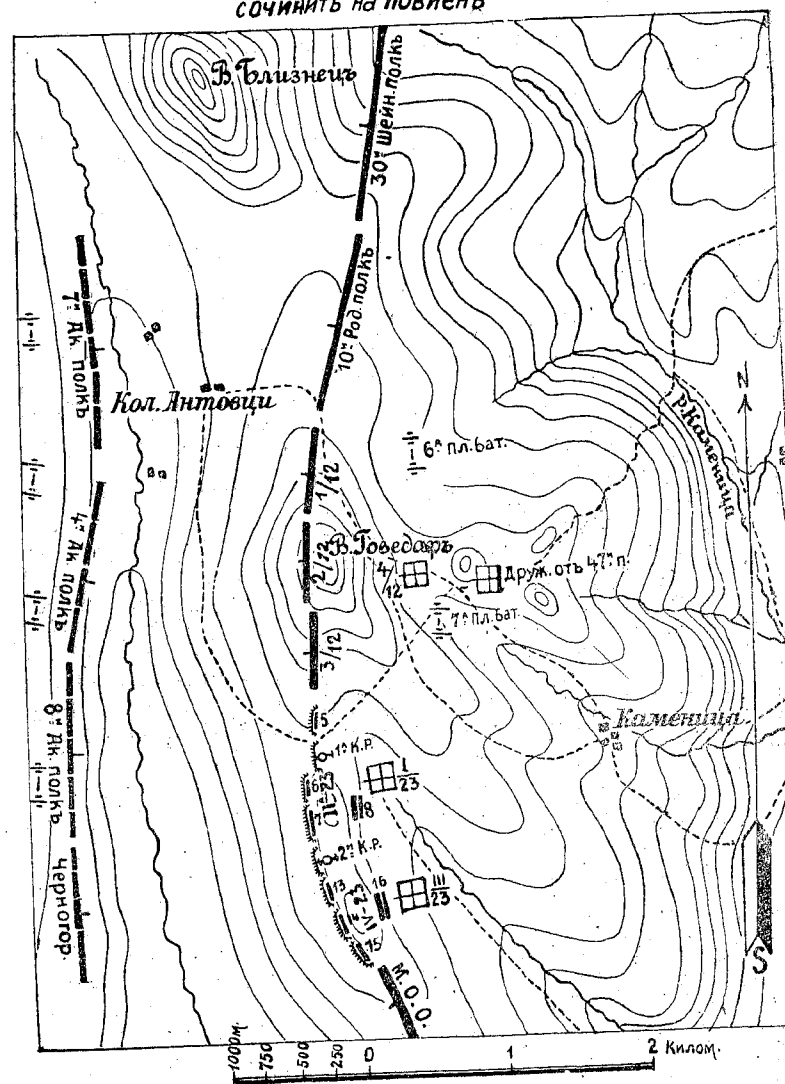
Въ 21 часа се откри силна пушечна стрелба, предизвикана отъ нашитъ и сръбски секрети, която продължи около $\frac{1}{2}$ часъ.

Нощта се прекара въ окопаване и почистване бойното поле, попълване на патронитъ и непрекъснато бодърстване. На позицията се донесе топла храна.

На 10 Юлий полкътъ бѣше въ сѣщото положение. Сутринята бѣше изпратена 15-а рота за да разузнае дали има противникъ въ мъртвитъ пространства предъ позицията. Оказа се, че той отстъпилъ въ своитъ позиции на Цера и Стрижка. Заловенъ бѣше единъ пленникъ, отъ който се узна за разположението и числеността на противника. Отъ Шипъ до Султанъ-Тепе сърбитъ имали 5 дивизии. Срещу нашата дивизия действала Дринската дивизия първи позивъ. Въ вчерашния бой срещу участъка на бригадата взели участие три сръбски полка и единъ черногорски. Деньтъ мина въ рѣдка пушечна

стрелба и артилерийски двубой между новодошитѣ наши полски батареи и тѣзи на противника. До мръкване последния не предприе нищо.

№ 12
Бойното разположение на полка отъ 15 до 29 Юли, по височинитъ на Повиенъ

На 11 Юлий полкътъ продължаваше да заема позициитъ си. Въ 9 часа почна артилерийски двубой и рѣдка пу-

шечна стрелба по фронта на полка. Усилен канонада се чуваше към Калиманското поле. И тоя денъ противникътъ не предприе нищо. Нощта мина спокойно.

На 12 Юлий полкътъ остана въ сщщото положение. Въ 15 часа отъ срещата на наши патрули съ тѣзи на противника се предизвика силна стрелба, която трая около единъ часъ. На мръкване се получи телефонограма отъ командира на бригадата, съ която се заповѣдваше да се изпълни заповѣдта за заемане отъ полка съ четирѣхъ дружини участъка въ лѣво отъ 12 Балкански полкъ, като се заеме и частъ отъ позицията на Македоно-одринското опълчение. Понеже презъ нощта сѣрбитѣ не предприеха никакви действия, заповѣдта се изпълни. Полкътъ тихо се оттегли отъ бойната линия. Неговата позиция се зае отъ дветѣ дружини на 10 Родопски полкъ, който действуваше въ лѣво на Балканския полкъ. Новата позиция се зае отъ II-а и IV-а дружини и картечната рота, а I и III дружини останаха въ полкова поддръжка. Смѣната окончателно се завърши въ 2 часа на 13 юлий. Презъ това време за попълване загубитѣ на полка дойдоха на два пѣти 1235 войника.

Днитѣ 13, 14 и 15 Юлий минаха безъ особени бойни действия. Събранъ, полкътъ продължаваше да заеме позицията си презъ всичкитѣ дни и да я усилюва съ окопи. Направиха се просѣки въ гората за усилюване действителността на огъня, а нощитѣ минаваха въ бодърстване.

На 16 Юлий сѣрбитѣ откриха артилерийски огънь по нашата позиция отъ дветѣ батареи разположени около казармитѣ при Цера. Нашитѣ две полски и една планинска батареи сжщо откриха огънь по сѣрбскитѣ такива. Артилерийския двубой отново се започна и прекрати къмъ 19 часа. Нощта мина тихо и спокойно. Презъ днитѣ 17 и 18 Юлий до обявяването на примирието сѣрбитѣ не предприеха нищо. Полкътъ продължаваше да заема позицията си и да бодърствува.

Офицеритѣ отъ I дружина 23 Шипченски полкъ на позицията при върха Повиенъ въ междусъюзническата война 1913 година

V ГЛАВА.

Края на войната.

1. Примирие.

На 18 Юлий преди пладне се получи отъ бригадата телефонограма, съ която, на основание телеграмата отъ щаба на действующата армия, се съобщаваше че военнитѣ действия, съгласно протокола на Букурешката конференция, се прекратяватъ въ 13 часа на 18 с. м. и това ще трае 5 дни. Заповѣдваше се да се пази добросъвестно задължението за примирие, което въ никакъвъ случай да не се наруши.

Днитѣ отъ 18 до 28 Юлий, подписването на мира, полкътъ прекара на позицията си въ усилюване на окопитѣ, понеже не се знаеше, какъ ще се свършатъ преговоритѣ, и за почистване на бойното поле отъ наши и чужди трупове.

На 20 Юлий се отпразнува на позицията предъ лицето на противника патронния празникъ на полка, Св. Илия. Отслужи се панахида за славно зигиналитѣ герои Шипченци, а следъ това — молебенъ съ водосвѣтъ. На молебена присъства една сборна рота отъ цѣлия полкъ съ знамето. За празника полкътъ бѣше удостоенъ съ следующата царска телеграма:

Командиру 23-й шипченски полк — полковникъ Пашиновъ
Сива Кобила — Отъ двореца, Софи
20. 7. 1913 год.

Дълбоко съмъ трогнатъ отъ вашитѣ преданни и доблестни войнишки чувства на горещъ патриотизъмъ, изказани въ телеграмата, която ми отправихте по случай патронния празникъ, когото Провидението опредѣли да празнуватъ моитѣ храбри Шипчанци на върха Повиенъ на Осоговската планина.

Напълно съмъ увѣренъ, че храбритѣ Шипченци, които тъй доблесно и самоотвержено се сражаваха подъ Одринъ, Криводолскитѣ височини и Повиенъ, ще изпълнятъ до край своя свещенъ дългъ и ще покажатъ на враговетѣ на България, че сж се сражавали за свѣто и право дѣло.

Изпращамъ Вамъ, на офицеритѣ и на долнитѣ чиновове моя поздравъ, благодарностъ и сърдечни благопожелания за здраве и щастие на доблесния и храбъръ Шипченски полкъ.

Царьтъ.

2. Прехраната и загубитѣ на полка.

Прехранването на полка бѣше изобщо добро. При отбраната почти всѣки день на позицията се носѣше топла храна, а за обѣдъ порции месо, сирене или кашкавалъ, Само презъ време ни маршоветѣ и въ първитѣ нѣколко дни следъ пристигането на Осоговската планина дневната порция бѣше намалена.

Загубитѣ на полка отъ 6 до 11 Юлий бѣха: убити офицери 1, долни чиновове 40; ранени офицери 3, долни чиновове 448, безследно изчезнали и то турци 116. Смъртни случаи отъ холера 7 души.

Изстреляни патрони 520,000.

3. Кратко заключение.

Презъ последнитѣ боеве около Повиенъ както и при Шипъ сѣрбитѣ показаха, че не сж въ състояние да водятъ нападателенъ бой. Малката сполука, която имаха на 9 Юлий срещу дружината отъ 14 Македонски полкъ и Македоно-одринското опълчение, се дължеше на мѣстността и на малочислеността на нашитѣ разрѣдени дружини, които брояха около 300—600 души. Друго обстоятелство, което помогна на сѣрбитѣ, бѣше превъзходството на тѣхната артилерия. Отначалото на боеветѣ тѣ разполагаха съ 3 полски и 2 планински батареи, разположени на командващи височини, отгдето намираха лесно нашитѣ 3 планински батареи, разположени на ниски мѣста и не имъ даваха възможностъ да проявятъ ефикасно своето съществуване.

Особенна полза оказаха нашитѣ картечници, макаръ и да бѣха малко. Тѣхното умѣло употребление и върниятѣ имъ огънь бѣше, който замѣни и малочислеността на нашата артилерия.

Въ тази война, както и въ войната ни съ Турция, носимия шансовъ инструментъ: лопатката, кирката и брадвичката бѣха второ оржие следъ пушката. Тѣ въ най-широка смисълъ на думата се използваха както въ отбранителния, тъй и въ нападателния бой. Сѣрбитѣ сжщо отдаваха голѣмо значение на фортификационнитѣ работи. Всичкитѣ имъ позиции, които заехме, бѣха силно окопани съ по нѣколко реда окопи, дълбоки 1'40—1'50 метра. Всички почти бѣха маскирани и снабдени съ бойници.

4. Подписванието на мира.

До 28 Юлий полкътъ продължаваше да заеме позицията си. На сжщия день следъ пладне се получи отъ бригадата телефонограма, съ която се съобщаваше, че мирътъ днесъ е подписанъ; за отвеждане частитѣ въ гарнизонитѣ имъ ще последва заповѣдъ, на линията на веригитѣ да се поставятъ предни постове, а частитѣ да се приготвятъ за походъ.

5. Отвеждането на частитѣ по гарнизонитѣ.

На 29 Юлий се получи заповѣдъ по дивизията, основана на такава по IV армия, съ която се съобщаваше, че мирътъ е подписанъ, че военнитѣ действия се прекратяватъ и за да се даде възможностъ на частитѣ да се устроятъ, догдето започне отвеждането имъ къмъ тѣхнитѣ гарнизони, заповѣдваше се дивизията да се съсрѣдоточи източно отъ Кадиинъ мостъ, за което частитѣ ѝ да нощуватъ на 29 Юлий на Сива Кобила. На този день полкътъ въ съставъ: 3 щабъ офицери, 36 оберъ офицери, 2 лѣкари, 4 чиновника и 1835 долни чиновове въ 10 часа се сне отъ бивака си задъ позицията Повиенъ и трѣгна по пѣтя по долината на рѣка Каменица и отъ тамъ за Сива Кобила—Чука на Осоговската планина, кждето пристигна въ 17 часа и се разположи на бивакъ.

На 30 Юлий, съгласно сжщата заповѣдъ по дивизията, полкътъ трѣгна сутринтъ въ 6½ часа отъ бивака си по пѣтя Сива Кобила—Рахово—по Брезовския ридъ до село Граница, кждето пристигна къмъ 19 часа и се разпожи на бивакъ между последното село и Пиперковъ чифликъ, на изтокъ отъ Кюстендилъ. Къмъ полка на бивака се присѣдини и нестроевата рота, която още отъ Шипъ се бѣше оттеглила въ Кюстендилъ. Тукъ Шипченци за трети пѣтъ, заразени отъ

общото брожение, се опитаха да направят бунт — искаха съ железница да бъдат превезени до Стара-Загора, но и този бунт, както и първият, бѣ потушенъ отъ командира на полка.

Отъ 31 Юлий до 15 Августъ включително полкътъ извърши походно движение по шосето Дупница—Самоковъ—Долна Баня—гара Костенецъ дѣто пристигна на 6 Августъ и сепре на бивакъ.

ЧАСТЪ III.

Реокупация на Бѣломорската областъ.

I ГЛАВА.

1. Демобилизация.

Късно презъ нощта на 5 Августъ се предаде отъ щаба на дивизията по телефона устна заповѣдъ, съ която се заповѣдваше: „Демобилизацията на полка да се извърши на бивака при гарата, вмѣсто въ Казанлъкъ, както бѣше заповѣдано съ заповѣдъ по дивизията. Всички запасни отъ 33 наборъ надолу съ всичкото си облъкло, въоръжение и снаряжение да се изпратятъ по железницата въ гр. Казанлъкъ. Тамъ да се сдаде това, което имъ се числи. Полкътъ, състоящъ се отъ останалитѣ 34, 35, 36 и 37 набори на 6 Августъ да се натовари на два трена и да замине за гара Раковски и отъ тамъ за гр. Хасково, кждето ще чака съсрѣдоточаването на дивизията.“

Заповѣдта за изпращането на войницитѣ отъ 33 наборъ надолу се изпълни сутринта. Следъ като имъ благодариха горещо съ топли братски думи за славно изпълнения дългъ, командирътъ на полка стисна сърдечно протегнали се за сбогомъ геройски дѣсници. Тренътъ изсвири и бавно потегли, отнасяйки частъ отъ титанитѣ Шипченци къмъ сладка отмора подъ родна стрѣха. Громко, взаимно братско „ура“ се понесе изъ роднитѣ полета и огласи стария Балканъ, пригответъ се да посреща своитѣ герои-чеда.

Останалитѣ Шипченци въ съставъ: 5 щабъ офицери, 28 оберъ офицери, 1 лѣкаръ, 3 чиновника, 133 подофицери и 740 ефрейтори и редници трѣбваше на ново да поематъ друмъ на югъ, за да заематъ заедно съ цѣлата 8 дивизия Бѣломорската областъ — жалка придобивка отъ славни победи. Защото този мизеренъ дѣлъ, що ни се подхвърли като милостиня следъ гибелния край на междусъюзническата война, трѣбваше пакъ съ сила да се реокупира: докато нашитѣ войски бѣха ангажирани на западъ, съ сърби и гърци, турцитѣ бѣха успѣли да си взематъ всичка Тракия. И сега Тунджанци трѣбваше да настѣпватъ пакъ въ боенъ редъ, понеже среца-

ха жалка съпротива отъ още по жалки отряди, съставени отъ цигани и дезертирали турски войници.

Следъ изпращанieto на запаснитъ долни чинове за Казанлъкъ I дружина съ полковата канцелария, музакантската и телефонна команди подъ командата на майоръ Шкодревъ натоварени въ единъ тренъ въ 10 часа замина за гара Раковски. Другата половина на полка — II дружина, картечната рота, нестроевата рота и щаба на полка съ втори тренъ замина късно презъ нощта за сжщата гара, кждето пристигна 13 часа на 7 Августъ. Въ Хасково полкътъ бѣше къмъ 18 часа. Тамъ веднага се пристъпи къмъ преустройството и организацията му споредъ мирновременния щатъ съ изключение на картечната и нестрова роти, които останаха по щатовеѣ за военное време. Парковиятъ взводъ сжщо остана по щатовеѣ за военное време, обаче за две дружини.

Следъ преустройството и реорганизацията на полка, по молбата и апела на началника на Гюмюрджинския отрядъ, полковникъ Кърджиевъ В. първа дружина на 8 августъ въ 13 часа бѣше изпратена въ помощъ на сжщия отрядъ който грѣбваше да се намира въ градъ Кърджали. Обаче сжщия денъ къмъ 19 часа и 15 минути дружината пристигна до чешмата южно отъ село Кочешли на старата турско-българска граница и тамъ намѣри разположенъ на бивакъ Гюмюрджинския отрядъ, състоящъ се отъ 10 опълченска дружина — 120 човѣка, 7 погранична дружина — съ около 50 човѣка и 36 дружина — отъ 20 човѣка — всички деморализирани. По-нататъшното движение на дружината стана безпредметно, защото Кърджали бѣше изпразненъ и заетъ отъ противника. Сжщиятъ денъ се получи отговоръѣ на телеграмата отъ полка до началника на дивизията, комуто бѣше донесено, че поради наложена нужда е изпратена една дружина за Кърджали, а въ 16 часа заминава и останалата дружина съ картечната рота. Отговоръѣ на телеграмата бѣше, че заминаването на полка може да става само по разпорежданieto на главната квартира и то когато полкътъ се устрои.

2. Полкътъ на границата.

На 9 Августъ въ 6 часа командиръѣ на полка заедно съ II дружина и картечната рота замина за границата, кждето пр. стигна къмъ 11 часа. Тамъ намѣри и I-а дружина. Слѣдъ едно запознаване съ мѣстността I дружина зае позиция височината южно отъ Гювенчлерската, срещу височинитъ северно отъ Айдурушъ, а II дружина и картечната рота — въ лѣво отъ I-а дружина. По една рота отъ дружинитъ се изпрати въ предни постове, а останалитъ се разположиха на бивакъ задъ позицитъ си.

На 10 и 11 Августъ полкътъ продължаваше да заема сжщата позиция и да се окопава на нея. Къмъ него се придаде единъ ескадронъ и една полска батарея. Отъ ескадрона се изпратиха разезди къмъ страната на противника. Презъ тѣзи дни въ полка пристигнаха отъ III-а и IV-а дружини на 52 полкъ следъ демобилизацията му: 2 щабъ офицери, 5 оберъ офицери и 119 долни чинове съ 2 картечници, които се разпредѣлиха по равно въ дружинитъ и ротитъ на полка. Батареята зае позиция по гребена източно отъ Гювенчлерската височина.

Отъ 12 до 18 Августъ включително полкътъ продължаваше да заема своята позиция и да я укрепява. На 19-й Августъ се получи заповѣдъ по дивизията, съ която се съобщаваше заповѣдта по войскитъ въ Южна България, на които бѣше възложено:

- 1) „Да охраняватъ старата граница и населението отъ нахлуването на дребни турски части и башибузушки партии.
- 2) „Да послужатъ като окупационни войски въ нѣкои райони и пунктове, които въ Нова България се окажатъ незаети отъ турцитъ и гърцитъ.
- 3) „Да окажатъ съпротивление на значителнитъ турски отряди, които биха се опитали и увлекли да влезъѣ въ предѣлитъ на Стара България.

За тая цѣль се заповѣдваше:

„Старата погранична линия въ участъка на 8 дивизионна областъ да се заеме отъ I и 8 погранични роти. За подкрепа на пограничната стража предъ района на разположението на дивизията полкътъ съ една планинска батарея и 10 коненъ полкъ, подъ началството на командира на 23 Шипченски полкъ, се назначава въ авангардъ.

„На авангарда се заповѣдва да организира отбраната на позицията при с. Гювенчлеръ, която той до тогава заемаше и добре да я укрепи, като съ главнитъ си сили се разположи на бивакъ задъ позицията си“.

Тѣзи заповѣдъ бѣше своевременно изпълнена отъ полка по заемането на позицията и нейното укрепяване. Дружинитъ посмѣнно се назначаваха въ охранение на позицията и всѣкидневное се изпращаха разезди и рекогносцировъчни отряди къмъ страната на противника. Неприятелскитъ постове, групи и патраули бѣха открити отъ разездитъ и рекогносцировъчнитъ отряди още на 13 Августъ по височинитъ около Акча-Каиракъ, Дуганджиларъ и другаде срещу разположението на полка, които съ голѣма предпазливостъ сж отеснявали нашитъ разезди и патраули. На 22 Августъ турцитъ достигнаха до старата граница и заеха своитъ погранични постове.

На 21 Августъ въ полкътъ се получи заповѣдъ по бригадата, съ която се заповѣдваше въ случай на поява на значителни турски части полкътъ съ една дружина и планин-

ската батарея да заеме височината южно отъ с. Гювенчлеръ; въ лѣво отъ полка ще заеме позиция 12 Балкански полкъ съ една дружина.

До 31 Августъ полкътъ продължаваше да заема и охранява определената му позиция. Сжщия день следъ пладне той бѣше смѣненъ отъ 10. Родопски полкъ и се разположи на бивакъ северозападно отъ с. Кочешли. Презъ това време до като полкътъ стоеше на границата, той бѣше усиленъ съ доста войници, преведени отъ разни части, а именно: на 17 Августъ пристигнаха отъ 3 Бдински полкъ 491 човѣка, на 22 Августъ отъ 59 полкъ — 506 души, на 27 Августъ отъ 4 Плѣвенски полкъ — 759 човѣка. Отъ разни части и оздравѣли отъ рани и болѣсти пристигнаха 159 войници. Всичко числения съставъ на полка достигна 2893 войници. Отъ този съставъ се попълни картечната рота, нестроевата рота и парковиятъ взводъ на полка; изпратиха се за попълване интендантската и 7 погранични роти и за усиление на гарнизонитѣ въ Стара Загора и Казанлъкъ; уволниха се въ безсроченъ отпускъ учителитѣ и студентитѣ; изпратиха се вишеститѣ въ школата за запасни подпоруци и пр. всичко 937 човѣка излѣзоха отъ полка. Останаха по списъкъ 1956 долни чинове.

Полкътъ, организиранъ въ две дружини, картечна рота, нестроева рота и половинъ парковъ взводъ съ наличенъ съставъ: 10 щаба офицери, 31 оберъ офицери, 1 лѣкаръ, 3 чиновника и 1956 долни чинове, като авангардъ на дивизията, охраняваше дадения му участъкъ на границата отъ 10 Августъ до 1 Септември, следъ която дата остана въ резервъ на бивакъ западно отъ с. Кочешли до 6 Октомврий.

На 5 Октомврий се получи заповѣдъ по дивизията основана на заповѣдта по 2 Военно Испекционна областъ отъ 29 Септемврий, съ която се съобщаваше:

1) „Че на войскитѣ отъ сжщата областъ се възлага да окупиратъ новоосвободенитѣ земи, да въведътъ редъ, законность и да възстановятъ властта на царството въ този край.

2) Обявяваше се, че границата на новоосвободенитѣ земи съ Турция върви отъ носъ „Св. Стефанъ“, по р. Резвая, шестъ километра южно отъ Малко-Търново, до Кайбиляръ, като върви по старата граница до Дервишка Могила, отъ тамъ минава презъ с. Българско и Турско Лефке, между Мустафа Паша и с. Черменъ до с. Куртъ кьой, взима югоисточна посока, минава презъ селото Чингирли и върви до с. Мандра, а по-нататкъ следва по течението на р. Марица до устието ѝ.

3) На западъ отъ линията с. с. Емирлеръ, Кюпрю-Баши. Кара Соглу, отъ върховетѣ Петровица, Маргенигъ, Гяуръ, Мезаръ гидикъ, Ланге-гидикъ и Буру-кале (развалини) ще действа I-а бригада отъ II Тракийска дивизия, която ще нас-

тжпи по посока Пашмакдж — Смилянъ — Скеча — Портолагосъ.

4) На изтокъ и северъ отъ линията с. с. Неби-Кьой, Папазъ-кьой, по рѣката Акча Хисаръ до с. Кючукъ Бунаръ и новата граница съ Турция, ще действа 2 бригада отъ 2 Тракийска дивизия.

5) На нашата 8 Тунджанска дивизия усилена съ две планински батареи, 7 погранична рота, 11 Сливенски полкъ и 32 Новозагорски полкъ се заповѣдваше да действа въ района между казанитѣ въ пунктъ 3 и 4 две линии за бригадитѣ отъ 2 Тракийска дивизия и ще заеме:

а) 11 Сливенски полкъ, съ една планинска батарея, — Кушукавакъ и ханица Акъ Бозалъкъ.

б) 32 Загорски полкъ, съ една планинска батарея, — Кърджали и Мжстжнлж.

в) 10 Родопски полкъ, съ една батарея отъ 8 артил. полкъ и единъ ескадронъ отъ 2 Коненъ полкъ съ щаба на I бригада — Деде Агачката околия.

г) 30 Шейновски полкъ — Фере и Софлу.

д) 12 Балкански полкъ съ две полски батареи и единъ ескадронъ отъ 3 коненъ полкъ съ щаба на 2 бригада — гр. Гюмюрджина.

е) 23 Шипченски полкъ — с. с. Егри-Дере и Дарж-Дере.

ж) 7 погранична рота ще следва дивизията и ще заеме Бѣломорската крайбрежна линия отъ устието на р. Марица до залива Кара Агачъ.

з) Щаба на дивизията — въ гр. Гюмюрджина.

и) За по-лесно управление, пазене реда и бързото потушаване на всѣкакъвъ опитъ за възстание и съпротивление на населението, а сжщо и за грижливо събиране на оржжето, на всѣка часть се дава участъкъ за действие, както е означено въ съответнитѣ пунктове.

На 25 Септемврий командирътъ на полка полковникъ Пашиновъ, който съ Висшочайша заповѣдъ отъ 14 Септември бѣше повишенъ въ по-горня длѣжностъ — командиръ на 2 бригада отъ 8 Тунджанска дивизия, сдаде командването на полка на старшия дружиненъ командиръ и на сжщата дата прие командването на бригадата.

3. Реокупирането на Бѣломорската областъ.

Па 6 Октомври се получи заповѣдъ по дивизията, съ която се съобщаваше, че за окупиране дадения районъ въ новоосвободенитѣ земи дивизията съ придаденитѣ ѝ части ще настжпи на 7 Октомврий и ще достигне линията на рѣка Арда. За целта се заповѣдваше:

23 Шипченски полкъ

„Лѣва колона: Две дружини отъ 11 Сливенски полкъ, 1 батарея, $\frac{1}{2}$ ескадронъ, 1 хелиографна станция, да тръгне въ 7 часа отъ с. Гиренъ по пѣтя презъ Ходжа-къой за село Ада.

„Срѣдна колона: Две дружини отъ 32 Загорски полкъ, 1 батарея, $\frac{1}{2}$ ескадронъ, 1 хелиографна станция, да тръгне въ 7 часа отъ село Ени Махле по пѣтя Чакмаларъ за село Айваджикъ.

„Дѣсна колона — по две дружини отъ 12, 10 и 30 полкове, всичко 6 дружини, 2 батареи, $\frac{1}{2}$ ескадронъ конница, $2\frac{1}{2}$ пионерни роти, 1 хелиографна станция — да тръгне въ 7 часа отъ село Айдурумшъ за гр. Кърджали.

„Въ дѣсно странично прикритие — 23 Шипченски полкъ, 2 дружини, $\frac{1}{4}$ ескадронъ конница и 1 хелиографна станция подъ началството на командира на бригадата полковникъ Пашиновъ — да тръгне въ 7 часа отъ с. Кованлъкъ по пѣтя презъ с. с. Шабанларъ—Керемитлеръ за гр. Кърджали.“

Въ изпълнение на тази заповѣдь, полка на 6 Октомврий следъ пладне тръгна отъ бивака при с. Конушъ за изходния си пунктъ, с. Кованлъкъ, кждето пристигна къмъ 17 часа и се разположи на бивакъ около сѣщото село съ мѣрки за охранение — предни постове на границата.

Сутринята въ 7 часа полкътъ съ авангардъ 5 и 6 роти настѣпи. Когато авангарда преминаваше границата, бѣше обстрелянъ отъ разсипанитѣ въ верига неприятелски постове. Той се разгѣна, изпрати напредъ по два взвода въ верига, която откри огънь по неприятелската такава заела позиция по високитѣ мѣста. Следъ едночасова рѣдка престрелка противникътъ отстъпи и не се яви повече. Полкътъ, подъ прикритието на новъ авангардъ, настѣпи напредъ по дадения му пѣтъ, безъ да срещне повече противника. Селата по пѣтя, презъ които премина, бѣха напуснати отъ турското население. Полкътъ ношува на бивакъ при селото Юрдеклеръ.

Сутринята на 8 Октомврий въ 7 часа полкътъ настѣпи въ походенъ редъ, съ мѣрки за охранение, къмъ гр. Кърджали, кждето пристигна къмъ 17 часа и се разположи на бивакъ югозападно отъ града съ мѣрки за охранение.

Кѣсно вечерята се получи заповѣдь по дивизията, съ която се съобщаваше, че на 9 тя ще продължи движението си за достигане линията: Маданли—Мѣстжнлж—Егри Дерѣ, за което се заповѣдаваше:

„а) Лѣвата колона — 2 дружини отъ 11-й Сливенски полкъ, 1 батарея, $\frac{1}{2}$ ескадронъ конница, една хелиографна станция—да тръгне въ 7 часа сутринята отъ село Ада и следва пѣтя Ени-къой — Кюселеръ — Маданли гдето да ношува, а на 10 Октомврий — дневка.

„б) Дѣсната колона — по две дружини отъ 10, 12 и 30 полкове всичко 6 дружини, 3 батареи единъ ескадронъ конница и 1 хелиографна станция да тръгне въ 7 часа сутринята и да следва по шосето Кърджали—Гюмюрджина, ношува въ Мѣстанлж, на — 10 дневка.

„в) Дѣсното странично прикритие, 23 Шипченски полкъ съ 15 конника, да тръгне на чело на главнитѣ сили на дѣсната колона и като достигне с. Джабиръ Оглуларъ, една дружина да се отдѣли отъ полка и следва по пѣтя Хисаръ—Мачукларъ за село Сеидъ Али, гдето ще ношува, на 10 — дневка.“

Тази дружина се назначаваше за гарнизонъ въ Дарж-дере. На 9 Октомврий, тази заповѣдь се изпълни: I дружина, картечната рота, щаба на полка, нестроевата рота ношуваха на бивакъ северно отъ града Мѣстжнлж, а II дружина ношува на бивакъ при село Сеидъ Али.

На 10 Октомврий полкътъ имаше дневка.

На 11 Октомврий, съгласно заповѣдта по дивизията, дѣсното странично прикритие: II дружина отъ полка въ 7 часа сутринята тръгна по пѣтя презъ Шейхъ-джумая за ДаржДере, кждето пристигна къмъ 17 часа и се разположи на квартиробивакъ съ всички мѣрки за охранение вътрешно и външно. I-а дружина съ щаба на полка, картечната и нестроевата роти съгласно сѣщата заповѣдь останаха за гарнизонъ въ Мѣстанлж. Тамъ дружината престою на 12 Октомврий и на сѣщата дата, следъ като бѣше смѣнена отъ една дружина отъ 32 полкъ, тръгна въ 10 часа съ щаба на полка, картечната и нестроевата роти, по шосето за Гюмюрджина, кждето пристигна на 13 Октомврий следъ пладне и се разположи на бивакъ източно отъ града. Въ Гюмюрджина полкътъ престою до 1 Ноемврий на бивакъ, а следъ тази дата — на квартири. Тамъ съвмѣстно съ 12 Балкански полкъ изпълняваха всички дневни и нощни служебни наряди за пазене редъ въ града и околността, по изискване отъ властта и по нареждане отъ дивизията. До 1 Декември често се изпращаха роти и команди по за нѣколко дена въ селата около Гюмюрджина за гарнизонъ и за запазване реда.

Отъ 1 Декемврий, редовно се започнаха занятията съ офицеритѣ въ полето, по решаване на тактически задачи съ взводъ, рота и дружина, беседи, поуки отъ мобилизацията, походитѣ, боеветѣ и пр.

Съ подофицеритѣ и войницитѣ сѣщо се започнаха редовни занятия, които бѣха предвидени да продължатъ до 1 Мартъ.

Следъ като се стабилизира положението на Бѣломорската областъ, следъ като пристиганаха частитѣ отъ 10 Бѣломорска дивизия и заеха градоветѣ Ксанти, Гюмюрджина, Деде Агачъ и Кърджали, полка почна чувствително да намалява: преведоха се обратно войницитѣ отъ 36 и 37 набори въ своитѣ полкове, уволниха се въ безсроченъ отпускъ войницитѣ отъ 34 и 35 набори, доста много войници се уволниха въ домашенъ отпускъ.

Въ Гюмюрджина остана 39 п. полкъ, който пое всички служби, които Балканци и Шипченци изпълняваха.

* * *

Завръщанieto на полка въ гр. Казанлъкъ.

И тъй, Шипченци, изпратени съ благословии и благопожелания да донесатъ свобода на брата робъ, следъ една година и петъ месеца време, изминато въ тежки походи, ожесточени сражения и славни победи по Тракийскитѣ и Македонски полета, долини и планини, на 28 Февруарий 1914 год. въ съставъ: 5 щабъ офицери, 1 лѣкаръ, 2 чиновника и 139 долни чинове, натоварени на единъ тренъ пристигнаха въ градъ Казанлъкъ, посрещнати съ голѣми почести отъ родолюбивото гражданство.

Върнали се съ разбито сърдце, тѣ отново заработиха, за да се подготвятъ за още по-люта борба и по-славни победи за огниване роднитѣ земи, грабнати отъ алчни съседи.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ.

„Трѣбва да изучаваме грижливо историята на своето отечество. Колкото повече го познаваме, толкова повече ще го обичаме, а любовта дава всичко. Тя дава вѣра и надежда и обръща въ радостъ жертвитѣ. Тя учи на постоянство и умереностъ, предизвиква съединение, подготвя сили“ — казва Б. Кузинъ.

И наистина, изучаването на родната история създава душевното единение, силния духъ, подготвя утрешния подемъ и бждащитѣ подвизи. Достойно мѣсто въ нея заематъ Шипченци, славнитѣ наследници на първитѣ български бойци. Бранницитѣ на Шипка започнаха, а храбрецитѣ подъ Айвазъ Баба доначъртаха съ своята кръвъ славния пѣтъ на грядущото поколение. Датитѣ 2 Ноемврий, 27, 28 и 30 Януарий 12 Мартъ и най-после венеца на тѣхната бойна слава — 13 Мартъ нѣма никога да престанатъ да будятъ удивление и възторгъ у потомството; нѣма да се заличатъ отъ никое българско сърдце, защото на 13 Мартъ българскитѣ войници, въ частностъ Шипченци, изпъкнаха като титани. Съ своя ножъ и съ победното българско „ура“ летеха тѣ напредъ и все напредъ презъ рѣки отъ кръвъ и трулове безчетъ, къмъ подвизи и слава, къмъ идеалъ заветенъ, къмъ който е лице обърналъ цѣлъ единъ народъ. И умрѣха тѣ поднасейки съ своя кървавъ ножъ нечувана прослава на Отецеството, Царя и Народната армия.

Скжпитѣ жертви дадени отъ Шипченци бѣха: убити 8 офицери, 34 фелдфебели и подофицери, 322 ефейтори и редници; умрѣли отъ рани и болѣсти: 2 офицери и 101 долни чинове; ранени: 32 офицери, 6 офицерски кандидати 210 подофицери и 2691 ефейтори и редници.

За увековечаване паметъта на тия скжпи покойници съ заповѣдъ по полка отъ Октомврий месецъ 1913 год. се заповѣдваше: „Имената на безсмъртнитѣ храбреци, написани съ златни букви на дъски или мраморни плочи, да красятъ ротнитѣ помѣщения и всѣка сжбота на вечерна проверка да се споменува где и кога е падналъ героя за България.“

За честно и самоотвержено изпълненъ отечественъ дългъ Шипченци бѣха щастливи да обърнатъ къмъ себе си Височайшето внимание на Негово Величество Царя, който удостои

полка съ бойни награди отъ знака на военния орденъ за храбростъ: 34 отъ I-а степенъ, 51 отъ II-а степенъ, 222 отъ III степенъ, 184 отъ IV степенъ и отдѣлно на рота по 80 орденъ IV степенъ за атаката на Одринъ и по 20 за Щипъ и Повиенъ всичко — 2157 награди за долнитѣ чинове.

* * *

Блѣскаво изпълниха храбритѣ войни своя свещенъ дългъ по браннитѣ полета на Македония и Тракия, оросени съ тѣхната свѣта кръвъ. Родината обаче не бѣше щастлива да запази тия полета. Окървавена, излѣгана, ограбена излезе тя отъ тая борба съ коварнитѣ ни съседи. Но бѣдащето е нейно: Изгледала скжпи синове въ скръбни дни, закалила ги въ нещастieto и откърмила ги съ славнитѣ подвизи на тѣхнитѣ бащи и дѣди, България ще преуспѣе!

Богъ да бжде съ България!

Да живѣе Негово Величество Царъ Борисъ III

Да живѣе България!

Миръ и вѣченъ покой на славно загиналитѣ герои Шипченци.

СПИСЪКЪ

На славно загиналитѣ герои Шипченци.

На 2 Ноемврий 1912 г.

Зап. подпор. Поповъ Димитръ, Казанлъшко, Дъбово
Фелдф. Стефанъ Деневъ, Казанлъшко, Шипка
Мл. под. Сираковъ Андр. Станевъ, Габрово
Мл. под. Чюбриковъ Н. Илиевъ, Габровско, Илиевци
Ред. Чакаловъ Мирчо Деневъ, Казанлъшко, Дунавци
„ Райковъ Хр. Георгиевъ, Казанлъкъ
„ Бледжиевъ Иванъ Яневъ,
„ Коевъ Колю Ивановъ, Казанлъшко, Димовци
„ Диковъ Ташо Добревъ, Казанлъшко, Тулово
„ Загоровъ Иванъ Тодоровъ, Казанлъшко, Тулово
„ Кондукторовъ Георги Рашевъ, Казанлъшко, Сливито
„ Стояновъ Стоянъ Митзвъ, Казанлъшко, Лѣва Рѣка
„ Пенчевъ Тодоръ Недковъ, Габрово
„ Йончевъ Димитръ Павловъ, Казанлъшко, Злати Ржтъ
„ Илия Христовъ, Казанлъшко, Трънчени
„ Нанко Минчевъ, Габровско, Потока
„ Христо Доневъ, Казанлъшко, Трънчени
„ Мирчо Драгановъ, Казанлъшко, Трънчени
„ Колю Царевъ, Казанлъшко, Химитлии
„ Чаралозовъ Георги Григоровъ, Казанлъкъ
„ Димо Петровъ, Габровско, Тодорчетата
„ Димитровъ Еню Коевъ, Казанлъшко, Селце
„ Козаревъ Велко Стояновъ, Казанлъшко, Средногорово
„ Тодоровъ Тодоръ Дончевъ, Казанлъшко „
„ Яркимовъ Димо Коевъ, Казанлъшко „
„ Калъповъ Таню Христовъ, Казанлъшко „
„ Николовъ Добре Стоевъ, Казанлъшко, Александрово
„ Петровъ Петко Пощовъ, Казанлъшко, Павелъ
„ Вълковъ Слави Марковъ, Ст.-Загорско, Дълбоки
„ Петровъ Иванъ Маргаритовъ, Казанлъшко, Вѣтрень
„ Боньоолу Боню Ивановъ, Казанлъшко, Изворово
„ Сжбчевъ Колю Петковъ, Казанлъшко, Турия
„ Маноловъ Нейко Неновъ, Казанлъшко, Гол. Село
„ Клисуровъ Митю Желевъ, Казанлъшко, Гор. Паничер.

Погребани въ църковния дворъ въ с. Мусубейли

ред. Лингуровъ Митю Василевъ, Казанлъшко, Гор. Паничер.
 „ Калайджиевъ Иванъ Тотевъ, Казанлъшко, Гол. Село
 „ Шаламановъ Иванъ. Костадиновъ, Казанлъшко, Гор.
 Съхране
 „ Каракочевъ Георги Василевъ, Казанлъшко, Дол. Мждреци
 „ Бубевъ Гърди Стефановъ, Казанлъшко, Турия
 „ Досевъ Рашо Ивановъ, Казанлъшко, Овощникъ
 „ Корнаджевъ Цаню Петровъ, Габрово
 „ Карапейчевъ Пейчо Дим., Ст.-Загорско, Дълбоки
 „ Ноновъ Иванъ Тотевъ, Габровско, Кряковци
 „ Минчевъ Хр. Колевъ, Габровско, Беленци
 „ Георги П. Стояновъ, Габрово
 „ Никола Христовъ, Габровско, Негенци
 „ Христо Василевъ, Габровско, Борово
 „ Райковъ Райко Ивановъ, Габровско, Вуевци
 „ Стояновъ Ст. Райковъ, Габровско, Враниловци
 „ Минчевъ Георги Недѣлчевъ, Габровско, Гарванитѣ.

Ha 22 l. 1913 z.

Ред. Петковъ Рачо Ивановъ, Казанлъшко, Г. Съхране

Ha 27 I. 1913 z.

Мл.	под. Мариновъ Мар. Георг. Казанл.	Пчелинъ-Ржтъ
Ефр.	Косевъ Пею Генчевъ	Дъбово
Ред.	Димовъ Димо Марковъ Ст.-Загор.	Лъсково
"	Керезовъ Христо Стояновъ Казанл.	Търничане
"	Стамболовъ Дечо Рачевъ	" Г. Дръново
"	Станчевъ Алекси Рачевъ	" Г. Дръново
"	Бончовъ Боню Тодоровъ	" Г. Изворъ
"	Гратевъ Димо Христовъ	" Г. Изворъ
Ефр.	Пелтековъ Георги Господиновъ	" Дъбово
Ред.	Коевъ Кою Славовъ	" В. Грабъ
"	Желевъ Петръ Ивановъ	" Г. Изворъ
"	Караивановъ Вълчо Ивановъ	" Елхово
"	Ганевъ Ганю Христовъ	" Гол. Село.
"	Цоневъ Петръ Василевъ	" Г. Извор.
"	Маневъ Симеонъ Стоевъ	Габровско Стоевци
"	Султановъ Недю Минчевъ	" Габрово
"	Цвѣтановъ Цвѣтко Цоневъ	" Каябашъ
"	Пърлевъ Пею Георгиевъ	" Вуйчовци

На 28 л. 1913 г.

Ред. Минчевъ Стоянъ Кръстевъ Казанлъшко Н. Махла
„ Ханджиевъ Рачо Пъевъ, Габровско, Етъра

На 28 II. 1913 г.

Ред. Иванъ Петровъ Габровско, Габрово

На 29 л. 1913 г.

Ред. Пунговъ Христо Коевъ. Казанлъшко, Шипка

На 8 II. 1913 г.

Ред.	Макаровъ	Деню	Петковъ	Казанлъшко	Г.	Село
"	Мирчевъ	Мирчо	Петковъ	"	"	"
"	Груевъ	Грюю	Вълковъ	"	"	"
"	Атанасовъ	Христо	Тодоровъ	"	"	"

На 12 и 13 III при щурма на преднята позиция на Масака и форта Айвазъ Баба.

Подпоручикъ Ванковъ Гено Ивановъ, Ловчанска, Юрекли
Ред. Гроздановъ Н. Златевъ Казанлъшко, Габарево
„ Шишковъ Нено Ивановъ, Казанлъшко. Виденъ
„ Пировъ Наню Христовъ, Казанлъшко, Габарево
„ Владковъ Христо Димитровъ, Казанлъшко
„ Христовъ Дечко Гжрдевъ, Казанлъшко, Габарево
„ Базиргяновъ Атанасъ Митевъ, Габровска, Етъра
ефр. Славчевъ Бралю Славовъ, Казанлъкъ
„ Трифовъ Пенчо Коевъ, Казанлъкъ
„ Цвѣтановъ Петъръ Спасовъ, Казанлъшко, Габарево
„ Коевъ Миню Тотевъ, Казанлъшко, Габарево
„ Атанасовъ Атанасъ Василевъ, Казанлъкъ
Мл. Подоф. Соревъ Христо Дечковъ, Казанлъшко, Шипка

Мл. Подф. Соревъ Христо Дечковъ, Казанлъшко, Шипка
Ред. Рътевъ Иванъ Петковъ, Габровска, Търсиитъ
„ Еневъ Иванъ Станчевъ, Казанлъшко, Д. Съхране
„ Абрашевъ Дечо Кжневъ, Казанлъшко, Дунавци
„ Георгиевъ Георги Петровъ Казанл. Гор. Градище
„ Гурлевъ Пръвчо Христовъ Габровско Поповци
„ Протановъ Колю Петковъ, Казанлъшко, Енина
„ Караивановъ Колю Димовъ Казанл. Розово
„ Димитровъ Христо Ивановъ, Казанл. Енина
Мл. Под. Колю Николовъ, Казанлъшко, Габарево
„ Станю Дечевъ Митевъ, Казанлъшко, Габарево
Ред. Минчо Николовъ, Казанлъшко, Шейново
„ Димитъръ Донеъ, Чирпанско, Медово
„ Колю Бонеъ, Казанлъшко, Шипка
Ст. Под. Никола Петровъ, Габрово
Мл. Под. Палазовъ Иванъ Кжневъ, Казанлъшко, Елхово
Ред. Нешевъ Никола Петковъ, Габровско, Садамани
„ Петровъ Христо Митевъ, Габровско, Армени

Погребани въ църковния дворъ въ с. Мусубейли

Погр. въ цър. дворъ въ Мусубейли

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	-----

Ред. Васовъ Петъръ Симовъ, Габровско, Тодорци
 „ Кара Петровъ Петръ Славовъ, Казанлъшко, Д. Съхране
 „ Петровъ Петръ Цоневъ, Габровско, Армѣни
 „ Тенчевъ Трифонъ Бойчевъ, Казанлъшко, Мъглижъ
 „ Гаджаловъ Недю Колевъ, Казанлъшко, Д. Съхране
 „ Дочевъ Димо Колевъ, Габровско, Поповци
 „ Мандовъ Иванъ Ивановъ, Казанлъкъ
 Ефр. Велевъ Иванъ Симеоновъ, Габровско, Велковци
 Ред. Стояновъ Цанко Ивановъ, Габровска, Цвѣтковци
 „ Стояновъ Стоянъ Боневъ, Казанлъкъ
 Ред. Ивановъ Иванъ Митевъ, Ст-Загорско, с. Лозенъ
 „ Генчевъ Станчо Ивановъ, Габровско, Саботковци
 Ефр. Вълковъ Стефанъ Ивановъ, Казанлъшко, Химитлии
 Ред. Ивановъ Иванъ Митевъ, Казанлъшко, Александрово
 „ Узунувъ Дочо Ивановъ, Казанлъшко, Крънъ
 „ Пенюолу Станю Станевъ, Казанлъшко, Гор. Черковище
 „ Цаневъ Черню Кралевъ, Казанлъшко, Гор. Черковище
 „ Сейковъ Стефанъ Колевъ, Казанлъшко, Селце
 „ Митевъ Цвѣтко Теневъ, Казанлъшко, Гор. Черковище
 „ Узунчевъ Колю Христовъ, Казанлъшко, Гор. Черковище
 „ Колевъ Недѣлчо Илиевъ, Казанлъшко, Селце
 Ефр. Петровъ Ганю Ботевъ, Габрово
 Ред. Милчевъ Иванъ Ивановъ, Казанлъшко, Черганово
 „ Косюолу Теню Ивановъ Казанлъшко, Гор. Черковище
 Ефр. Атанасовъ Христо Петровъ, Казанлъшко, Сълтаново
 Ред. Койчооглу Генчо Стойковъ, Казанлъшко, Гор. Черковище
 „ Първовъ Иовчо Илиевъ, Габровско, Кая Башъ
 „ Ганевъ Иванъ Станчевъ, Казанлъшко, Черганово
 „ Тончевъ Тончо Цанковъ, Габровско, Гаревци
 „ Ганевъ Геню Станчевъ, Казанлъшко, Черганово
 „ Къоровъ Илия Атанасовъ, Шейново
 „ Проиновъ Проино Генчевъ, Габровска, Нова Махла
 „ Койчевъ Михалъ Христовъ, Казанлъшко, Казанлъкъ
 „ Димчевъ Павунъ Ивановъ, Средногорово
 „ Грозевъ Дечо Добревъ, Вѣтрень
 „ Паровъ Слави Златевъ, Средногорово
 „ Пъевъ Пъю Димитровъ, Габровско, Нова Махла
 „ Тотевъ Тотю Ивановъ, Каябашъ
 „ Койновъ Георги Славовъ, Казанлъшко, Александрово
 „ Димовъ Христо Димовъ, Казанлъкъ
 „ Неновъ Димитъръ Ивановъ, Орѣхово
 „ Терзиевъ Колю Тодоровъ, Гор. Градище
 „ Грахловъ Цоню Трифоновъ, Гор. Изворъ
 „ Тодоровъ Никола Димитровъ, Мжглижъ
 Фел. Демиревъ Дамянъ Коевъ, Шипка
 Ст. Под. Кутевъ Боню Кутевъ, „
 Ред. Добревъ Тодю Костадиновъ, Изворово

Баба
Андръ
Форта
предъ
Погребани

Ред. Тодоровъ Манолъ Георгиевъ, Казанл. Дол. Мждреци
 „ Азмановъ Георги Ивановъ, „ „
 „ Манафовъ Теню Неновъ, „ Гол. Село
 „ Гърдевъ Иванъ Гърдевъ, „ Елхово
 „ Поповъ Иванъ Захариевъ, „ „
 „ Илиевъ Илия Ивановъ, „ „
 „ Кабаиановъ Станю Ивановъ, „ „
 „ Кискиновъ Момчилъ Кяневъ, „ „
 „ Главановъ Нидѣлчо Павловъ, „ Нова Махла
 „ Кочишевъ Петко Христовъ, „ Д. Мждреци
 „ Мирчевъ Мирчо Боневъ, „ Казанлъкъ
 „ Паровъ Стоянъ Петковъ, „ „
 „ Шуревъ Петко Атанасовъ, Габровско, Кметовци
 „ Мисовъ Ганю Георгиевъ, „ Каябашъ
 „ Раевъ Колю Ивановъ, Казанлъшко, Казанлъкъ
 „ Ганевъ Черню Костадиновъ, „ Мжглижъ
 „ Антоновъ Коста Тодоровъ, „ Александрово
 „ Трифоновъ Деню Койчевъ, „ Мжглижъ
 „ Дамяновъ Денко Милчевъ, Габровска, Миньовци
 „ Радковъ Стоянъ Ивановъ, Казанлъшко, Казанлъкъ
 „ Боневъ Петръ Митевъ, Габровско, Плачковци
 Мл. подоф. Заимовъ П. Василевъ, „ Габрово
 Ред. Гораловъ Вълъ Стайковъ, Казанлъшко, Гор. Черковище
 „ Проломовъ Иванъ Петковъ, „ Енина
 „ Бѣлчевъ Симеонъ Атанасовъ, Казанлъшко, Димовци
 „ Калчевъ Христо Петковъ, Габровско, Кметовци
 „ Маноиловъ Генчо Маноилчовъ, Чирпанско, Радомиръ
 „ Ивановъ Иванъ Стоевъ, Габровско, Каябашъ
 „ Чолаковъ Рачо Петковъ, „ Санари
 „ Станевъ Тотю Димитровъ, „ Бичкийня
 „ Петковъ Петъръ Христовъ, „ Беньовци
 „ Бончевъ Велю Ивановъ, „ Богданчовци
 „ Банковъ Тотю Минчевъ, „ Зел. Дърво
 „ Змейовъ Тотю Юрдановъ, „ Съботковци
 „ Очковъ Христо Добревъ, „ Злат. Долъ
 „ Сивчевъ Петъръ Стояновъ, „ Браниловъ
 „ Тодоровъ Добри Куцаровъ, Казанлъшко, Мжглижъ
 „ Доневъ Иванъ Илиевъ, Габровско, Михайловци
 „ Черневъ Петко Черневъ, „ Райновци
 „ Ивановъ Иванъ Вангеловъ, Казанлъшко Гор. Съхране
 Мл. Подоф. Блукаревъ Христо Ивановъ, „ Турия
 Ред. Кралевъ Кралю Продановъ, Казанлъшко, Гор. Черковище
 „ Тотевъ Цвѣтко Досевъ, Габровско, Зел. Дърво
 „ Колевъ Стефанъ Митевъ, „ Боженци
 „ Златевъ Иванъ Петковъ, „ „
 „ Новошеновъ Георги Николовъ, Казанлъшко, Александрово
 Мл. подоф. Митинъ Маринъ Станевъ, „ Шейново

Баба
Андръ
Форта
предъ
Погребани

Ред. Петровъ Петръ Неновъ, Габровска, Габрово
 „ Радославовъ Савчо Христовъ, „ Враниловци
 „ Махлебашевъ Иванъ Райковъ, „ Жълтешъ
 „ Петковъ Иванъ Ганчевъ, „ Божанци
 „ Петровъ Бѣлчо Пенчевъ, Казанлъшко, Пчелинъ Ржтъ
 „ Георгиевъ Костадинъ Коевъ, Габровско, Етъра
 „ Джамбазовъ Косю Станевъ, „ Габрово
 „ Станевъ Атанасъ Цвѣтковъ, „ Етъра
 „ Глухий Тодоръ Радевъ, „ Етъра
 „ Налбантовъ Слави Пѣевъ, Казанлъшко, Турия
 „ Картуновъ Деню Ивановъ, Казанлъшко, Шейново

На 17 VI. 1913 г.

Майоръ Семовъ Иванъ, Сливенъ
 Капитанъ Панчевъ Никола, Варна
 Подпор. Братоевъ Ангелъ, Русенско, Пиргосъ } Погребани въ цър.
 дворъ въ Щипъ

Ред. Топузовъ Михаилъ Христовъ, Казанлъкъ
 „ Бояджиевъ Колю Теневъ, Казанл. Търничене
 „ Станевъ Велко Станевъ, Габров, Фердинандово
 „ Дамяновъ Дамянъ Петровъ, Казанл. Долно Сахране
 „ Юсеиновъ Юсеинъ Ахмедовъ, О. Пазар. с. Партал.
 „ Атанасовъ Русинъ Костовъ, Казанл. Гор. Градище
 „ Паназирски Иванъ Петковъ, Чирпан. Радомиръ
 „ Реджебовъ Сали Юсеиновъ, О. Пазар. Дол. Канд.
 „ Христовъ Слави Стояновъ, Казанл. Крънъ
 „ Миндевъ Пенчо Тинчевъ, Габровс. Милковци
 „ Колевъ Колю Дянковъ, Габровс. Сжботковъ
 „ Мустафовъ Ибрамъ, О. Пазар. Венетлеръ
 „ Карагитлиевъ Костадинъ Тачевъ, гр. Казанлъкъ

Подпор. Славовъ Добри, Сливенъ
 Подпор. Ивановъ Желю, Казанл. Мъглижъ } Погребани въ цър.
 дворъ въ гр. Щипъ

Ред. Шоповъ Дечко Станчевъ, Казанлъкъ
 „ Угнелъ Аврамъ Соломоновъ, Казанл. Средногорово
 „ Димовъ Колю Дончевъ, Казанл. Средно горово
 „ Цаневъ Митю Петковъ, Казанл. Гор. Градище
 „ Ст. под. Бѣлчевъ Иванъ Георгиевъ, Чирпанъ

Ефр. Козаровъ Хр. Коевъ, Казанл. Енина
 Ред. Дързевъ Илия Дянковъ, Казанл. Енина
 „ Добревъ Теню Николовъ, Казанл. Черганово
 „ Пасовъ Пенчо Вѣлевъ, „ Шейново
 „ Стояновъ Хр. Минковъ „ Шипка
 „ Духтевъ Константинъ Милевъ, „ „
 „ Похлупковъ Ив. Георгиевъ, „ Мжглижъ
 „ Йовковъ Хр. Христовъ „ Шипка

Сан. фелдф. Груевъ Г. Андреевъ „ „

Погр. предъ порта Дивазъ Баба

Погребани въ с. Сушево

Погребани въ с. Сушево

Ред. Петровъ Ст. Цвѣтковъ, Габрово
 „ Михалевъ Михалъ Бѣевъ, Казанл. Пчел. Ржтъ
 „ Недѣлчевъ Недѣлчо Марковъ Казанлъкъ
 „ Лазаровъ Таню Начевъ, Казанлъкъ
 „ Пехливановъ Г. Славовъ, Казанлъшко, Гор. Черковище
 „ Вѣлчевъ Колю Вѣлчевъ „ Дол. Сахране
 Ст. под. Неновъ Хр. Георгиевъ Габрово
 Ред. Каваловъ Илия Илиевъ „
 „ Пахлевъ Пенчо Милчевъ Казанлъшко Гор. Черковище
 „ Панеолу Руси Станевъ „ „
 „ Кирчевъ Милчо Ивановъ „ „
 „ Дамяновъ Тодоръ Теневъ „ „
 Ефр. Кара Вастевъ К. Калчевъ „ Елхово
 Ред. Ивановъ Ангелъ Трендафиловъ, Борисовгр. Дебъръ
 „ Калчевъ Тотю Стефановъ, Габровс. Топлешъ
 „ Дамянолу Дамянъ Дамяновъ, Казанл., Гор. Черковище
 „ Василевъ Дамянъ, Харманлийско, Елена
 Ст. под. Стойковъ Павли Георгиевъ, Казанл., Търничени
 Ред. Сюлюмановъ Идризъ, О. Пазарско, Кара Апсаръ
 „ Христовъ Ив. Митевъ, Габрово
 „ Денчевъ Митю Димитровъ, Казанл., Ветренъ
 „ Песовъ Христо Колевъ, Габров., Топлишъ
 „ Гяворовъ Ганю Димовъ, Казанл., Сръдногорово
 „ Кжневъ Кжню Киревъ, „ Ветренъ
 „ Голѣмановъ Христо Станчевъ, Габровско, Топлешъ
 „ Калаимевъ Маню Михалевъ, Казанлъкъ
 „ Синаповъ Ал. Колевъ, Казанлъшко Дунавци
 „ Митевъ Ив. Станчевъ, Габровско, Стоевци
 „ Танаджиевъ Нидѣлчо Николовъ, Казанл. Александрово
 Фел. Намѣреновъ Владимиръ Колевъ, „ Джбово
 Ст. подоф. Гороломовъ Колю Русевъ „ „
 Ефр. Митевъ Юрданъ Недевъ, Габровско, Стойчевци
 Ред. Калвачевъ Ив. Тачевъ, Казанл., Бузсвъ градъ
 „ Стоевъ Маринъ, Габровско, Проиновци
 „ Белейковъ Иванъ Георгиевъ, Казанл., Елхово
 „ Михалевъ Петко Костадиновъ, „ Мжглижъ
 „ Нанчевъ Маринъ Жековъ „ Елхово
 „ Нисторовъ Петко Нековъ, Габровско, Мечковци
 „ Косевъ Станчо Бограновъ „ Кжшилтъ
 „ Тунчиевъ Ахмедъ Хасановъ, Османъ Пазаръ
 Мл. подоф. Стояновъ Тодоръ Бончевъ, Казанлъкъ
 Ред. Карамехмедовъ Ибрамъ, Осм. Пазарско, Семенлеръ
 Мл. подф. Генчевъ Гечо Ивановъ, Габровско, Кржковци
 „ „ Чолаковъ Петко Пенчевъ „ Беленци
 „ „ Поровъ Петъръ Дечевъ, Казанл. Турия
 Ред. Ивановъ Ганю Данаиловъ, Габрово
 „ Недѣлковъ Недѣлко Тодоровъ, Казанл., Димовци
 „ Стояновъ Маринъ Тодоровъ, Казанл., Пчел. Ржтъ

Сушево
 село
 въ
 и
 ба
 Погребани въ с. Сушево.
 Сушево
 село
 и
 Погребани въ с. Сушево

Ред. Русевъ Руси Кръстевъ, Казанл., Димовци
 „ Калпазановъ Тотю Колевъ, Габрово
 „ Цаневъ Цаню Деневъ, Казанл., Гор. Градище
 „ Каяшевъ Христо Краловъ, Казанл., Черковище
 „ Иончевъ Геню Цаневъ, Габровско, Кметовци
 „ Рохлевъ Колю Христовъ „ Калпазанларъ
 „ Бойчевъ Руси Теневъ, Казанл. Гор. Черковище
 „ Боневъ Доню Боневъ „ „ Градище
 „ Неновъ Лалю Ивановъ, Габровско, Трънито
 „ Гатевъ Ганю Миховъ, „ Божанукъ
 „ Абрашевъ Пеню Юрдановъ „ Каябашъ
 „ Станчевъ Тотю Гичевъ „ Стоевци
 „ Петковъ Георги Георгиевъ „ Враниловци
 „ Семовъ Семо Радевъ „ Гиргини
 „ Станевъ Стефанъ Илевъ „ Николчево
 „ Магловъ Нено Тачевъ Габровско. Златарци
 „ Пенчевъ Екимъ Ивановъ „ Враниловци
 Мл. под. Бозовъ Д. Неновъ „ Павелъ Баня
 Ефр. Друмевъ Ст. Слававъ, Казанлъкъ
 Ред. Илиевъ Георги Минковъ, Габровско, Николчевци
 „ Марковъ Тотю Атанасовъ Габрово,
 „ Георгиевъ Ал Георгиевъ, „
 „ Сираковъ Никола Станевъ „
 „ Пенчевъ Христо Колевъ „ Мурведитъ
 Сан. фелд. Груевъ Георги Андреевъ, Казанл., Шипка
 Ред. Василь Агряловъ, Габровско, Гарванитъ

На 9. VII. 1913 г. въ боя на в. Повиенъ.

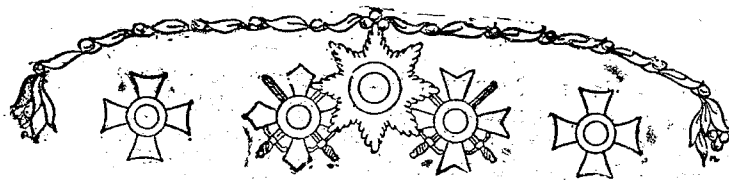
Подпоручикъ Таралешковъ Тотю, Казанлъкъ
 Ефр. Йонковъ Георги Петровъ, Казанлъшко, Габарево
 Ред. Колевъ Петко Ботевъ, Казанлъшко, Борисово
 „ Къневъ Дечо Костадиновъ, Казанлъшко, Видинъ
 „ Матевъ Живко Филиповъ, Казанлъшко, Крънъ
 „ Арабаджиковъ Слави Петровъ, Казанлъшко, Мжглижъ
 „ Дамяновъ Петко Къневъ, Казанлъшко, Дунавци
 „ Гатевъ Петко Таневъ, Казанлъшко, Мжглижъ
 „ Балабановъ Ст. Стефановъ, Казанлъшко, Енина
 „ Енуловъ Косю Колевъ, Казанлъшко, Видинъ
 Мл. под. Шатъловъ Т. Боневъ, Ески Джумайско, Юриклери
 Ред. Поповъ Теню Георгиевъ, Казанлъшко, Шипка
 „ Матевъ Тотю Костадиновъ, Казанлъшко, Шипка
 „ Миховъ Ст. Дянковъ Казанлъшко, Шейново
 „ Геревъ Андрей Николовъ, Казанлъшко, Шейново
 „ Хитровъ Къню Петровъ, Казанлъшко, Елхово
 „ Марковъ Петръ Димитровъ, Габровско, Геновци
 „ Рачевъ Иванъ Станевъ, Габровско, Варчовци
 „ Димитровъ Дим. Ивановъ, Казанлъшко, Александрово

Погребани въ село Сушево

Погребани задъ позицията на в. Повиенъ

Ред. Добревъ Пенчо Славовъ, Казанлъшко, Оръхово
 „ Колевъ Дялко Спасовъ, Казанлъшко, Асѣнъ
 „ Вълчевъ Драгни Стойковъ, Казанлъшко, Елхово
 „ Райновъ Христо Райновъ, Казанлъшко, Оръхово
 „ Юсеинъ Ахмедовъ, Осм. Пазарско, Теск. Кебир.
 „ Карабакаловъ Стоянъ Петровъ, Казанлъшко, Дъбово
 „ Юрданъ Костовъ, Казанлъшко. Гор. Съхране
 „ Атанасъ Нейковъ, Казанлъшко, Гол. Село
 „ Христо Димитровъ, Казанлъшко, Турия
 „ Илия Ивановъ, Казанлъшко, Д. Мждреци
 „ Радни Станевъ, Преславско, Иваново
 „ Стоянъ Теневъ, Казанлъшко, Дъбово
 „ Илия Димовъ, Казанлъшко, Гол. Село
 „ Христо Дочевъ, Казанлъшко. Гол. Село
 Мл. под. Ст. Ив. Колчевъ, Габровско, Бичкийня
 Ред. Георги Милевъ, Казанлъшко, Д. Мъдреци
 „ Ботю Цоневъ, Казанлъшко, Близари
 „ Буздуковъ Рашко Ивановъ, Казанлъшко, Елхово
 „ Генчевъ Генчо Рашковъ, Казанлъшко, Н. Махла
 „ Марковъ Стоянъ Ганевъ, Казанлъшко, Сливито
 „ Павуновъ Хр. Станевъ, Габрово
 „ Клисуровъ Христо П. Казанлъкъ.

Погребани задъ позицията на в. Повиенъ

СПИСЪКЪ На раненитѣ офицери.

Въ шурмоветѣ на 12 и 13 Мартъ.

Майоръ Бойдевъ, Хасковска, Кривополе, контузенъ.
Подпоручикъ Владевъ Никола, Казанлъкъ, контузенъ.
Поручикъ Стояновъ Тодоръ, Казанлъкъ, раненъ.
Подпоручикъ Братоевъ Ангелъ, Русенска, Пиргосъ, контузенъ.
Подпоручикъ Ангеловъ Иванъ, Ст-Загора, раненъ.
Капитанъ Христовъ Рачо, Казанлъкъ, раненъ.
Офиц. канд. Пармаковъ Тодоръ, Габрово, контузенъ.
Капитанъ Колевъ Желѣзко, Казанлъкъ, раненъ.
Капитанъ Митушевъ Ефтимъ, Казанлъкъ, раненъ.
Подпоручикъ Касъровъ Георги, София, раненъ.
Офиц. канд. Лазаровъ Л. Ивановъ, Казанлъкъ, раненъ.
Поручикъ Цановъ Александъръ, Видинъ, контузенъ.
Офиц. кандидатъ Чапкъновъ, Казанлъкъ, контузенъ.
Капитанъ Мархоловъ Стефанъ, Карлово, раненъ.
Подпоручикъ Дочевъ Дочо, Казанлъкъ, раненъ.
Офиц. канд. Сутринковъ Юрданъ Тодоровъ, Габрово, раненъ.
Оф. канд. Стоковъ Петко Димитровъ, Казанлъкъ, раненъ.

Въ боеветѣ 17—24 Юний при гр. Шипъ.

Подполковникъ Маневъ Петъръ, Чирпанъ
Капитанъ Палийски Златанъ, Пловдивско, Гол. Конаре
Капитанъ Поповъ Тачо, Пловдивско, Рахманларе
Подпоручикъ Маноловъ Иванъ, Казанлъкъ
Подпоручикъ Касъровъ Георги, София, Раненъ и отпосле ум-
рѣлъ на 27. VI. 1913 г. и погребенъ въ София.
Подпоручикъ Сосковъ Миланъ, Стара-Загора
„ Ангеловъ Иванъ, „
„ Косевъ Петъръ, Търново „
„ Поповъ Иванъ, Казанлъкъ „
„ Либеневъ Иванъ, Казанлъшко, Видинъ „
„ Боевъ Кралю Казанл. Гор. Черковище „
„ Колинковъ Рашо, Казанлъкъ „
„ Мускоревъ Иванъ, „ Габрово „
„ Буковъ Владимиръ, „ Габрово „

СПИСЪКЪ

На умрелитѣ отъ разни болести долни чинове отъ 23
пехотенъ Шипченски полкъ

презъ 1912

редн. Мариновъ Иванъ Недѣлковъ, Казанлъшко на 17 IX
„ Лулчевъ Христо Илиевъ, Габровска, Етъра на 15 XI
редн. Колю Христовъ, Казанлъшка, Турия 13 XII

презъ 1913

мл. под. Стою Христовъ, Габровска, Враниловци на 15 I
ред. Иванъ Димитровъ, Кулска, Кутъ Калеръ на 22 VIII
„ Петъръ Атанасовъ Габровска, Габрово „ „
ефр. Гуздовъ Иванъ Тодоровъ, Казанлъшка, Габарево „ „
ред. Василь Спасовъ „ „ „ „ „ „
„ Боневъ Боню Петковъ „ „ „ „ „ „
„ Боню Милевъ Цигуларевъ „ „ Крънъ 20 III
„ Кжневъ Гетю Ивановъ, Габровска, Пърчовци на 28 III
„ Дянко Добревъ, Казанлъшка, Енина на 18 III
„ Дрънчевъ Иванъ Боневъ, Казанлъшка, Шипка на 26 III
„ Стояновъ П. Ивановъ, Харманлийска, Въл. Поляна на 24 III
„ Ботевъ Иванъ Христовъ, Казанлъшка, Шипка на 26 III
„ Армейковъ Добри Мариновъ „ „ на 23 III
„ Аврамовъ Георги Георгиевъ „ „ Вѣтренъ на 24 III
„ Стефанъ Атанасовъ, Габровска, Габрово на 24 III
„ Станю Мин. Караджовъ, Казанлъшка, Гор. Черкв. на 24 III
„ Стоименовъ П. Серджамовъ „ „ Скобелево на 28 III
„ Колевъ Илия Къневъ „ „ Селце на 28 III
ред. Нановъ П. Ивановъ, Казанлъшка, Казанлъкъ на 20 III
„ Деневъ Георги Георговъ, Габровска, Къшлата на 28 III
ефр. Казанджиевъ Г. Хр. Казанлъшка, Казанлъкъ на 21 III
ред. Стефанъ Лалевъ „ „ Секиречево на 24 III
„ Даскаловъ Дѣлчо Кост. Чирпанска, Бедняково на 25 III
23 Шипченски полкъ

- ред. Куневъ Симеонъ Ст. Габровска, Янковци на 25 III
 „ Недѣлчо Гроздевъ Казанлъшка, Дъбово на 25 III
 „ Матю Димовъ „ П. Баня на 18 III
 „ Пѣю Тодоровъ „ Вѣтрень на 18 III
 м. под. Станчевъ Ю. Станчевъ, Габровска, Етъръ на 21 III
 ред. Костадинъ Генчевъ, Казанлъшка, В. Махла на 26 III
 м. под. Стоевъ С. Петровъ, Габровска, Кметовци на 20 III
 ред. Цанковъ Косю Ил. „ Торбалъфъ на 28 III
 „ Ивановъ И. Къневъ, Казанлъшка, Овощникъ на 28 III
 ред. Джигилевъ Г. Колевъ, Габровска, Етъра на 28 III
 м. под. Лазаръ Минчевъ, Габровска, Габрово на 18 III
 ред. Ковачевъ В. Ил. Казанлъкъ на 28 III
 „ Балабановъ Теню Илиевъ, Казанлъшка, Енина на 25 III
 „ Георги Михайловъ „ на 25 III
 „ Косю Станчевъ Габровска, Златица на 21 III
 „ Кжню Славовъ, Казанлъшка, Д. Сахране на 7 IV
 „ Курджиевъ Петко Ив. Казанлъшка, Черганово на 6 IV
 „ Георги Н. Пеневъ, Габровски, Рачковци на 1 IV
 „ Велко Д. Кжневъ, Казанлъшка, Орѣхово на 1 IV
 „ Тоневъ Хр. Ангеловъ, Габровска, Габрово 1 IV
 м. под. Таню Доковъ Нейковъ, Казанлъшка, Г. Село 1 IV
 ред. Ив. М. Ионковъ, Габровска, Черновци на 1 IV
 „ Велю Ив. Велчевъ „ Тончевци 1 IV
 „ Дончевъ Цаню Ивановъ „ Бофенци на 1 IV
 „ Домузовъ П. Ионковъ, Казанлъшка, Тарничево на 1 IV
 „ Чаралозовъ Митю Добревъ, Казанлъкъ на 1 IV
 „ Иванъ Косевъ, Казанлъшка, Бичерлий на 28 V
 „ Добри Добревъ, Казанлъшка, Н. Махла на 28 V
 „ Ахмедъ Алиевъ, Ос. Пазарска, О. Пазаръ на 28 V
 „ Георги Тоневъ, Казанлъкъ, на 28 V
 „ Коста Недковъ, Казанлъшка, Борисово на 1 V
 „ Георги Петковъ, Казанлъкъ на 22 III
 „ Петъръ Ивановъ, Казанлъшка, Г. Изворъ на 12 XII
 „ Петко Колевъ, Ив. Габровска, Мичковци на 12 XII
 „ Дянковъ Ив. Христовъ „ К. Генчевци на 25 X
 „ Иванъ Костадиновъ „ Янковци на 20 XII
 „ Теодоси К. Върбановъ, Казанлъкъ на 1 I
 „ Дончо Костадиновъ, Казанлъшка, Шипка на 20 I
 „ Христо Тодоровъ „ Черковище на 25 I
 „ Слази Видоловъ, Чирпанска, М. Борисово на 4 XI
 „ Василевъ В. Цаневъ, Габровско, Арметро на 1 II
 „ Дечко Милевъ, Казанлъшка, Шипка на 21 III
 „ Иванъ Милчевъ, Габровска, Мичковци на 5 II
 ефр. Грозю Едревъ, Казанлъшка, Дъбово на 7 II
 ред. Стоянъ Русевъ, Казанлъшка, Средногорово на 7 III
 „ Нейковъ Хр. Гердевъ „ Видинъ на 29 III
 „ Иончевъ Теню Михалевъ „ Г. Село на 15 III
 „ Стоянъ Пенчо Лалевъ, Габровска, Тодорчево на 2 IV

- фелд. Чемширевъ И. Тоневъ, Казанлъшка, Секирчево на 8 IV
 ред. Иванъ Ганевъ, Казанлъшка, Г. Село на 20 VII
 „ Антонъ Христовъ „ Шейново на 26 VII
 „ Иванъ Атанасовъ „ Салтъково на 25 VII
 „ Добревъ Ставро К. „ Кржнь на 6 VIII
 „ Цончо Марковъ, Габровска, К. Генчевци на 4 VIII
 „ Димитъръ Колевъ „ Беглика на 17 VII
 „ Иванъ Славовъ, Г. Джумайска, Юрукли на 18 VII
 „ Мъховъ Ив. Ивановъ, Казанлъшка, Енина на 5 VI
 „ Гечевъ П. Милчевъ, Врачанска, Могила на 18 VIII
 „ Иванъ Ботевъ, Габровска, Дупница на 10 VIII
 „ Костадинъ Поповъ „ Габрово на 17 III
 „ Димитъръ В. Терзиевъ, Казанлъшка, Г. Градище на 18 VII
 фелд. Христо Дончевъ, Казанлъшка, Турия на 4 IX
 ред. Вълковъ Д. Николовъ, Орѣховска, Г. Воденъ на 27 VIII
 „ Димитъръ Мариновъ, Видинска, Гънзово на 28 VIII
 „ Колю Перневъ, Казанлъшка, Кржнь на 28 VIII
 „ Иванъ Флоревъ, Видинска, Тланово на 25 VIII
 „ Милуевъ Г. Ан. Кюстен. Кюстендилъ на 3 XII
 „ Костадинъ Недѣлчевъ, Казанлъшка, Шипка на 3 XII
 „ Стоянъ Колевъ „ Селци на 22 II
 „ Димитъръ И. Николовъ „ Шипка на 3 VII
 „ Стефанъ Дамяновъ „ Казанл. на 19 III
 „ Христо Тоневъ „ Карагатлии на 27 I
 „ Иванъ Райковъ Габровска, Байрци на 24 VII
 „ Стоянъ Станчевъ Казанлъшка, Боруцица на 7 IX
 „ Илия Дянковъ „ Енина на 7 IX